

J Ā N I S   S I L S

M A S U   A P Z I Ņ A S
M A N I P U L Ā C I J A

24/21

L
15

2007-3
L 272

J Ā N I S S I L S

M A S U A P Z I Ņ A S
M A N I P U L Ā C I J A

Klubs 415

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

2-500.2
27.2
A L

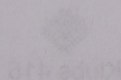
UDK 133.4
Si 500

0307022268

M A S U A P I Ņ A S
M A N I P U L Ā C I J A

Korektore Baiba Austere
© Jānis Sils 2006

ISBN 9984-9405-6-X

Saturs

Ievads.....	8
1. Mēs simbolu pasaulē. Valoda vada cilvēku	10
Cilvēka apziņa Uztveres likumsakarības.....	13
Uzmanību, uzmanību!.....	15
Domāšanas process.....	16
Jūtas un to pārdzīvojumi.....	19
2. Mediji — ceturtā vai tomēr pirmā vara? Masu (dez)informācijas līdzekļu darbības principi	20
Kādēļ mediji spēj ietekmēt cilvēkus?.....	20
Pieslēgtā auditorija.....	23
Tev ir tiesības klusēt!.....	24
Ziņu sniegšana.....	25
Propaganda.....	25
3. Manipulācija	29
Manipulācijas pakāpes.....	30
Vai Tavas domas tik tiešām ir Tavējās? Iedvešana.....	31
Stereotipi: vēlamie un traucējošie.....	32
Efektīvas manipulācijas nosacījumi.....	32
Domāšanas ietekmēšana.....	33
Emociju ietekmēšana.....	33
Manipulācija kā vara.....	34
4. Kā panākt cilvēku vadāmību? Manipulācijas vispārīgie mērķi, uzdevumi un metodes Latvijā	38
Efektīvas apziņas manipulācijas vispārīgie nosacījumi.....	38
Vēsturiskās apziņas un identitātes apkarošana. Tradīciju un nacionālo simbolu godināšana no psiholoģijas viedokļa.....	39
Kas veido tautas identitāti?.....	41
Vēsturiskās apziņas iznīcināšana praksē. Negatīvo mītu radīšana.....	41
Nacionālo simbolu nomelnošana.....	46
Latviešu kultūras multikulturalizēšana.....	49
Kas ir tradīcijas?.....	49
Dziesmu svētki — mūžīgā varas kalpībā.....	51

Vai latgalieši ir latvieši?	51
Multikulturālisms kā kultūras sagrāves līdzeklis	53
Tradīciju pievilcības mazināšana	56
Tikumības izskaušana un mērķtiecīga vērtību sistēmas mainīšana medijos	57
Ģimene kā vērtība un antiģimeniskā propaganda medijos	59
Skola — sabiedrības pārveidošanas ierocis	64
5. Divas vērienīgākās manipulācijas kampaņas — manipulācija ar valsts neatkarību	69
Vai Latvija atguva neatkarību?	69
Kas un kādēļ spieda mūs milēt ES? Pirmais posms — nepieteiktā kampaņa, 1995 — 2002	75
Valdības praktizētās metodes	77
Otrais posms — atklātā kampaņa, 2003. Ko liecina dokumenti.	85
6. Glābiet bērņus! Mediji pret pusaudžiem.	89
Kādēļ pusaudži ir viegli ietekmējami?	90
Pusaudžu prese kā audzinātājs	91
Žurnālu «Popcorn» un «Puff» raksturojums	94
Žurnālu saturs	95
Kā tas iespaido pusaudžus?	99
Ko darīt vecākiem un skolotājiem?	100
7. Plašsaziņas līdzekļu biežāk izmantotās manipulācijas metodes	102
Valodas konstrukcijas	102
Manipulācijas ar faktiem un datu avotiem.	104
Manipulācija TV diskusijās	107
Intervija ar žurnālistu par mediju aizkulisēm.	108
Par morālo cenzūru!	110
8. Izlūkdienestu darbības metodes	112
Atklātie un slēgtie ziņu nesēji	113
Izlūkdienesti — valdīšanas un manipulācijas ierocis atomizētā sabiedrībā.	116
Ārvalstu dienesti Latvijā	117
Sorsa fonda darbība.	119
Kas un kā tevi izseko? Privātās dzīves apdraudējums un aizsardzības principi.	121
Ko par Tevi zina valsts iestādēs?	122
Nozagtā identitāte	124
Izsekošanas ierīce Tavā kabatā	126
Es zinu, ko Tu ēdi pagājušajā vasarā!	126

Internets pret indivīdu. Kurš kuru?	127
Pārtvertā informācija	128
«Publiska vieta» — jēdziena otra nozīme	128
Pilna debess vērīgu acu!	129
Vispārējā identifikācija. No auguma parametriem.....	129
...un pirkstu nospiedumiem.....	130
...līdz DNS un acu zīlītes skeneriem	131
Noslēgums	132
Literatūras saraksts	133

Ievads

Telekrātija

Cilvēks no dzīvnieka pamatā atšķiras ar savu augsti organizēto apziņu un brīvas izvēles iespējām. Atņemiet cilvēkam apziņas un izvēles brīvību, un jūsu priekšā būs primitīvs radījums, kura darbību noteiks fizioloģiskie impulsi.

Šī grāmata ir palīgs tiem, kas vēlas saglabāt cilvēcību. Tā neaptver visu apziņas manipulācijas problemātiku, bet dod pietiekamu teorētisko un praktisko pamatu, lai katrs pats tālāk attīstītu savu spēju neuzķerties uz mediju izliktās ēsmas. Lasot šo darbu, var rasties iespaids, ka mediju kontrole ir totāla un nepārvarama. Tā tas pilnīgi noteikti nav! Šī grāmata ir tapusi, lai nepieļautu šādas totālas kontroles izveidošanos, un jau tas vien, ka problēma ir apzināta, ka par to rakstām un lasām, ir visdrošākā garantija, ka mediju vara nekad nekļūs absolūta.

Viena no grāmatas nodaļām veltīta specdienestu darbības metodēm. Laikā, kad modernās tehnoloģijas ir kļuvušas par neatņemamu ikdienas daļu, ir svarīgi nepieļaut, lai savas ērtības dēļ pēkšņi neattopamies pilnīgā šo tehnoloģiju kalpībā. Svarīgi, lai modernās sakaru sistēmas neļauj mūsu privātās dzīves neaizskaramību, lai varas struktūras neizmatotu mūsu apjūsmotās tehnoloģijas pilnīgai mūsu kontrolei.

Grāmatā esmu daudz rakstījis par mūsdienu politikas niansēm, vērtējis notiekošo. Un, lai man pašam nepārmestu manipulēšanu ar lasītāju, teikšu jau ievadā: viena no manām galvenajām cerībām ir, ka vismaz daļa grāmatas lasītāju kļūs par maniem domubiedriem.

Valdot demokrātijas principam, varas turētājiem nepieciešams panākt noteiktu elektorāta rīcību. Šim nolūkam labi kalpo mediji. Televīzijas un demokrātijas sakausējums ļauj mums runāt par īpašu modernās pārvaldes formu — telekrātiju.

Sagraujot apziņas darbību, atomizējot sabiedrību, padarot patiesību un taisnīgumu par relatīviem jēdzieniem, tiek veidota ideāli vadāma sabiedrība. Politisku programmu vietā tiek piedāvāti politiski tēli. Nav nepieciešams kontrolēt indivīda rīcību, efektīvāk ir kontrolēt viņa apziņu — tad rīcība ir iepriekš paredzama. Ārēja vardarbība ir primitīvisma palieka mūsdienu politikā. Modernā vardarbība ir informatīva un neredzama.

Džordža Orvela vīzijas par visur esošo tālekrānu, visur esošiem speciālistiem un rīcības kontroli, izmantojot jaunu valodu — jaunrunu —, kurā nevar ietērt nevienam varturim netīkamu domu, ir reālākas nekā jebkad agrāk. Der izslēgt TV un padomāt. Citādi var iznākt, ka atkal kāda Atmoda sāksies ar «Labvakar!».

Jānis Sils

1. nodaļa

Mēs simbolu pasaulē. Valoda vada cilvēku

Mēs visi dzīvojam vidē, kurā pār dabiskajām ainavām izteikti dominē paša cilvēka radītais. Lai apkārtni padarītu atbilstošu savai kārtības izpratnei, cilvēks rada simbolu sistēmas.

Simboli ir gan zīmes, gan jēdzieni, gan tēli, kā pamatā ir īstenība, kuru tie apraksta. Ikviens cilvēka radītais priekšmets, ikviena celtnie ir tēls, kurš sevī ietver darinātāja izpratni par skaisto un neglīto, derīgo un nederīgo, ataino darinātāja izpratni par, piemēram, māju. Ir taču skaidrs, ka diezgan pamatīgi atšķiras eskimosa un Sahāras iemītnieka priekšstati par pajumtes izskatu. Tāpat atšķiras pilsētas un lauku vidē augušu cilvēku pirmās asociācijas.

Zīmes spēj izteikt gan jēdzienus, gan veselu atziņu un zināšanu kopumu, gan skaņas, gan skaitļus.

Tomēr šajā pārdomu apkopojumā pamatā pievērsīšos mums vispazīstamākajai un visplašāk lietotajai simbolu sistēmai — valodai.

Valoda ir unikāla cilvēcības pazīme. Tā vienlaikus ir saziņas un domāšanas līdzeklis, tā glabā sevī zināšanas par realitātes daļu, ar kuru tā saistīta. Valodas veidošanās senums un nozīmība to nostāda augstu virs citām cilvēka izveidotajām sistēmām.

Valodas skanējumā mēs varam saklausīt dabas skaņas, saklausīt upju rāmo plūdumu un meža šalkoņu (ieklausieties, kā skan vārds «mežs», — lēni izrunājot šo vārdu, mostas vesela sajūtu un priekšstatu gūzma, ir gandrīz fiziski dzirdama priežu un egļu šalkoņa vējā). Palielinoties cilvēka radītās vides lomai, mainījās arī valodas veidošanās. Aizvien vairāk to ietekmēja «mākslīgas» skaņas un cilvēka dzīves mainītais ritms, tajā skaitā nodarbošanās.

Valodas pamatā ir skaņas, kuras, savstarpēji saistoties, veido zilbes un vārdus, bet vārdi — teikumus.

Ikviena skaņa ir simbols kādai pirmatnīgai sajūtai, kas radusies, uzlūkojot vai sastopoties ar kādu parādību — kaut vai skaņa «ā», kuru parasti izkļiedzam pēkšņa pārsteiguma vai izbīļa brīdī. Skaņu savienojumi ..sajūtai, kas radusies.. parādību — kaut vai skaņa.. spēj atainot jau veselu sajūtu un rīcības varavīksni («ai», «au», «am», «ap»). Kā teicis viens no latviešu valodniekiem J. Kauliņš: «Pirmais stāsts bija vienu

vārdu garš.» Kad lietojam vārdus «grūtdienis», «stūrgalvis», «mantrausis», «sirmgalvis», tie mums izstāsta veselu stāstu par cilvēka ieradumiem un dzīvi. Teikumi jau spēj uzgleznot pilnīgas īstenības ainas.

Mūsu valodā vēl joprojām jūtams pirmatnīgais dzīvīgums, kuru esam saglabājuši, atrodoties tuvu dabai, savai zemei.

Ar valodas starpniecību mēs spējam nosaukt, raksturot un izziņāt lietas un parādības ap sevi un sevī. Valoda ir logs, pa kuru prāta telpā var ienākt gaismā. Vēl vairāk: bez valodas prāta telpas nav. Valoda ir apziņa.

To visu ir svarīgi apzināties, jo prāta telpā pa valodas logu var ienākt arī tas, ko paši nevēlamies.

Valoda un apziņa ir dzīvs mehānisms, sistēma, kas pakļaujas noteiktām likumībām. Pārzinot šīs likumības, mēs varam paredzēt cilvēka reakciju, ar valodas starpniecību ietekmēt un vadīt apziņu.

Valodas nozīmību lieliski parādījis Džordžs Orvels (*George Orwell*), leģendārajā romānā «1984» aprakstīdams nākotnes vīziju, kurā valoda tiek apzināti mainīta, mainot vārdu nozīmes, īsinot vārdus, radot neļoģiskus saliktnus; tiek izveidota īpaša valoda — «jaunruna». Turklāt tas tiek darīts ar mērķi radīt valodu, kurā nebūtu iespējamās varas turētājiem netikamas, ķecerīgas domas.

Pārfrāzējot slaveno angļu domātāja Džona Loka domu, ka nekā nav prātā, kā nav bijis sajūtās, jāatzīst, ka prātā nav nekā, kā nav valodā. Mēs nevaram domāt par lietām, kurām nav vārda, nav apzīmējuma. No pieredzes zinām, ka par cilvēka gara pasauli varam spriest pēc viņa valodas bagātības, par domas skaidrību varam spriest pēc runas skaidrības. Tieši tādēļ pavirša izturēšanās pret valodu ir nevis sākums, bet noziegums! Tādēļ jauniešu un bērnu katastrofāli sliktā prasme lasīt un rakstīt un zemā runas kultūra liecina par traģēdiju, nevis «stilīgumu».

Varas centri, kas valda pār sabiedrisko domu, lieliski saprot un izmanto valodas iespējas. Uzbrukumi mūsu valodai ir nepārtraukti. Tomēr mūsu dabas valoda ir stingra. Tajā reizēm ir neiespējami izteikt pretdabīgas lietas, nepareizas lietas un parādības. Tad rodas atsevišķas vārdu — jēdzienu — grupas no citu valodu vārdiem. Uzskatāms piemērs ir ar bezkultūras ķermeņa un kopošanās kultū saistītie vārdi, kuru jēgu nereti pat nav iespējams ietvert vienā vārdā — tie vienkārši nesaskan ar mūsu valodai raksturīgo vidi un lietojumu. Ironiski, bet, ja arī latviskojums ir iespējams, tad latviskais vārda analogs ir tiešs un nesaudzīgs, skaidri norādot uz jēdziena negatīvo pieskaņu. Piemēram, «modele». Šo vārdu ir gandrīz neiespējami izteikt lātviski. Aprakstot nodarbi kā tādu, nāktos teikt, ka tas ir amats, kura pratējiem par naudu jānodod sevi apskatei, kura ienākumi atkarīgi no izpatikšanas naudas devējam. Un te jau šis apraksts sāk atgādināt kādu latviešu valodā esošu

senas profesijas apzīmējumu... Tāpat vārds «pīrsings», kura latviskojums — (ķermeņa) caurdure — neatstāj ne mazākās šaubas par nodarbes «tīkamību un saprātīgumu». Vēl arī tādi vārdi kā «stilīgs», «seksiģis», «striptīzs», «gejs» (angļu valodā vārda pamatnozīme ir 'priecīgs, jautrs') un daudzi citi.

Vēl. Droši vien ir gadījies sastapt tautiešus, kas dusmu uzplūdā sāk bārstīt no krievu valodas aizgūtus lamuvārdus (tā sauktos «trīsstāvīgos»). Lūk, arī šeit izpaužas minētais paradokss par zināmas vārdu emocionālās nokrāsas nesavienojamību ar latviešu mentalitāti un valodu. Tāpat arī narkomānu un cietumnieku žargons sastāv no krieviem aizguvumiem (piem.: «lomkas», «pacans» u. t. jpr.).

Tas, protams, nav viss. Valodu cenšas pieblīvēt ar jēdzieniem, kuru nozīmi katrs izprot citādi, kuriem nav skaidri nosakāma jēdzieniskā saturs. Tādi jēdzieni ir «pilsoniska sabiedrība», «politiskā atbildība». Tam pašam nolūkam kalpo arī daudzi bezjēdzīgi lietoti svešvārdi, piemēram, «demokrātija» u. c.

Mazliet par citām simbolu (zīmju, tēlu) sistēmām. Ne jau tikai valoda, bet vistiešākajā veidā arī vide mūs ietekmē, radot noteiktus attēlus mūsu apziņā. Mēs savukārt iedarbojamies uz vidi, to izmainot. Un šeit es domāju vidi visplašākajā nozīmē: gan dabisko, gan sabiedrisko, gan cilvēka veidoto lietu un priekšmetu vidi.

Cik tā ir nozīmīga, ir zināms katram. Gandrīz visiem tīk atpūsties «pie dabas krūts», izjūtot dabas dziedinošo spēku. Tāpat skaidrs, ka sabiedriskā vide (ģimene, draugi, skola) veido cilvēku (pasaki, kas ir tavi draugi, un es pateikšu, kas esi tu pats!).

Ne mazāka nozīme ir cilvēka radīto priekšmetu videi. Ne velti padomju iekārta centās vienveidot ēkas, sadzīves priekšmetus, apģērbus (der atcerēties populāro padomju laika komēdiju «Vieglu garu!»). Lietu daudzums, izskats, izmantojums veido cilvēkam pakļauto un saprotamo, no viņa gribas tieši atkarīgo pasaules daļu — to daļu, no kuras viņš līdztekus sabiedriskajai videi apgūst likumsakarības, gūst atziņas.

Lietas nereti kļūst par zīmoliem. Priekšmets kļūst par patērējamo tēlu, kas pastarpināti apmierina citas vajadzības vai vēlmes. Piemēram, nopērkot mersedesu, tiek apmierināta vajadzība pēc pašapliecināšanās vai sabiedrības atzinības.

Pašreizējā rietumu tipa civilizācijā šis tēlu patērētājs ir ikdienišķa parādība. Tā ir klaiņošana pa veikaliem bez mērķa ko iegādāties, tā ir skatlogu pētīšana, luksusa preču iegāde. Tāpat kā ir no svara, kādu pārtiku mēs patērējam, ir svarīgi arī, kādus tēlus mēs patērējam: mūsu apziņa taču no šīs «tēlu vielas» veido mūsu pasaules izpratni. Bet ko mēs iesāksim ar izpratni, kas sastāvēs no ilūziju čaulām?

Pie plaši pazīstamām simbolu sistēmām pieskaitāma arī māksla, mūzika, matemātika, kurām arī ir savas iekšējās likumības.

Secinājumi. Jebkura no simbolu sistēmām ir mūsu apziņas atslēga, kura var tikt un tiek izmantota, lai neaicināti iekļūtu mūsu apziņā un vadītu to mums nevēlamā virzienā.

Bez valodas nav domāšanas.

Cilvēka apziņa. Uztveres likumsakarības

Apziņa ir cilvēka spēja atspoguļot apkārtējās pasaules lietas un parādības, ietērt domu tēlos, idejās, kārtojot parādības pēc cēloņu un seku principiem, tādējādi padarot pasauli par saprotamu un izziņamu vidi. Ir daudz teoriju par to, kā patiesībā cilvēka domāšana ir iespējama. Tas līdz šim ir neatbildēts jautājums, tomēr no šā apcerējuma viedokļa ir svarīgi, ka droši var teikt, ka apziņa ir cilvēkam piemītoša, ka apziņā norisinās domāšanas procesi, ka apziņa ir tā, ar kuras palīdzību cilvēks izdara secinājumus un saskaņā ar tiem rīkojas, kā arī to, ka izdarītie secinājumi un līdz ar to arī rīcība ir atkarīga no informācijas, kura apziņā nonāk no bezapziņas (mūsu iekšējās pasaules neapzinātās un ikdienā neizmantotās daļas) un — ar uztveres spēju palīdzību — no apkārtējās vides.

Cilvēka uztverei un izziņai atvēlēto informācijas telpu shematiski varētu attēlot kā lodi, kuras centrs ir cilvēka apziņa. Cilvēka uztvere ir šīs lodes iekšējā virsma, kuras laukums ir sadalīts neskaitāmos punktos. Šie punkti ir informācijas vienības, tās var būt skaņas, zīmes, tēli, kuras cilvēks uztver. Lodes virsma veidojas no dažādu simbolu sistēmu simboliem, un to kopums ir viss mūsu uztverei pieejamais informācijas kopums. Vienkārši sakot, uztvere ir viengabalaina tēla veidā apjēgta pasaules aina, visu maņu orgānu sniegtās informācijas summa, kas papildināta ar izprastām likumsakarībām. Tas ir — ne tikai redzēt gaisu un sajūst karstumu, bet saprast, ka tas ir ugunskurs.

Uztverei ir savas likumsakarības, principi, kuriem pateicoties, mēs apkārtnei uztveram tieši tā — kā vienotu veselumu. Psihologijā runā par šādām pamatlikumbām (lai gan to ir ievērojami vairāk): 1) figūras un fona likums, kas nosaka to, ka daļu no redzamā uztveram kā vienotu tēlu, kamēr pārējais it kā «atkāpjas» fonā; 2) papildināšanas likums — tieksme fragmentu papildināt līdz veselumam (piemēram: «kas citam bedri rok» — lasot jau rodas vēlme pabeigt sakāmvārdu ar «pats tajā iekrīt»); 3) elementu grupēšanas likums — nosaka to, ka tuvāk esošus tēlus mēs uztversim kā kopumu; 4) līdzības likums — liek mums līdzīgus tēlus uztvert kā savstarpēji saistītus (piemēram, šīs figūras uztversim kā vienotu rindu, nevis

vairāku figūru virkni: < < < < < <); 5) pregnancies likums — tieksme jauno skaidrot ar iepriekš pazīstamo (sešstūru virknes attēlu lielākā daļa cilvēku sauks par bišu šūnām, nevis sešstūriem); 6) konstantuma likums — palīdz saprast, ka priekšmeti, kas maina stāvokli vai apgaismojumu, tomēr ir tie paši, kas iepriekš (tā, piemēram, krēslu, neatkarīgi no tā, vai tas aplikts otrādi, stāv pareizi vai uz sāniem, tumsā vai gaismā, mēs uzskatīsim par krēslu, lai gan priekšmeta izskats būs ievērojami izmainījies).

Cilvēka apziņas apvāršņiem nav noteiktu, stingru robežu. Tomēr vide, kurā atrodamies, un mūsu fiziskās un garīgās īpatnības nosaka robežas pasaules izziņāmībai un veidiem, kādos informācija nonāk līdz uztverei. Šeit ilustrācijai vislabāk der latviešu sakāmvārds «Mucā audzis, pa pundri barots», ko attiecina uz aprobežotiem cilvēkiem.

Iztēlosimies vienkārša lauku cilvēka dzīvi pirms, piemēram, 200 gadiem. Viņa informatīvās telpas «lodē» nospiedošo simbolu vairākumu veido informācija, kas gūta no ģimenes, saimes. Aptuveni līdzvērtīgu daļu apziņā veido tuvākās apkārtnes un saimniecības dabīgie un cilvēku radītie tēli (lietas, parādības). Tālāk seko kāda centralizēti veidota informācija, piemēram, muižā vai baznīcā, vai tirgus laukumā piedzīvotais. Tie ir kanāli, caur kuriem dažādām sistēmām raksturīgie simboli nonāk līdz uztverei un apziņai.

Un šim modelim pretstatīsim mūsdienu cilvēku, kura uztvertās informācijas «punkti» sastāv no ļoti daudziem kanāliem — neskaitāmiem žurnāliem, TV, radio, starptautiskā datortīkla utt. Tomēr šī kanālu daudzveidība, ko pirmajā brīdī var uzlūkot par informācijas dažādību, tāda nebūt nav: to pašu ziņu aģentūras ziņu mēs varam dzirdēt pusdienas ziņās radio, aplūkot, kā to nolasa diktore vakara ziņās TV, un izlasīt nākamās dienas rīta laikrakstos.

Maņām jeb sajūtām ir savi jutīguma sliekšņi, kas nozīmē, ka ir impulsi, kurus mēs uztveram, bet apzināti neapjaušam. Tās ir gan pārāk klusas skaņas, gan pārāk ātri zibošs attēls (25. kadra efekts, par to plašāk citās nodaļās). Šie impulsi nonāk mūsu iekšējās pasaules neapzinātajā daļā un nosaka mūsu rīcību, turklāt reizēm spēcīgāk nekā apzinātā informācija, jo tā ir kļuvusi it kā par mūsu pašu domām. Der piezīmēt, ka arī sarunājoties tikai 10 — 20 % informācijas apmaiņas notiek apzinātajā, vārdiskajā līmenī. Pārējā informācija tiek pārraidīta un uztverta neapzināti, ar ķermeņa valodu — žestiem, mīmiku, stāju, skatienu, intonāciju.

Secinājumi. Uztvere ir viengabalaina tēla veidā apjēgta pasaules aina, visu maņu orgānu sniegtās informācijas summa, kas papildināta ar izprastām likumsakarībām. Cilvēku uztvere ir individuāla, bet viegli maināma. Bieži cilvēkam šķiet, ka viņa domas ir unikālas, lai gan pa-

tiesībā viņš domā tāpat kā tūkstoši citu. Tā var būt gan dabīga, gan mākslīgi radīta vienprātība.

Uzmanību, uzmanību!

Tā kā mūsu maņu orgāni uztver daudz vairāk informācijas, nekā mēs apzināti pārstrādājam un izmantojam, uztvere ir atkarīga no uzmanības. Jo vairāk uzmanības pievēršam kādai lietai, jo nozīmīgāku daļu mūsu uztverē tā ieņem pasaules kopainā. Ne visam apkārt esošajam un notiekošajam mēs pievēršam vienādu uzmanību. Piemēram, lasot šo grāmatu, Jūs nedomājat par to, cik ērts ir Jūsu krēsls (tikko izlasījuši, pievēršāt tam uzmanību). Tas nozīmē, ka mēs apzināti izvēlamies daļu ienākošās informācijas, pārējo daļu neievērojot.

Uzmanība ir apziņas spēja koncentrēties uz kaut ko cilvēka ārējā vai iekšējā pasaulē.

Uzmanību visvairāk piesaista tas, kas izceļas uz apkārtējās vides fona, — tātad negaidītais, sarežģītais, spēcīgais stimul. Tieši šo uzmanības īpatnību visvairāk izmanto reklāmās, kuru galvenais uzdevums ir uzmanības piesaistīšana.

Uzmanība var būt dažāda: tīša — apzināta izvēle ar noteiktu mērķi, parasti prasa gribas piepūli (piemēram, mācīšanās); netīša — kad pievēršanās lietām ir pēkšņa, bez apzināta lēmuma (reklāmas plakāts). Gan tīšo, gan netīšo uzmanību nosaka cilvēka intereses un iepriekšējā pieredze. Piemēram: ko ziedošā plāvā saskatīs botāniķis, ko mākslinieks; ko, ejot pa ielu, pamanīs sētnieks, ko — arhitekts?

Mēdz izšķirt arī pēctīšo uzmanību, kas rodas pēc tīšās, piemēram, mācoties rodas interese par apgūstamo, kā rezultātā piespiešanās un apzināta piepūle vairs nav vajadzīga.

Uzmanībai ir noteiktas īpašības. Tā, piemēram, autovadītājiem ļoti svarīga ir uzmanības sadalīšanas spēja, jo vienlaikus jāvada dažādi auto mehānismi (stūre, pārnese, sajūgs utt.), jāvēro ceļš, jāuzmana ceļa malas. Ir nostāsts, ka Romas imperators Jūlijs Cēzars spējis vienlaikus rakstīt, runāt un klausīties atšķirīgas lietas. Tomēr lielākajai cilvēku daļai šāda uzmanības sadalīšana ir apgrūtināša, tās vietā novērojama uzmanības svārstīšanās.

No apspriežamās tēmas viedokļa ir svarīga cita uzmanības īpašība — apjoms, lietu vai parādību skaits, ko cilvēks spēj ietvert uzmanības lokā. Pētījumi liecina, ka tie ir 7 ± 2 objekti. Tieši šā iemesla dēļ karaspēka pamatvienībā — nodaļā — ir 8 karavīri, sporta komandās (hokejā, futbolā u. c.) 6 — 11 sportisti.

Svarīgi pieminēt arī uzmanības pārvešanu, kas var notikt gan tīši, gan netīši. Tā ir pārslēgšanās no viena objekta uz citu. Piemēram, radio reklāmas sākumā atskaņo kļiedzienu, kas pievērš uzmanību, lai pēc tam

pārslēgtu uzmanību uz paziņojumu, ka veikalā pašlaik nopērkami lēti apavi.

Protams, ir lietas, kas rada neuzmanību. Neuzmanību veicina nogurums, viena maņu orgāna pārslogošana (piemēram, ilgi klausoties lekciju, sākam kļūt neuzmanīgi), uztraukums, pilnīga koncentrēšanās uz vienu lietu (atcerieties anekdotes par izklaidīgajiem profesoriem).

Secinājumi. Uzmanība ir psihs īpatnība, kas nosaka to, ka tikai daļu no uztvertās informācijas mēs apzināties, bet lielāko daļu ne. Uzmanības apjomu, sadalīšanu un pārslēgšanu var sekmīgi izmantot reklāmās un manipulācijā. Turklāt neapzināti uztvertā informācija iekļūst psihē bez kritiska izvērtējuma.

Domāšanas process

Domāšana ir apziņas darbība, kas vērsta uz iegūtās informācijas apstrādi un kārtošanu atbilstoši kādam no diviem galvenajiem pastāvošajiem tipiem: loģiskajai jeb racionālajai vai asociatīvajai jeb tēlainajai informācijas apstrādei. Loģiskā domāšana ir faktu izzināšana un skaidrošana, balstoties uz cēloņu un sekū principa. Savukārt asociatīvā domāšana ir balstīta uz līdzību meklēšanas, simboliem un stereotipiem.

Loģiskās, racionālās domāšanas norisei ir sava kārtība. Spriedumu mēs varam saukt par pamatotu un tātad arī par atbilstošu vai pareizu, ja tā izdarīšanā ir ievēroti šādi posmi: 1) izejas dati (parādība, lieta) → 2) izejas datu uzticamības pārbaude (likumsakarību, cēloņu noskaidrošana, avota izvērtējums, līdzīgu datu meklēšana) → 3) slēdziens (jaunas zināšanas, atziņas — labāka izpratne). Loģiskās domāšanas īpatnība ir nosacītā pareizībā. Slēdziena pareizības un atbilstības īstenībai nav, ja nepareiza (melīga) ir pamatinformācija jeb izejas dati, kuras apstrādājot pēc šiem principiem, cilvēks nonāk pie nepareiziem slēdzieniem. Tātad loģiskā domāšana ir drošākā, taču ne tuvu ne pilnīgi droša spriedumu izdarīšanas metode.

Diezgan izplatīta kļūda ir divu nesaistītu vai nesalīdzināmu faktu saistīšana vienā «loģikas ķēdē». Piemēram: 1) rietumvalstīs, kuras ir ES sastāvā, vidējais mūža ilgums ir «X» → 2) Latvijā vidējais mūža ilgums ir «X — 5» → 3) lai palielinātu vidējo mūža ilgumu Latvijā, Latvija jāpievieno ES. Loģiski? No pirmā acu uzmetiena tā var likties. Tomēr būtiskā kļūda ir tajā, ka pirmā fakta izvērtēšana un cēloņsakarību meklēšana tika aizstāta ar līdzīga rakstura faktu, līdz ar to secinājums ir nepareizs, kaut arī sprieduma izdarīšanas struktūra ārēji ir saglabāta.

Psihologu pētījumi liecina, ka pēdējos gados aizvien lielāka loma cilvēka apzinīgajā dzīvē ir kreisajai smadzeņu puslodei, kas atbild par

runu, racionālo domāšanu utt. Labās puslodes, kas atbild par tēliem, emocijām u. tml., loma pazeminājusies, savukārt nozīmība augusi. Patiesībā jau tikai nosacīti var dalīt šīs smadzeņu pusložu funkcijas, jo domājot izmantojam abas. Tomēr cilvēku psihiskā pasaule ir «sasvērusies», ir pazaudēts līdzsvars. Rietumu «kreisās puslodes» pasaule ir tiešs cēlonis narkomānijai, alkoholismam, pašnāvībām.

Kā jau minēju, tēlainā domāšana ir apziņas darbība, kuras laikā tiek kārtoti un apkopoti tēli jeb stereotipi (loģiskajā domāšanā — jēdzieni, skaitļi), nereti veidojot mītisku pasaules skatījumu. Parasti tēlaino domāšanu uzskata par zemāku vai maznozīmīgāku. Šādu uzskatu izraisījusi strauja vides racionalizācija. (Piemēram, dators kā sistēma ir pilnīgi racionāls (iedarbība > reakcija).) Tomēr tas ir nepamatots apvainojums. Tēlainajai domāšanai arī ir savas stingri noteiktas likumsakarības, kuras tiek grautas tikpat uzcītīgi kā loģiskā domāšana.

Vispirms par stereotipiem. Stereotipi ir īpašs vērtēšanas kritērijs, personas reakcija, kas spontāni rodas saskarē ar kādu nepazīstamu parādību. To rašanās cēlonis ir iepriekšēja pieredze. Stereotips ir domāšanas parādība, kas atvieglo orientēšanos lietu un parādību vidē, nodrošinot to atpazīstamību pēc dažām raksturīgākajām pazīmēm. Stereotipiskā domāšana ir «ērta», jo taupa psihisko enerģiju un laiku. Stereotips nav nekas negatīvs. Bieži tam ir ļoti liela nozīme, jo, tieši pateicoties stereotipiem, mēs atpazīstam sevi spoguļī, nevis katru reizi iepazīstamies no jauna, tieši pateicoties stereotipiem, mēs istabas durvis vienmēr atpazīsim kā durvis, neraugoties uz to krāsu, utt.

Tēlainajai domāšanai ir vistiešākais sakars ar iztēli. Iztēloties nozīmē no jau zināmajiem tēliem, gūtajiem priekšstatiem radīt jaunas kombinācijas. Piemēram, zinot, ka pastāv šūpulis un krēsls, varam izgudrot šūpulkrešlu. Tēlainā domāšana un iztēle palīdz meklēt jaunus risinājumus, radīt izgudrojumus. Tur, kur trūkst konkrētu faktu, kur domājam par abstrakcijām, tēlainā domāšana ir būtisks loģiskās domāšanas atbalsts un palīgs.

Tāpat kā racionālā zinātne ir loģiskās domāšanas attīstītākā forma, tēlainās domāšanas krāšņākie paraugi meklējami mākslā, mūzikā, reliģijā. Visas šīs jomas caurvij mīts, mītiskā pasaules uztvere.

Mīts ir īstenības dzīvs attēlojums, veidojums, kura pazīme ir jūtu un domu, vārdu un rīcības viengabalainība. Mīti tiek skaidroti arī kā vispārēji priekšstati par īstenību, kas apvieno vēlmju un estētiskos uzstādījumus, kas savieno realitāti ar mistiku. Tātad šis priekšstats vienmēr ir noteiktā apjomā iluzors, taču savas ētiskās un mākslinieciskās pievilcības dēļ spēcīgi ietekmē masu apziņu.¹ Galvenā mītu pazīme ir

1 Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. — Москва, 2001.

neprecīza kādas parādības cēloņsakarību skaidrošana. Tomēr būtu kļūdaini sacīt, ka starp jēdzieniem «mīts» un «nepareizs priekšstats» būtu liekama vienlīdzības zīme. Mītus savā ziņā var uzskatīt par pasaules tēlu, kurš veidojas, cilvēkam kārtojot, sistematizējot dažādus savus priekšstatus par īstenību. Mīts ir uztveres forma. Līdz ar to mīts vienmēr ir savā veidā pareizs. Piemēram, dažādu tautu mīti par pasaules rašanos, tiem ir raksturīgas atšķirības atkarībā no vides, kurā tie radušies. Pārdomas, kuras šo mītu radītājiem bijušas sakarā ar pasaules rašanos, tikušas formulētas atbilstoši vidē sastopamajiem simboliem: vieniem spēka simbols bijis tīģeris, citiem ērglis, vēl citiem lācis, krokodils, zilonis utt. Mītus bieži uzlūko kā kaut ko nicināmu, jo no zinātniskuma viedokļa tie, protams, neiztur kritiku, bet to uzdevums nav sīki aprakstīt atsevišķas parādības, bet gan radīt priekšstatu par šo parādību savstarpējām attieksmēm. Un tādējādi ļaut cilvēkam orientēties pasaulē un justies tajā stabili. Mīts ļauj uz pasauli lūkoties kā uz kaut ko veselu, nesadalītu, kur katra atsevišķa lieta un parādība saistīta ar pārējām.

Mīta priekšrocība ir tajā, ka mīts ietver un skaidro daudz plašāku informācijas apjomu. Kā savdabīga shēma tas palīdz orientēties jebkurā dzīves situācijā.

Paradoksāli, ka zinātne patiesībā nav iespējama bez mītiem un tēlainās domāšanas. Zinātne balstās uz racionālām likumsakarībām. Tā spēj izdarīt secinājumus, tikai pamatojoties uz jau zināmā, līdz ar to pilnīgi jaunas zināšanas nevar rasties, kamēr netiek iedarbināta iztēle, abstrakcija no reālā, zināmā. Ne velti vairāki diži zinātnes atklājumi ir... nosapņoti. Zinātnieki pēdējā laikā aizvien vairāk runā par lietām, kuras mēdz uzskatīt par mistiskām, mītiskām, izdomātiem māņiem. Piemēram, ir veikti aprēķini par to, kā globālo klimatu izmaina viens tauriņa spārnu vēziens. Un izrādās — maina arī! Par mikroskopiskām grāda daļām, bet tomēr. Vai, piemēram, Japānā veikti pētījumi par to, kā izrunāta vārda skaņa, vibrācija maina ūdens mikrostruktūru. Izrādās, ka pozitīvi vai negatīvi vārdi padara ūdeni cilvēka organismam derīgāku vai nederīgāku, pat kaitīgu. Nu lūk, un tā taču tīrākā zāļu tautiņu piekoptā vārdošana!

Tā ka patiesībā «saprātīgi» veiktā tradīciju izskaušana, māņticības apkarošana, smīkņāšana par bluķa vilkšanu var izrādīties zinātnes apkarošana. Lai pakaitinātu pārprasti racionālā pasauleskatsa piekritējus, var pavaicāt: ar ko gan zinātniskā teorija par cilvēka izcelsmi no pērtiķa ir pārāka par mežonīgo cilšu priekšstatu par savu izcelsmi no lāča, vilka vai cita totēmiska dzīvnieka?

Tā nu iznāk, ka dabisko mītu ir nomainījis zinātniskais, kurš tomēr nespēj dot nedz skaidrību, nedz mieru, nedz stabilitāti, jo katra jauna situācija prasa tai piemērot citu risinājumu (balstoties uz loģikas

īpatnībām). Kopumā zūd vienots un saprotams pasaules tēls, tā vietā nostājas fragmentārs, egoistisks un savstarpēji nesaderīgs īstenības tvērums.

Secinājumi. Gan loģiskā, gan tēlainā domāšana ir mehānisms, kas apstrādā iespaidus, informāciju. Šiem mehānismiem ir savī principi, kurus zinot, ir iespējams domāšanu vadīt noteiktā virzienā. Domāšanas kvalitāte atkarīga no zināšanām, pieredzes, valodas izkoptības.

Jūtas un pārdzīvojumi

Tāpat kā domāšana, arī jūtas ir nozīmīga iekšējās pasaules sfēra. Jūtas ir attieksme pret kaut ko. Galvenā jūtu īpatnība ir tā, ka šīs nav prāta spriedumu radītas attieksmes, bet gan neapzinātas, spontānas un pārsvarā visiem cilvēkiem līdzīgas reakcijas uz noteiktām parādībām. Nu, piemēram, atkritumi, asinis lielākajai daļai cilvēku izraisa riebumu, savukārt pēkšņs troksnis rada izbīli, bet uzslavas, komplimenti vai dāvanas sniedz prieku. Jūtas veidojas un attīstās dzīves laikā, tāpat kā domāšana, spriestspēja.

Saskare ar lietu, kas izraisa noteiktas jūtas, cilvēkā izraisa šo jūtu pārdzīvojumu jeb emocijas. Cilvēks, kas atrodas pārdzīvojuma — emociju — varā, nespēj pilnvērtīgi domāt, rīkojas neapdomīgi, izdara pārsteidzīgi.

Tā kā emocijas ir viegli izraisāmas (to rašanās un izmaiņu cēloņi ir vienkārši paredzami), tās praktiski vienmēr tiek izmantotas masu apziņas manipulācijā. Visvieglāk izraisāmas ir pamatemocijas (prieks, bēdas, riebums, naids, bailes), tās arī vissliktāk pakļaujas cilvēka paškontrolei.

Nozīmīgākais ir tas, ka, gluži tāpat kā prāta spriedumi, arī jūtu pārdzīvojumi nosaka cilvēka rīcību un izturēšanos. Cilvēku, kas atrodas emociju varā, iespējamie uzvedības veidi ir iepriekš prognozējami.

Secinājumi. Zināma daļa psihologu pat uzskata, ka cilvēks ir drīzāk emocionāla un neracionāla, nevis saprātīga būtne. Tā, visticamāk, arī ir, jo tieši «spēle uz emocijām» ir visbiežāk sastopamais un arī vieglāk pamanāmais manipulācijas veids.

2. nodaļa

Mediji — ceturtā vai tomēr pirmā vara? Masu (dez)informācijas līdzekļu darbības principi

Kādēļ mediji spēj ietekmēt cilvēkus?

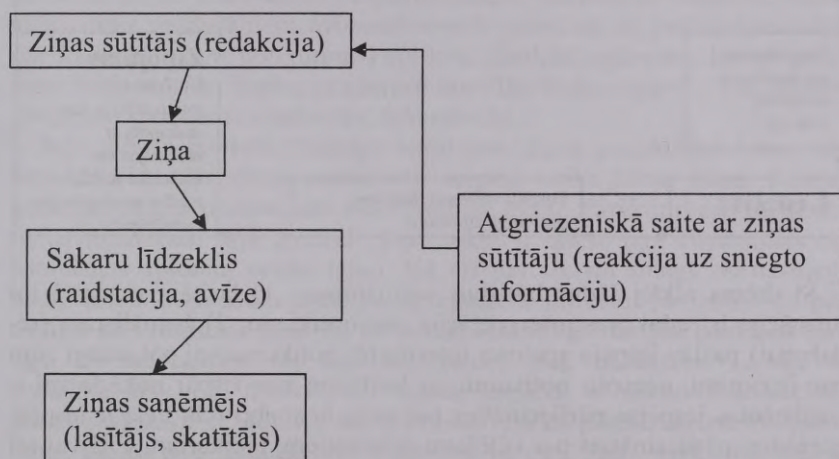
To, ka **masu informācijas līdzekļiem** ir liela ietekme uz cilvēku apziņu, neviens neapšaubā. Patiesībā nākas atzīt, ka informāciju par mūs tieši neskarošām lietām mēs pārsvarā iegūstam no avīzēm, TV, radio, interneta. Nu, piemēram, kas nosaka mūsu attieksmi pret Krievijas vai ASV prezidentu? Mediji, jo tikai ar to starpniecību mēs par šīm amatpersonām gūstam kaut kādu priekšstatu. Kāds tas ir — tas galvenokārt atkarīgs no mediju pārraidīto ziņu rakstura. Lai labāk izprastu, kā notiek informācijas aprite sabiedrībā, ir derīgi aplūkot, kā teorētiski skaidrojama masu informācijas līdzekļu milzīgā ietekme. Varbūt šis teorētiskais izklāsts var likties «sauss», tomēr tas ir absolūti nepieciešams, ja vēlamies izprast, kā darbojas masu informēšanas līdzekļi.

Ikdienā mums nākas sastapties ar dažādiem saziņas veidiem, kuri atšķiras galvenokārt ar dalībnieku skaitu tajos. Var šķirt šādus saziņas līmeņus:

- 1) konversionālā saziņa (domāšana, divu cilvēku saziņa);
- 2) mazu grupu saziņa;
- 3) lielu grupu saziņa;
- 4) «masu saziņa», kurai raksturīga skaita ziņā maza grupa (salīdzinot ar pārējo sabiedrību), kas sniedz informāciju (piemēram, laikraksta redakcija), un neredzama, skaita ziņā liela, bezpersoniska informācijas saņēmēju auditorija.

Apzīmējums *masu saziņa* jeb *plašsaziņa* šajā gadījumā gan nav ko raksts, jo informācijas plūsma ir vienā virzienā: no ziņotāja uz saņēmēju. Saziņa nozīmē divpusēju informācijas apmaiņu.

Labākai uztveramībai varam plašsaziņas procesu attēlot shematiski:

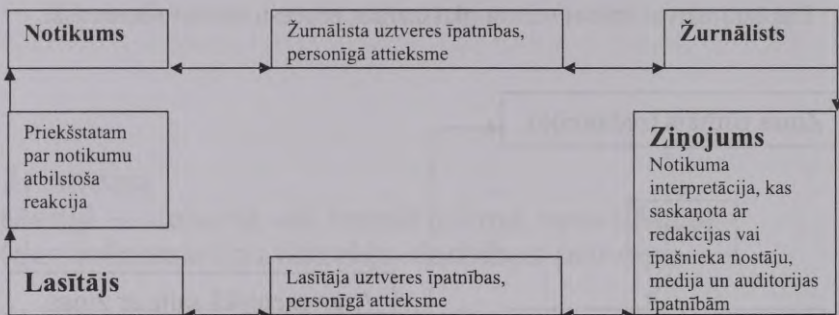

Ar attēla palīdzību kļūst saprotami pieturas punkti, kas jāpētī, lai izprastu masu mediju darbību: 1) kontroles vai avota analīze, 2) ziņojuma satura analīze, 3) plašsaziņas līdzekļa analīze, 4) auditorijas (saņēmēja) analīze, 5) iespaids un uzvedības analīze jeb, vienkāršoti sakot, — **kas saka ko**, caur **kādu līdzekli**, **kam** un ar kādu **ietekmi**. Tātad, ja gribam izvairīties no mums nevēlamas un nezināmas ietekmes uz apziņu, vienmēr vēlam veikt šo piecu jautājumu analīzi.

Varam pieņemt, ka plašsaziņas līdzeklis ir tikai līdzeklis, kuru, atkarībā no tā kvalitatīvi tehniskajām un kvantitatīvajām īpašībām, var izmantot dažāda veida ziņojumu sniegšanai. Tātad atslēgas jautājumi ir: **kas saka**; **ko saka**; **kādā veidā saka**; **kāda** būs ietekme (auditorijas reakcija)?

Tomēr modelis neļauj saskatīt dažādas blakusparādības, kas ietekmē ziņu sniegšanas norisi. Piemēram, ziņojuma nokrāsu ietekmē žurnālista vai redaktora personīgā attieksme, kas viņam ir pret kādu lietu. Tādēļ shēma jāpapildina, lai parādītu, kā tiek formulēta ziņas sūtītāja (žurnālista), kas ir pirmavota pirmā cenzūra, iekšējā attieksme pret parādību, kā tā tiek ietērpta zīmju sistēmā un nokļūst pie otrā uztvērēja jeb lasītāja².

2 Tikpat labi tas attiecas gan uz elektroniskiem, gan drukātiem masu informēšanas līdzekļiem.

Šī shēma atklāj šādus būtiskus secinājumus: 1) lasītāja saņemtā informācija ir redakcijas interpretācija par notikumu; 2) žurnālistam (redakcijai) pastāv iespēja apzināti interpretēt notikumu vai pat sniegt ziņu par izdomātu, neesošu notikumu, jo lasītājam nav vispār nekādu vai ir ierobežotas iespējas pārliecināties par ziņu ticamību (cik liela ir iespēja personīgi pārliecināties par vēlēšanu rezultātiem, piemēram, Čīlē vai arī Latvijā?).

Balstoties uz iepriekš minētajiem pieciem analīzes punktiem, noskaidrosim pamatlietas par katru masu informēšanas procesa posmu.

Kas tad ir masu mediji? Tie ir organizēti, tehnoloģiski līdzekļi, kas tiek lietoti informācijas nodošanai no vienota centra plašām aprindām. Neraugoties uz dažādo specifiku un tehnoloģiskām īpatnībām, tos var izmantot gan pilnvērtīgai izglītošanai, gan auditorijas apziņas manipulācijai, morāles graušanai. Līdz ar to plašsaziņas līdzekļus, to darbību aplūkosim tikai tādā mērā, cik tas būs absolūti nepieciešams. Taču galvenā uzmanība tiks pievērsta ziņotāja un ziņas saņēmēja attiecībām.

Noteicējs procesā tātad ir ziņas sūtītājs (komunikators), tas, kurš runā, sniedz informāciju, kurš uzsāk saziņas procesu. Komunikators sāk ar idejām, iekšēju attieksmi pret kādu lietu vai parādību, ietērpj to noteiktā zīmju sistēmā (vārdi, foto, gleznas, žesti) un padara to par ziņu. Caur izvēlētu kanālu šī ziņa tiek nosūtīta saņēmējam. Komunikatora mērķi var būt ļoti dažādi: ziņošana, iemācīšana, propaganda, izskaidrošana, audzināšana, uzvedības organizēšana, emocionāla tonusa radīšana saņēmējam, saziņas nodrošināšana starp sabiedrības locekļiem.

Komunikatora darbību ietekmē dažādi faktori. Viens no svarīgākajiem ir ziņas saņēmēja priekšstats par komunikatoru. Ja ziņas sūtītāja nodoms ir panākt saņēmēja piekrišanu noteiktiem uzskatiem vai arī likt noticēt sūtītājai ziņai, jāņem vērā, ka ticamība palielināsies, ja saņēmējs (recipients) būs pārliecināts, ka viņu nemēģina iespaidot. Svarīgs ir runātāja statuss, kuru lielā mērā nosaka arī recipienta vērtības un stere-

otipi. Attiecīgi lielāka ticamība ir tam komunikatoram, kuru kādu subjektīvu vai objektīvu iemeslu dēļ auditorija vērtē augstāk. Literatūrā norādīts arī uz atsevišķiem eksperimentiem, kuru laikā respondentiem, atsaucoties uz dažādiem avotiem, sniedz vienu un to pašu informāciju par kādu gaidāmu notikumu. Pētījumu rezultāti apliecina, ka tai pašai ziņai notic vairāk cilvēku, ja atsaucē norādīts kāds, viņuprāt, autoritatīvs cilvēks — pazīstams zinātnieks, mākslinieks.

Kas tad ir pamatā ziņotāja varai pār ziņas saņēmēju? Viens no būtiskākajiem šīs varas avotiem ir iespēja veikt faktu izlasi. Komunikācijas teorijā to dēvē par «vērtu sarga» lomu. Pārākums pār recipientu izpaužas tieši šajā apstākļi: viņa rokās ir izvēle par sniedzamās informācijas apjomu, veidu, laiku. Kā arī par to, vai sniegt vai nesniegt kādu noteiktu ziņu. Šo principu nevajadzētu novērtēt par zemu, jo **patiesībā mēs uzzinām tikai to, ko mums «labvēlīgi» izvēlas pastāstīt mediji, un neuzzinām to, kas mērķtiecīgi tiek noklusēts.** Latvijā šī parādība nav tik izteikta, jo daudz ciešāki ir sakari (radniecība, pazišanās) starp dažādu iestāžu darbiniekiem un pārējo sabiedrību (protams, to, ko nedrīkst, uzzināt ir gandrīz neiespējami), savukārt lielākās valstīs šī atkarība no medijiem ir daudzārt lielāka. Mūsu vājā vieta ir ekonomiskā un politiskā nestabilitāte, kas paver iespējas vieglākai manipulācijai. Tāpat kā degošā mājā visi skries uz to pusi, no kuras skanēs vispārliciecināmais un skaļākais sauciens: «Izeja ir šeit!»

Pieslēgtā auditorija

Masu informēšanas procesā ir **skaita ziņā liela auditorija.** Tā kā pilnīgs un vispusīgs auditorijas tēls būtu ļoti sarežģīts un daudzveidīgs dažādo auditoriju veidojošo cilvēku dēļ, priekšstats par to ir nepilnīgs, pietuvināts «vidējam aritmētiskajam». Šī parādība nosaka auditorijas vienvēidīgošanos. Tā kā pieeja katram individuāli nav iespējama, informācija tiek pasniegta vienkāršotā, vairumam pieņemamā un saprotamā formā. Ilgstoši «patērējot» šādu informāciju, notiek katra atsevišķa auditorijas locekļa pielīdzināšanās tam tēlam, par kuru domājot, komunikators ir izvēlējis ziņas nosūtīšanas formu un veidu (ja pret cilvēku ilgstoši izturas kā pret muļķi, viņš sāk tam līdzināties). Teorijā šī parādība tiek dēvēta par auditorijas pārtapšanu pūlī.

«Pilsoniskā sabiedrībā, lai cik paradoksāli tas arī nebūtu, plašsaziņas līdzekļu galvenā funkcija ir pilsoņu pārvēršana par milzīgu, vienkopus nesavāktu pūli ar masu kultūras un vienotas informācijas plūsmas palīdzību.»³ Zinātnieks Herberts Blumers raksturo «masu auditoriju» kā atšķirīgu no grupas, bara vai sabiedrības auditorijas. Šādai auditorijai,

3 Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. — Москва, 2001.

kas parasti veidojas no savstarpēji nepazīstamiem indivīdiem — atomiem — ir ļoti zema pašapziņas un organizētas, mērķtiecīgas darbības spēju pakāpe. Šī auditorija ir drīzāk darbināma nekā spējīga darboties. Lai gan auditorija demogrāfiskās struktūras un sabiedrības slāņu dēļ ir daudzveidīga, tā tomēr ir viendabīga interešu objekta izvēlē (konkrēta kinofilma, TV raidījums, tieši šī grāmata), un šis apstāklis to padara par viendabīgu komunikatora acīs, kurš tādējādi var veikt manipulāciju. Vienkāršoti sakot, redakciju neinteresē konkrēta cilvēka pazīmes, bet gan tas, ka šis cilvēks savu interešu dēļ ir ar neredzamu raustāmdiegu saistīts ar redakciju, kura šo diegu var izmantot savā labā. Vairums pētnieku, kas runā par šīm varas attiecībām, indivīdus uzlūko kā tādus, kas nav spējīgi cīnīties, pretstatā galvenajiem varas centriem sabiedrībā, kuri manipulē cilvēku apziņu sev vajadzīgā gultnē pretēji cilvēku dabiskajām interesēm.⁴

Tev ir tiesības klusēt!

To, ka mediju iespāids uz cilvēkiem ir milzīgs, apliecina pētnieces E. Noelas Neimanes (*Elisabeth Noelle-Neumann*) «klusēšanas spirāles» koncepcija, kas norāda uz sabiedriskās domas ietekmēšanas mehānismu. Latviski to varētu dēvēt par «**baltā zvirbuļa**» fenomenu. Pamatdoma īsumā ir šāda:

1) sabiedrība «draud» citādi domājošam, «nepareizi» domājošam indivīdam ar izstumšanu no sava vidus,

2) to zinot, cilvēkā rodas vēlme izvairīties no izolācijas,

3) šī vēlme liek indivīdam izzināt un pieskaņoties sabiedriskās domas klimatam katrā noteiktā brīdī,

4) sabiedriskās domas izvērtējums ietekmē indivīda izturēšanos, liekot tam atklāti izteikt vai noklusēt savu viedokli.⁵

Vairums cilvēku «sabiedrības viedokli» (jo patiesībā jau nekā tāda nav — viedokli veido un pārveido paši mediji) izzina ar plašsaziņas līdzekļu starpniecību. Mēs varam tiešas pieredzes ceļā uzzināt 10 vai 15 cilvēku viedokli, varbūt simts cilvēku viedokli, ja par kaut ko interesējamies īpaši, bet tur, kur runa ir par tūkstošiem, nākas uzticēties mediju sniegtajām ziņām. Praksē visuzskatāmāk tas parādās kā socioloģiskās aptaujas par kādu jautājumu, tomēr būtiskāka ir grūti pamanāmā daļa. Tā ir sniegto ziņu ievirze, faktu izlase (palasiet žurnālu «Nedēļa», tajā skaidri un nepārprotami jūtams redakcijas viedoklis ikvienā rakstā).

Šis «baltā zvirbuļa» fenomens nozīmē to, ka, ilgstoši propagandējot

4 Shoemaker P. J., Reese D. S. *Mediating the message*. Second ed. — USA: Longman Publishers, 1996.

5 McQuail D., Windahl S. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. Second ed. — London and New York: Longman, 1993.

kādu uzskatu, saņēmējiem tiek radīta pārliecība par viņu viedokļa «nepareizību». Attiecība starp tiem, kas savas domas sāk uzskatīt par nepareizām, un propagandas kampaņas ilgumu ir tieši proporcionāla. Tādējādi teorētiski pat pastāv iespēja, ka neviens indivīds atklāti nepauž savus uzskatus vai pat pauž savai pārliecībai pretējus. Par to nav grūti pārliecināties, piemēram, pārdomājot, kā pēdējos gados ir mainījusies cilvēku publiski paustā attieksme pret homoseksuālismu. Aizvien biežāk izskan samiernieciskas vai pat pozitīvas atsauksmes. Ir radīts iespaids, ka saukt šo kroplību par kroplību ir kaut kas nepieņemams.

Līdzīga parādība bija vērojama 2003. gadā īsi pirms balsojuma Eiropas Savienības sakarā. Bieži bija dzirdams apgalvojums: «Esmu pret, bet balsošu par, jo tāpat jau visi ir par!»

Tā kā būtiskā saite, kas saista ziņu sniedzēju ar auditoriju, ir tieši šo ziņu nodošana, noskaidrosim, kādi ir ziņu sniegšanas galvenie veidi.

Ziņošana

Ziņošana jeb informēšana ir tāds ziņu sniegšanas veids, kad medijs kalpo tikai kā starpnieks (tieši to vārds «medijs» nozīmē latīņu valodā), kurš bezkaislīgi un godprātīgi nodod visu iegūto informāciju tālāk. Līdzīgi tam, kā ziņneši, kurjeri nodod vēstuli adresātam. Praksē tas ir grūti sasniedzams, jo pat neapzināti informācija tiek «filtrēta» caur žurnālistu, redaktoru individuālo uztveres prizmu. Praksē šādi «neietonēti» ziņojumi sastopami tikai retos gadījumos, kad īsi un sausi ir izklāstīti ziņotājam mazsvarīgi fakti vai arī ja par konkrēto faktu ziņotājam trūkst zināšanu (piemēram, atreferējot kāda zinātnieka teikto). Ja avīzē vai citā medijā ir uzsvērts, ka viņu mērķis ir tikai lasītāju (skatītāju) informēšana, ir vērts kļūt uzmanīgam! Tāpat ir vērts uzmanīties, kad kārtējo informējošo kampaņu sāk valdība.

Propaganda

Propagandas vārds nepelnīti ir kļuvis gandrīz vai par lamuvārdu. To izraisījusi parastā taktika pārmest savam politiskajam oponentam propagandu, sev piedēvējot ziņošānu jeb informēšanu. Skaidrības labad jānorāda, ka propagandēt var gan veselīgu dzīvesveidu, gan narokmāniju. Tātad ne vienmēr propaganda ir kas negatīvs.

No citiem ziņu sniegšanas veidiem propaganda atšķiras ar mediju izmantošanu nolūkā mainīt auditorijas rīcību vai uzskatus. Propaganda ir mērķtiecīga iepriekš aprakstītā mediju ietekmes spēka izmantošana. Tās galvenā pazīme ir kāda noteikta uzskata vai mērķa izcelšana, pārliecināšana tam par labu.

Varas mehānismā ietilpst ne tikai piespiešana, bet arī pārliecināšana, līdz ar to propaganda ir cieši saistīta ar politiku. Propagandas un masu

saziņas teorētiskais Lasvels propagandu uzskata par vispārēju politikas instrumentu, līdzīgu diplomātijai, ekonomiskiem pasākumiem vai bruņotajiem spēkiem. Tās izmantošanas pamatojums ir vēlme taupīt līdzekļus kundzības iegūšanā. Propagandu savā darbībā var izmantot gan sabiedriskas grupas, gan indivīdi, gan valstis. Propagandu var nosacīti iedalīt «baltajā», «pelēkajā» un «melnajā», kas atšķiras ar anonimitātes pakāpi: pirmajā gadījumā propagandists uzrāda savu saistību ar ziņojumu, otrajā ziņojuma autors ir nojaušams, trešajā gadījumā ziņas sūtītājs netiek uzrādīts.

Propaganda ir sistemātiska un plānota noteiktu uzskatu vai informācijas izplatīšanas kampaņa. Tās būtiskākās pazīmes ir tieši informācijas izplatīšanas plānveidība un sistemātiskums.

Kā jau minēts, propaganda var būt gan manipulatīva, gan izglītojoša. Kampaņas, lai gan tās ir dažādas, vienmēr atrodamas šādas kopīgas pazīmes:

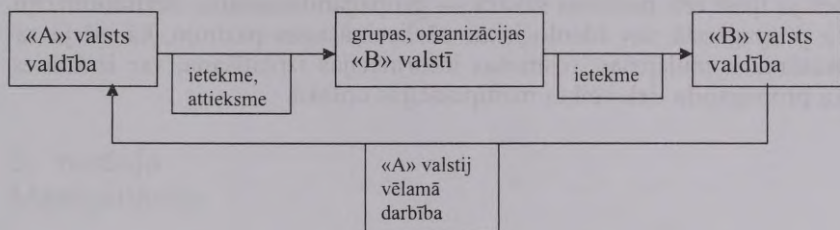
- 1) tām ir kolektīvs, organizēts avots;
- 2) tās ir uz noteiktu mērķi orientētas, mērķtiecīgas;
- 3) vienas kampaņas ietvaros var būt vairākas mērķgrupas, kuru atieksmi vai uzvedību nepieciešams mainīt;
- 4) pēc rakstura tās ir sabiedriskas, saistītas ar plašsaziņas līdzekļu izmantošanu un pakļautas noteikto mērķu vai efekta sasniegšanai;
- 5) parasti tajās tiek izmantots vairāk par vienu kanālu un tiek nosūtīta vairāk nekā viena ziņa, plašsaziņa tiek papildināta ar personīgajiem sakariem;
- 6) tā var būt vērsta gan uz īpašu grupu, gan uz plašu sabiedrību atkarībā no mērķiem;
- 7) tās ir darbības, kuras nav pretējas vispārpieņemtām normām un nav iekšēji pretrunīgas.⁶

Ikdienā mēs varam vērot simtiem šādu kampaņu: gan preču un pakalpojumu reklāmas, gan labdarībai vai drošībai uz ceļiem veltītas kampaņas, gan tādas, kas pilda politisku pasūtījumu, gan tādas, kas maina mūsu uzskatus par kādu parādību (pavērojiet, cik plānveidīgi Latvijā tika ieviesta lielveikalu kultūra vai cik sistēmiski tiek popularizēta prostitūcija kā normāla nodarbošanās!).

Tā kā Latvija atrodas lielvaru krustcelēs, visos laikos mums nācies saskarties ar lielvalstu politiskajiem tīkojumiem un spiedienu. Tādēļ ir neizbēgami runāt par propagandu starptautiskajā politikā. Klasiskais starptautiskās propagandas modelis shematiski izskatās šādi⁷:

6 McQuail D., Windahl S. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. Second ed. — London and New York: Longman, 1993.

7 Holsti J. K. *International Politics. A Framework for Analysis*. — pp. 190 — 212; *The Instruments of Policy: Propaganda*. Fifth ed. — USA: Prentice — Hall, 1988.

Kā starptautiskās propagandas galvenās metodes tiek norādītas šādas darbības: 1) nelojalitātes vai lojalitātes radīšana pret valsts valdību, 2) sabiedrības iekšējo plaisu izmantošana, 3) sabiedroto neuzticības radīšana. Starptautiskie propagandisti bieži meklē grupas kādas sabiedrības iekšienē, kas varētu kļūt par sabiedrības pārliecināšanas atslēgu.⁸ Zinot šos likumus, ir viegli saprast mehānismus, kas nosaka dažādu partiju, «štābistu», «oranžo revolucionāru» vai «eiropistu» darbību. No šīm trim metodēm varam gūt vēl kādu atziņu: kamēr latviešu starpā valdīs sašķeltība, tautas intereses nevarēs īstenoties, jo vienu tautas daļu pret otru rīdīs lielvaru algotņi — partiju vadoņi. Ar to šis «apburtais loks» nenoslēdzas, jo sašķeltība valdīs tik ilgi, kamēr tautas patriotiskā daļa ļaus ar sevi manipulēt.

Starptautiskās propagandas tehnikā tiek izmantoti šādi paņēmieni:

1) «vārda došana» — noteiktu nievājošu vai slavējošu apzīmējumu izveidošana (piemēram, sociāli, teroristi);

2) «spoži» vispārinājumi, piemēram, «brīvā pasaule», «starptautiskā sabiedrība»;

3) sasaistīšana, piemēram, «kapitālisti — parazīti»;

4) «savējā» tēla radīšana atvieglotas komunikācijas nolūkos;

5) atsaukšanās uz autoritātēm;

6) faktu izlase;

7) komunikācijā — cilvēku vēlmes izmantošana piederēt vairākumam, lietojot tādus izteicienus kā «visa pasaule zina»;

8) «grēkāža atrašana» — ienaidnieka tēla radīšana (globālais terorisms, ļaunuma ass, ļaunuma impērija).

Vecākajai un vidējai paaudzei labi atmiņā palikusi vēl kāda starptautiskās propagandas metode: radio ziņu raidījumi no ārzemēm, opozicionāras literatūras iepludināšana. Mūsdienu jaunieši savukārt pilnā apjomā var izbaudīt studentu apmaiņas braucienus, kuru mērķis visbiežāk ir kosmopolitisma propaganda.

Tikai ļoti retos gadījumos — vienīgi ar veselību, labdarību saistītos,

⁸ Turpat.

bet jo īpaši reti politikas sakarā — propaganda nesatur dezinformāciju. Ja propagandā nav ideoloģiskas pārliecināšanas pazīmju, kā arī ja saskatāma stimulējošas, rosinošas informācijas izplatīšana, var izrādīties, ka propaganda tiek veikta manipulācijas nolūkā.

3. nodaļa Manipulācija

Manipulācija ir īpašs informācijas pasniegšanas veids, kura galvenā pazīme ir slēpta vēlme panākt noteiktu informācijas saņēmēja rīcību vai attieksmi. Parasti šī rīcība nāk par labu komunikatoram, bet var izrādīties pretēja saņēmēja interesēm. Manipulācija tāpat ir slēpta vadīšana ziņu sniedzējam labvēlīgā virzienā. To, ka ar vārdiem iespējams ietekmēt citus, cilvēki ir sapratuši jau sen. Īpaši pirms Otrā pasaules kara un tā laikā lielvalstis pastiprināti pētīja psiholoģiskas ietekmēšanas iespējas. Un, kā zināms, ar panākumiem. Bieži starp vārdiem «manipulācija» un «meli» tiek likta vienlīdzības zīme. Tomēr tas nav pareizi. Prātā nāk kāda anekdote, kas labi raksturo atšķirību starp tiem. — Kādā valstī ierodas augsta ranga politiķis. Kāds sensāciju kārs žurnālists vēl pie lidmašīnas uzdod viņam jautājumu: «Sakiet, kāds ir jūsu viedoklis par elitārajiem prieka namiem mūsu valstī?» Politiski pārsteigts izsaucas: «Vai tad jūsu valstī tādi ir?» Protams, nākamās dienas laikraksta pirmo lapu rotā virsraksts: «Pirmais jautājums, ko, izkāpis no lidmašīnas, uzdeva politiķis, bija: «Vai jūsu valstī ir elitāri prieka nami?»»

Tomēr zinātniska **masu apziņas manipulācijas koncepcija** izveidojās, balstoties uz biheiviorisma (*behavior* — angļu val. 'uzvedība'), psiholoģijas virziena, kura galvenais interešu objekts ir stimulants un tā izraisītā reakcija.

Saskaņā ar biheivioristu uzskatiem, arī mediju sniegtā informācija var kļūt par stimulu noteiktai rīcībai. No šīs atziņas izveidojās atzinums par mediju manipulatīvo raksturu, un tika veikti pētījumi par auditorijas ietekmēšanas līdzekļiem⁹. Apziņas manipulācijas, īpaši uzvedības programmēšanas, pētījumiem pievērsušies arī psihoanalīzes piekritēji. Minētajā virzienā pētījumus veikuši tādi zinātnieki kā Freids, Pavlovs, Bahterjovs, kuri par galveno metodi apziņas manipulēšanai uzskatīja iedvešanu — izplatāmās idejas iespīšanu recipienta zemapziņā bez saņēmēja kritiska izvērtējuma, tas ir, apejot psiholoģiskās aizsardzības mehānismus, apejot domāšanu.

Par pirmo zinātnieku, kurš minētās atziņas un pētījumu rezultātus sāka izmantot praksē, tiek uzskatīts Ernsts Dihters (ASV), kurš 1950.

⁹ Мелник С. Т. Масс — Медиа: психологические процессы и эффекты. — Санкт-Петербургский университет, 1996.

gados izmato manipulācijas metodes sākotnēji pārdošanas reklāmu, pēcāk arī politisko reklāmu veidošanā. Mūsdienās šīs atziņas izmanto katrs augsta līmeņa reklāmas speciālists.

Manipulācijas pakāpes

Lai neradītu pārpratumus, jāpiebilst, ka **manipulācijai var būt vairākas pakāpes**. Manipulācijas ietvaros var notikt gan vienkārša neatbilstošas īstenības izpratnes veidošana, gan zemapziņas ietekmēšana līdz pat pilnīgai uzvedības programmēšanai (zombēšanai).

Lai cilvēks spētu pieņemt savām interesēm atbilstošu lēmumu vai rīkoties atbilstoši savām interesēm, viņam jāpārzina trīs lietas: 1) pašreizējā situācija, 2) vēlamais risinājums, 3) iespējamie tā sasniegšanas ceļi. Ja priekšstats par kādu no posmiem ir nepareizs, rīcība nebūs šā cilvēka interesēs. Rīcības vai domāšanas iespaidošanai var izmantot ļoti dažādus ceļus:

1) informācijas avota uzticamības kultivēšana (piemēram, cik dažādi savu uzticamību kultivē *Latvijas Avīze*),

2) sabiedriskās domas līderu apstrāde (bieži pietiek pārliecināt grupas līderi, lai grupa rīkotos vēlamajā veidā),

3) informācijas avota monopols,

4) redzamu varas simbolu izmantošana (spēka demonstrācija),

5) balvas un soda principu izmantošana,

6) emociju izraisīšana (bailes no Krievijas iebrukuma, globālā terorisma draudi),

7) runāšana, izmantojot formu «mēs»,

8) kopības izjūtas radišana (ieklusieties amatpersonu gadumijas uzrunās!).

«Veiksmīgai manipulācijai jānotiek caur ilūzijām. Lai radītu šīs ilūzijas, tiek izgudrotas arvien jaunas metodes (...).»¹⁰ Zinot šo vienkāršo patiesību, var viegli izprast apziņas manipulācijas nozīmi. Ja noteiktam personu lokam ir iespēja radīt cilvēkos priekšstatu, kura rezultātā tā radītāji varētu iegūt sev noteiktu labumu, varam runāt par apziņas manipulāciju. Masu apziņas manipulācija ir jau minēto nosacījumu plaša izmantošana (attiecībā uz lielām cilvēku grupām).

Tātad tieši komunikatoriem, īpaši, ja viņi ir arī medija īpašnieki, rodas iespēja radīt auditorijā noteiktu priekšstatu par īstenību. Vairāki autori (*McQuail*, 1997; *Капа-Мурза* 2001) uzsver, ka, nepastāvot dialoga iespējai masu medijos, auditorija aizvien izteiktāk kļūst par pūli, kurš spēj vienīgi reaģēt uz raidītajiem signāliem. Nereti masu mediju saturs pat tiek uzlūkots kā «injekcija auditorijas vēnās, lai panāktu vienveidīgu un paredzamu reakciju»¹¹.

10 Аронсон Э. Введение в социальную психологию. — 1998.

11 McQuail D., Windahl S. *Communication Models for the Study of Mass Communications*. Second ed. — London and New York: Longman, 1993.

Vislielākās iespējas manipulācijai paveras tad, ja ir iespēja kontrolēt informācijas avotu. Atrodoties šādā monopolstāvoklī, ir iespējams kontrolēt visus viedokļus, kuri veidojas par noteiktu jautājumu. Un, ja ir zināms, ka lielāko daļu ziņu mums (vispirms, protams, avīzēm un televīzijai) sagādā divas ziņu aģentūras — «Leta» un «BNS» —, kuras savukārt par notikumiem politikā nereti ziņas gūst no viena avota, nav grūti iztēloties manipulācijas iespējas. Piemēram, par to, ko sarunās apsprieduši divi politiķi, var uzzināt tikai no viņiem, tātad viņu iespējas radīt jebkādu priekšstatu ir milzīgas.

Kā jau minēts, manipulācijas «dziļākās» pakāpes ir saistītas ar zemapziņas ietekmēšanu un uzvedības programmēšanu.

Vai Tavas domas tik tiešām ir Tavējās? Iedvešana

Manipulācija bieži saistīta ar iedvešanu — vienas apziņas iedarbību uz otru, otrajai izmainoties bez racionālas apdomas.

Iedvešana tiek izmantota, lai sabiedrības vai konkrēta cilvēka apziņā radītu vienkāršotus tēlus (stereotipus), kuri izraisa noraidošu vai pozitīvu attieksmi pret kādu lietu vai parādību. Lai ko iedvestu, jāpanāk uzmanības novēršana no galvenā ziņojuma jēgas. Tas palīdz maskēt ziņotāja nodomus. Šis ir princips, kuru priekšnesumos izmanto burvju mākslinieki — kamēr uzmanību novērš pie krūtīm piespraustais sarkana pušķis, rokas veikli un nemanāmi izvelk no aprocas vajadzīgo kārti... Presē attiecīgajam nolūkam tiek izmantots «kaleidoskopisks» ziņu izvietojums, t. i., svarīgas un nesvarīgas ziņas tiek ievietotas jauktā kārtībā. To krāšņi ilustrē dažādu kanālu, īpaši komerciālo, raidītās ziņas, kurās diktors mežonīgi ātrā tempā atstāsta ziņas par ziloņmātes dzemdībām Austrālijas zoodārzā, ASV prezidenta nobrāzto celi, kārtējo piekerto negodīgo policistu, plūdiem Ķīnā, partiju savstarpējām konsultācijām... Turklāt — jau citā ātrumā — varam redzēt šīs ziņas rakstītā veidā slīdam gar ekrāna apakšmalu, atsevišķas ainas varam vērot sižetos. Lai pilnīgi dezorientētu skatītāju, fonā redzama blakus studija ar neskaitāmiem ekrāniem, kuros tiek pārraidīti dažādi sižeti, kā arī rotējošs globuss studijas noformējumā. Reizēm vēl arī kāda odziņa, piemēram, krūzīte ar eiro simboliku uz diktora galda.

Jautājums: ko mēs atceramies pēc šā ziņu raidījuma noskatīšanās? Atbilde: pamatā to un tā, kā to vēlējies ziņojuma sniedzējs. Patiesībā absolūtais vairākums informācijas ir tikai troksnis, kura uzdevums ir maskēt būtiskās ziņas un manipulējošo darbību.

Iedvešanas gadījumā nav svarīga pat cilvēka attieksme pret ziņojuma saturu, galvenais ir panākt tā atcerēšanos. Tā tiek dēvēta par nepiespiesto atcerēšanos, kuras ietvaros apziņā nogulstas tēli, kas var būt pat

nepieņemami, bet ar laiku tie kļūst «šaubīgi», līdz beidzot tie kļūst pieņemami, pat kļūst par it kā recipienta paša domām. Šādu ilūziju izraisa maldinošā pazīstamības sajūta un atcerēšanās gadījumos, kad noteiktais ziņojums saņēmējam tiek nosūtīts atkārtoti. Iedvešanas iespējas palielinās, ja informācija sakrīt ar pieredzi, kā arī ja ir saistīta ar interesēm un vajadzībām. Tas ir, cilvēki vieglāk notic tam, kam ir gatavi noticēt, piemēram, okupācijas laikā auklētā doma par demokrātiskajiem Rietumiem, kas nāks mums palīgā, vai par Rietumiem kā pārpilnības zemi arī šodien turpina darboties.

Sagrozītas īstenības ainas radīšanā tiek izmantota stereotipu un mītu veidošana. Veiksmīgi tiek izmantoti arī jau esošie.

Stereotipi: vēlamie un traucējošie

Vispirms par stereotipiem. **Stereotipi** ir īpašs vērtēšanas kritērijs, pierasta reakcija, kas spontāni rodas saskarē ar kādu nepazīstamu parādību. To rašanās cēlonis ir iepriekšēja pieredze (skat. nodaļu par domāšanu). Stereotipu radīšana notiek trijos etapos:

- 1) sarežģīts objekts tiek vienkāršots līdz dažām pazīmēm,
- 2) tiek izcelta kāda no šīm pazīmēm, parasti — neatbilstoši tās sākotnējai nozīmei,
- 3) no vienkāršotajām un izceltajām dimensijām tiek izveidots vienkāršots, pievilcīgs tēls.¹²

Spēcīgus stereotipus izmanto arī starptautiskajās propagandas akcijās, piemēram, ASV izmanto «ļauņuma ass» vai «globālā teroristu tīkla» tēlu, lai attaisnotu savas militārās akcijas, kuru pamatā ir ekonomiskais izdevīgums.

Tēla uzdevums ir kādu parādību atšķirt no pārējām, izcelt to vidū. Tēla veidošana tiek balstīta uz asociācijām, tēlainās domāšanas īpatnībām. Tēla veidošanas procesā objekts tiek saistīts ar lietām vai parādībām, kuras, atkarībā no tēla ievirzes, izraisa vai nu pozitīvas, vai negatīvas asociācijas. Politiskā tēla radīšanā liela nozīme ir arī simboliem, kuru galvenais uzdevums ir asociāciju radīšana (piemēram, partijas nosaukums sakrīt ar devīzi uz Brīvības pieminekļa).

Efektīvas manipulācijas nosacījumi

Masu apziņas manipulācijas efektivitātei ir vairāki nosacījumi. Manipulācijas ietvaros tiek rosināti gan loģiski spriedumi, gan emocionāla attieksme. Tās veiksmīgai norisei nepieciešamas šādas metodes: 1) informācijas vienpusība, 2) metaforu (stereotipu, mītu) izmantošana, 3) noteiktas informācijas regulāra atkārtošana, 4) faktu un jēdzienu sagrozīšana vai neprecīza atspoguļošana, 5) emocionāli iedarbīgas, nera-

¹² Аронсон Э. Введение в социальную психологию. — 1998.

cionālas informācijas sniegšana (*Кара-Мурза*, 2001). Visas nosauktās ietekmēšanas metodes pārsvarā tiek izmantotas saprāta, domāšanas procesa ietekmēšanai. Zinot domāšanas struktūru, ir iespējams paredzēt saņemtās informācijas apstrādes procesu un no tā — reakciju.

Domāšanas ietekmēšana

Lai ietekmētu loģisko domāšanu, nepieciešams sniegt nepareizu pamatinformāciju, kuru apstrādājot pēc loģikas ķēdes principiem, cilvēks nonāk pie nepareiziem slēdzieniem. Loģiskās domāšanas ietekmēšanai tiek izmantota vienpusīgas informācijas sniegšana, kā arī faktu un jēdzienu sagrozīšana. «Nepatiesu birku piekāršana un ideoloģisko pretinieku mērķu izkropļota, sagrozīta attēlošana ir tipisks apspiedēju propagandas mašīnērijas paņēmieni.»¹³ Kā jau minēts nodaļā par domāšanu, diezgan izplatīta metode ir divu loģiski nesaistītu vai nesalīdzināmu lietu sasaistīšana vienā apgalvojumā, lai imitētu loģiska pamatojuma esamību. Nereti tiek apgalvots, ka pastāv dilemma starp divām nesalīdzināmām un nesaistītām lietām, vai arī kā kāda apgalvojuma pamatojums tiek izvirzīts cits apgalvojums. Šādas valodas konstrukcijas bija īpaši raksturīgas nacistu propagandā, tomēr arī mūsu dienās metode tiek plaši praktizēta — kosmopolītisma propagandā.

Lai ietekmētu tēlaino domāšanu, par kādu lietu jārada tēls, kurš saistās ar kādu jau pazīstamu tēlu. Šim nolūkam bieži izmanto metaforas — tēlainus izteicienus, kāda cita priekšmeta raksturīgo iezīmju attiecināšanu uz konkrēto priekšmetu¹⁴. Tiek izmantota arī «tēlu savietošana», t. i., lietu, par kuru vēlas panākt pozitīvu vai negatīvu iespaidu, saista ar kādu tēlu, kurš izraisa attiecīgi patīkamas vai nepatīkamas asociācijas. Šo principu bieži izmanto dažādu preču reklāmās. Otrs princips ir bieža atkārtošana, kuras rezultātā jau pazīstamais tēls tiek pieņemts bez kritiskas izvērtēšanas, ļaujoties uz atpazīstamību (skat. sadaļu par iedvešanu).

Emociju ietekmēšana

Emociju izmantošana ir ļoti ierasta parādība. Manipulācijai tiek izmantotas gan pamatemocijas (piemēram, prieks, bēdas, riebums, naid, bailes), gan arī tādas emocijas kā līdzcietība pret cietēju vai neaizsargāto, patmīlība u. c.

Emociju varā cilvēks ir nestabils. Psihiska nestabilitāte, svārstīgums ir nepieciešams manipulācijas nosacījums.

Lai izraisītu vajadzīgās emocijas un tātad arī rīcību vai bezdarbību, nepieciešams attiecīgo tēlu «iekrāsot» — savietot ar nepārprotamas

¹³ Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. — Москва, 2001.

¹⁴ Ašmanis M. Politikas terminu vārdnīca. — Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.

emocijas izraisošām lietām. Piemēram, ja nepieciešams par kādu amatpersonu radīt negatīvu priekšstatu, var nofotografēt viņu uz pussagruvušas mājas fona. Vai otrādi — pozitīvu attieksmi (piemēram, uzticību) var radīt, nofotografējot politiķa rotaļāšanos vai pastaigu ar viņa bērniem (padomājiet, kādēļ visi tirāni — Staļins, Hitlers un citi — fotografējās kopā ar maziem bērniem). Turklāt, ievietotu smalko aprindu hronikā, lasītāja prāts šo bildi apskatot neuztvers kā reklāmu, bet gan kā sadzīvisku attēlu. Tāpat arī runājot tiek izmantoti emocionāli «iekrāsoti» vārdi, kas modina noteiktas asociācijas un attieksmi.

Īpaši bieži manipulatori izmanto bailes — vienu no spēcīgākajām emocijām. Bailes var radīt mākslīgi, izmantojot informāciju, kura izraisa apdraudējuma izjūtu (bailes no Krievijas iebrukuma, teroristu uzbrukuma, darbavietas zaudēšanas u. c.). Bailes parasti ir neatbilstošas īstenībai. Aukstā kara laikā gan Rietumi, gan Austrumi sabiedrību turēja bailēs no otras noņemtnes uzbrukuma. Īpaši PSRS iedzīvotājiem mēģināja radīt ielenkuma izjūtu. Šis ārējā ienaidnieka tēls ir ļoti izdevīgs, lai novērstu uzmanību no iekšējām problēmām. Politikā šo metodi piekropj vēl jo-projām. Pašlaik populāri ir «globālā terora draudi», kas kalpo par pamatu gan iebrukumiem dažādās valstīs, gan indivīdu brīvības ierobežošanai. Bailes ir izdevīgas, jo mobilizē cilvēku, liek viņam, īpaši nedomājot, rīkoties, «glābties». Paradoksāli, bet visvieglāk cilvēks atsakās no brīvības vai drošības tad, ja viņam piedraud ar brīvības vai drošības zaudēšanu. Bailes var arī nomākt — ar vienaldzību vai pieradumu. Bailes ne tikai rosina, bet arī nomāc (saka: sastingt no bailēm). Katrā ziņā, atrodoties baiļu varā, cilvēks ir viegli vadāms. Viņš ir «izsists no līdzsvara», psihiski nestabils, nosvēries uz vienu vai otru pusī (bēgt vai cīnīties!). Ņemot to vērā, varam pavisam citādi attiekties pret faktu, ka TV un citos medijos dominē negatīva, emocionāli nepatīkama informācija — vardarbīgas filmas, kriminālhronikas, katastrofas kā sensācijas —, tas ir informatīvais fons, kura uzdevums ir radīt iekšēju nestabilitāti, un uz šāda fona risinās pārējās informācijas uztvere.

Secinājumi. Medijiem ir iespēja apzināti veidot auditorijas priekšstatus par īstenību, lai panāktu vajadzīgo attieksmi, rīcību vai bezdarbību. Tādēļ medijus droši var saukt nevis par ceturto, bet gan par pirmo varu. Lielākā daļa ziņojumu ir tikai troksnis, kā uzdevums ir novērst uzmanību no būtiskā, aizpildīt apziņu ar informatīviem gružiem, kas mazina iespējas domāt.

Manipulācija kā vara

Galvenais jautājums ir: kādēļ vispār manipulācija tiek izmantota? Kādēļ tā nepieciešama?

Laikā, kad augstākā vara formāli pieder tautai, nepieciešams panākt, lai tā balsojot vēlēšanās vai ikdienas dzīvē rīkotos atbilstoši varas turētāju saujiņas interesēm. To panāk ar apziņas manipulācijas palīdzību. Līdz ar to masu apziņas manipulācija un politiskā vara ir cieši un nesaraujami saistītas. Lai pilnīgāk izprastu šo saistību, nepieciešams gūt priekšstatu par varu.

Lai nerastos pārpratumi, vēlos uzsvērt, ka neuzskatu valsti par ļaunuma avotu. Problēma ir ar valsti, kāda tā ir šobrīd. Tā patiesībā pat nav valsts, bet gan šauras elites privātuņēmums. Tā faktiski ir varas struktūra. Šādā izpratnē arī runāju par valsti šīs tēmas ietvaros. Runa ir par Latviju šobrīd.

Nosacīti jebkuras varas struktūras pamatā ir vismaz viens no šiem resursu veidiem: saimnieciskie, informatīvie vai fiziskie. Šie resursi veidojas sabiedriskajās attiecībās. Tātad tas, kurš kontrolē tautsaimniecību vai nozīmīgāko tās daļu, kam pieder ietekmīgākie plašsaziņas līdzekļi, ietekme reliģiskās organizācijās, tas, kurš ir nodrošināts ar privātām bruņota spēka vienībām vai ietekmi valstiskajās bruņotajās struktūrās, — tas arī uzskatāms par galveno varas turētāju un valdītāju.

Vara ir divpusējas attiecības. Tikai tad varai ir piepildījums, ja ir tās turētājs un tas, pret kuru šī vara tiek vai var tikt izmantota. Vara tikai tad var īstenoties, ja pakļaujamie ir gatavi piekāpties. Vara ir relatīvs miera stāvoklis pirms draudu īstenošanas. Varas struktūra var uzturēt savu kontroli tikai: 1) kultivējot priekšstatu par savu varenību, 2) izolējot indivīdus citu no cita, lai jebkuram cilvēkam nāktos mērot spēkus ar visu struktūras varu, 3) nodrošinot minimālu pakļautās tautas drošību pret citiem varas centriem. Vienkāršoti sakot — tautā jāuztur savas varenības apziņa, jādrumstalo sabiedrība, jāsniedz minimāla tiesību aizsardzība pret noziedzību un jāveltī zināmi līdzekļi sociālām vajadzībām.

Saimnieciskās metodes. Jebkuram ir nepieciešami līdzekļi savas fiziskās ek-sistences nodrošināšanai. Valdēt naudas saimniecības principiem, absolūtais vairākums cilvēku nevis patērē savu laiku un spēku, lai ražotu sev nepieciešamās lietas (kā naturālajā saimniecībā), bet gan lai iegūtu maiņas vērtību — naudu —, kura pēcāk tiek izmantota, lai nepieciešamo iegādātos. Svarīgi, ka cilvēka eksistence vairs nav tieši atkarīga no viņa padarītā darba, bet gan no saņemtās naudas. Savukārt naudas saņemšana ir atkarīga no vispārējiem tirgus likumiem, kurus nosaka noteiktajā vietā valdošās varas struktūras raksturs. Un šeit arī būtiskākais: indivīda labklājību visbiežāk nodrošina ienākumi, kurus tas saņem no darba devēja. Un izrādās, ka lielākais darba devējs Latvijā ir valsts — skaitot kopā skolotājus, ierēdņus, spēka struktūru darbiniekus, kā arī pieskaitot milzīgo skaitu pensionāru, kuru vienīgais un nozīmīgākais ienākums ir valsts pensija. Turklāt no šo cilvēku ienākumiem parasti pārtiek arī viņu ģimenes locekļi.

Var jautāt par uzņēmējiem. It kā taču šo cilvēku kategorija ir neatkarīga no valsts. Tomēr arī uzņēmēji ir atkarīgi no valsts labvēlības (VID kontrole, drakoniski nodokļi utt.). Ir likumsakarīgi, ka valsts atieksme pret mazākajiem uzņēmējiem ir izteikti negatīva: mazais uzņēmējs ir indivīds, kurš pretendē uz lielāku neatkarību, kā arī nereti var atlicināt daļu ieņēmumu sabiedrības attīstības veicināšanai un savas tautas aizstāvībai. Mazais uzņēmums ir forma, kādā tauta iegūst saimnieciskās varas resursu. Varas elite un lielāko stratēģisko uzņēmumu vadība (īpašnieki) ir viens vesels. Tādēļ jau runājam par ekonomisko grupējumu ietekmi politikā.

Valstis un to iekārta šobrīd pārsvarā ir saimnieciski ietekmīgo aprindu varas līdzeklis, kuram, pateicoties deklarētajai demokrātijai, ir zināms kompromiss ar atsevišķām tautas interesēm (piemēram, valsts valoda, tiesības uz tradicionālās kultūras kopšanu).

Varas struktūrām ir ļoti izdevīgi, ja lielas iedzīvotāju masas atrodas izdzīvošanas minimuma robežās: cilvēki ir iejūgti, cīnoties par minimumu un baidoties pazaudēt šo nedrošo pamatu.

Šādu stāvokli var uzturēt līdz brīdim, kamēr sabiedriskajā domā beidz cirkulēt augstākie ideāli. Tad nav bīstami pāriet uz nākamo «ērto» pozīciju, t. i., uz tāda labklājības līmeņa nodrošināšanu, kas liek justies ērti un nerada vēlēšanos kaut ko mainīt. Pāreja uz minēto stāvokli vērojama atsevišķās spēka un citās atbildīgās valsts organizācijās. Tātad nodrošina cilvēku mazākuma lojalitāti pretēji vairākumam, kas papildus dod arī sašķeltības efektu.

Fiziskās metodes. Varētu pat teikt, ka valstij, kas ir varas elites redzamākā izpausme, ir savdabīgs monopols uz vardarbību. Valsts vardarbību, pretēji, piemēram, reketieru vardarbībai, cilvēki uzskata par likumīgu un taisnīgu vai taisnīgāku, jo tai ir dota cilvēku lielākās daļas piekrišana vēlēšanās vai klusējot.

Varas struktūra ir izveidojusi tiesu, bruņotos spēkus un policijas vienības, lai nodrošinātu savas varas stāvokli. Metodes var būt no brīvības ierobežošanas līdz pat dzīvības atņemšanai. Te arī kļūst saprotami, kādēļ likums aizliedz sabiedriskām organizācijām apbruņot savus biedrus, veikt militāras apmācības un dibināt militāras vienības. Tas ir cēlonis arī zemessardzes atbrūošanai, kā arī samērā sarežģītajai iespējai likumīgi iegūt nēsāšanai šaujameroci. Un, visbeidzot, tieši tādēļ valdība vēlas profesionālu bruņoto spēku izveidi, jo obligātais dienests, lai cik nepilnvērtīgs tas arī nebūtu, sniedz pamatus militārajās zinībās vienkāršiem tautas pārstāvjiem, kā arī nav tik uzticams, jo dienests tomēr ir obligāts. Bet kā tad ar apsardzes firmām? Te jāpiebilst, ka visai bieži apsardzes firmas ir kādreizējo VDK vai milicijas darbinieku dibinātas un tātad arī varas elites kontrolētas.

Garīgās metodes. Ietekmīgākā ir apziņas manipulācija. Tās mērķis ir ne vien radīt bezspēcības apziņu, bet arī — kas ir daudz svarīgāk — graut domāšanas struktūru, radīt neizpratni par cēloņiem un sekām, tādējādi cilvēku neapmierinātību novadot no patiesajiem cēloņiem uz dažādām citām tā paša cēloņa sekām. Piemēram, korupcijā nav vainojama kārtība ministrijā kā tāda, bet gan atsevišķu ierēdņu negodīgums (tikpat labi uzbrucējs var teikt, ka sita ne jau viņš, bet gan roka). Tāpat nozīmīgi ir veidot katram indivīdam personīgu realitāti, kura iespējami mazāk saskanētu ar citu redzējumiem, jārada individuālisms un egoisms tā galējās un negatīvās izpausmēs (katrs par sevi!). Tauta tiek šķelta, lai neveidotos elitei konkurējoša struktūra, kā arī lai pozitīvās tendences pārmāktu ar tās pašas tautas citas daļas spēkiem. Piemēram, tautu sadala «eiroskeptiķos» un «eirootimistos», lai atsevišķu grupu loloto neatkarības ideju nomāktu ar materiālisma un aprēķina idejām. Tomēr šādai sabiedrības šķelšanai ir arī otra puse: šādi rodas grupas, kurām ir spēcīga kopības apziņa vismaz vienā jautājumā, tādēļ, lai nepieļautu tālāku strukturēšanos, šīs grupas ir jāšķel tālāk, vēl sīkākās daļās. Izveidojušās daļas savukārt vēl sīkāk utt. Galējā robeža ir cilvēka apziņa, kura tiek fragmentēta un grauta. Ir likumsakarīgi, ka palielinās šizofrēnijas gadījumu skaits.

Viena no spēcīgākajām garīgās varas formām ir reliģija. Tādēļ politiķi vienmēr cenšas draudzēties ar konfesiju un sektu vadoņiem. To apliecina arī dažu ministru ciešā saistība ar sektām, piemēram, ar Jauno paaudzi.

Tātad var droši apgalvot, ka manipulācija tiek izmantota, lai vadītu un valdītu pār sabiedrību. Tā ir viena no efektīvākajiem varas uzturēšanas līdzekļiem un vienlaikus arī varas avots, jo tas, kam ir iespēja manipulēt, var valdīt pār otru. Tā, piemēram, reliģiskas sekas līderis, kļūstot par sludinātāju, ir ieguvis iespēju manipulēt, tātad ieguvis varu. Savukārt ievēlēts deputāts ir ieguvis varu un tātad arī iespēju manipulēt.

Pie varas esošie manipulatori visās valstīs cenšas panākt ko līdzīgu, tomēr ir arī nianšes. Nākamajā nodaļā — par manipulācijas mērķiem Latvijā.

Secinājumi. Manipulācija ir uzskatāma par tikpat neatņemamu varas instrumentu kā likumdošanas tiesības vai tiesības iekasēt nodokļus un spriest tiesu. Visspēcīgākā manipulācija ir manipulācija ar vidi: ekonomiskajiem, kultūras, ekoloģiskajiem, politiskajiem, arhitektūras un citiem apstākļiem.

4. nodaļa

Kā panākt cilvēku vadāmību? Manipulācijas vispārīgie mērķi, uzdevumi un metodes Latvijā

Ar pārējo pasauli mūs saista simtiem dažādu neapzinātu un apzinātu saišu. Katrs no mūsu maņu orgāniem var uztvert tūkstošiem iespaidu. Katrs no tiem radīs kādu mūsu reakciju. Apkārtējās vides un bezapziņas impulsi kombinējoties izraisīs atšķirīgas reakcijas. Tādēļ metožu, ar kurām var mērķtiecīgi iedarboties uz mūsu apziņu, ir neaprakstāmi daudz. Mazliet vieglāk ir noteikt manipulācijas mērķus.

Ja zināms, ka manipulācija ir slēpta vadišana, tad svarīgi ir arī zināt, ka vadīt var tikai to, kas padodas vadišanai, — to, kas ir nestabils, bez skaidras motivācijas, nespējīgs darboties un pretoties. Tāpat kā cilvēku var vieglāk apgāzt, ja viņš stāv uz vienas kājas, vai vest viņu nepareizā virzienā, ja viņš slikti redz, — tāpat arī cilvēka psihi visvieglāk pakļaut, ja tā nav stabila, vai vadīt, ja tai trūkst skaidrības par likumsakarībām.

No šā salīdzinājuma kļūst saprotami divi galvenie manipulācijas mērķi: 1) radīt psihisku nestabilitāti un neskaidrību, 2) nemanāmi vadīt cilvēkus varas struktūrām vajadzīgajā virzienā.

Efektīvas apziņas manipulācijas vispārīgie nosacījumi

Vispirms par to, ar kādām metodēm tiek panākta cilvēku vadāmība.

Cilvēka orientēšanos apkārtējā pasaulē nodrošina pieredze, zināšanas un ieradumi. Runājot par tautu vai sabiedrību kopumā, varam teikt, ka pasaules izpratni nodrošina vēsturiskā apziņa, izglītības līmenis, vērtību sistēma un tradīcijas. Manipulatoram ir grūti darboties sabiedrībā, kurā ir spēcīga tautas vēsturiskā apziņa, augsts izglītības līmenis, stabila tradīcijas un tām atbilstoša vērtību sistēma un sabiedriskā morāle. Turklāt pietiek pat ar vienu no šiem rādītājiem. Šeit tad arī parādās galvenie vispārīgie manipulatora uzdevumi: 1) graut vēsturisko apziņu, 2) pazemināt tradīciju statusu un pievilcību, 3) veicināt morāles, tikumības atmešanu, 4) ierobežot labas izglītības gūšanas iespējas. Visu šo nosacījumu izpildi atvieglo saspringts saimnieciskais stāvoklis, krīzes apstākļi, kas spiež cilvēku apšaubīt pieņemtās attieksmes un rīcības formas. («Duļķaini ūdeņi» un «spilgta ēsma» ir divas manipulatoram nepieciešamas lietas.) Manipulācijas virsmērķis tātad ir atomizētas, egoistiskas un viegli vadāmas sabiedrības radīšana.

Latvijas situācija ir īpaša. Mūsu zemei un tautai īsā laika sprīdī pāri gājušas vairākas lielvaras. Visjūtāmāko iespaidu atstājis padomju okupācijas posms. Šā laika īpatnība bija cilvēka eksistences vienkāršošanā un ierobežošanā. Jo nepieciešamāka bija kāda lieta, jo lielāks deficīts tā bija. Nemaz jau nerunājot par garīgajām vajadzībām. Dzīve šādā iekārtā veidoja cilvēkos deformētu vērtību izpratni. Milzīga vieta tajā tika atvēlēta viselementārāko vajadzību realizēšanai. Tagad tikai retais atceras, ar kādu sajūsmu pirmajos tā dēvētās neatkarības gados cilvēki metās uz spoži iesaiņotajām ārzemju šokolādītēm, košļājamām gumijām, krāsainiem apģērbiem! Un arī šobrīd tas turpinās, klāt nākusi sadzīves tehnika, automašīna, pēc noteikta standarta iekārtots mājoklis. Tā visa vārdā cilvēki ir gatavi sevi iejūgt līzingu un kredītu jūgā uz 10, 15, 25 gadiem. Visu vajag tūlīt un tagad! Tāpat arī pilnīga seksuālo attiecību jautājumu izstumšana no sabiedriskās aprites veicinājusi tagad redzamo ķermeņa un seksa kultu. No absolūtā patērējamo tēlu deficīta esam nonākuši šo tēlu pārpilnībā, kas rada vispārējas labklājības ilūziju.

Kopumā ņemot, padomju cilvēks ir izrādījies ideāla patērētāju sabiedrības locekļa sagatave, kas līdzinās tipiskam vidusmēra Rietumu patērētājam, nereti to pat pārspējot.

Ar garīgās dzīves norisēm notikušas ne mazāk būtiskas izmaiņas: no klusas politisko anekdošu stāstīšanas līdz iespējai atklāti lamāt valdību. Tas kopumā ir radījis iluzoras un pārprastas brīvības ainu. Plaši piešķirtās tiesības izteikties nozīmē tikai to, ka saklausīs vienīgi skaļāko runātāju. Tiesības runāt ir, taču nevienam nav pienākuma klausīties. Tādēļ aizvien biežāk cilvēki izmanto citas tiesības — tiesības klusēt.

Padomju mantojums ir mūsu vājā puse. Tomēr nav ļaunuma bez labuma: padomijā vismaz oficiālā līmenī tika kultivēta stingra morāle, ar kur mēģināja turēt kopā deficīta un padomju tautas veidošanas mēģinājumu mocīto sabiedrību. Šīs «oficiālās morāles» aizsegā izdzīvoja, piemēram, cieņa pret vecākajiem, pret skolotājiem, izpratne par pieņemamu un nepieņemamu uzvedību sabiedrībā.

Stiprā puse ir tautas tradicionālais mantojums, kas vēl aizvien turpina nest savus spirdzinošos augļus. Tieši tradicionālās vērtības ir tās, ar kurām visizmisīgāk cīnās mūsdienu manipulatori.

Vēsturiskās apziņas un identitātes apkarošana. Tradīciju un nacionālo simbolu godināšana no psiholoģijas viedokļa

Tauta par tādu kļūst tad, kad apzinās savas kopējās saknes, savu vēsturi. Tauta ir augstākā no dabiskajām cilvēku kopības formām, tādēļ tās noturība ir spēcīga.

Atsevišķs cilvēks savu piederību tautai apjauš, apzinoties savu izcelsmi, piederību noteiktai kultūrai un valodai, piederību noteiktai teritorijai. Tā veidojas tautas kopības apziņa. Kopības apziņa veido katra cilvēka izpratni par tiesībām un pienākumiem pret kopību, veido drošības izjūtu (jo apkārt tikai savējie!), skaidru vērtību izpratni, labā un ļaunā, pareizā un nepareizā, savējā un svešā izpratni. Viens no psiholoģijas dižākajiem zinātniekiem — Karls Gustavs Jungs —, pētījot cilvēka bezapziņu, apceļojot pasauli un iepazīstoties ar dažādām kultūrām, secināja, ka pastāv visai cilvēcei kopīgi simboli un kolektīvā bezapziņa. Šos bezapziņas dziļēs mītošos simbolus viņš dēvēja par pirtēliem jeb arhetipiem. Tāpat Jungs pamatoja, ka pastāv arī katram etnosam, tautai īpaši un atšķirīgi pirtēli. Pirtēli ir gadu tūkstošos veidojušās domāšanas, uztveres un pārdzīvoju, reakciju formas. Bet ne saturs! Formas kā robeža, kā upes gultne, kas nosaka ūdens tecēšanas virzienu, upes dziļumu un straujumu. Tie veidojušies gadu tūkstošos, cilvēku paudzēm saskaroties ar līdzīgām lietām un parādībām. Šie pirtēli ir spēks, kas mūs ietekmē neatkarīgi no mūsu gribas. Jungs uzskatīja, ka cilvēkam, kurš kopj savu valodu, saglabā tradīcijas, ir lielāka iespēja apzināties savas tautas specifiskos pirtēlus un izmantot to sniegto enerģiju un priekšrocības. Lai cilvēks justos līdzsvarots, svarīgi, lai reālajā dzīvē būtu sastopami simboli, kas sakrīt ar šiem dvēselē esošajiem pirtēliem. Turklāt, ja cilvēks atsakās no tradīcijām, savas vēstures, simboliem, valodas, viņš zaudē kontroli pār savas psihe dziļāko slāņu enerģiju, kas tādā gadījumā var izpausties kā postošs spēks. Valodas un simbolu nozīme ir ļoti svarīga. Gan atsevišķi valodas vārdi (ne velti, lai nogrimusi Gaismas pils celtos, jāatmin tās vārds!), gan specifiskie simboli (rakstu zīmes, ornamentu) ir tieša etnosa pirtēlu izpausme. Izmantojot simbolus, visspēcīgāk pirtēlu enerģiju var izmantot un ierobežot reliģija. Šo tēzi vislabāk apstiprina islāma un Rietumu sabiedrības salīdzinājums. Palūkojiet, cik maz noziegumu un nekārtības ir stingri islāmiskajās zemēs! Un cik liela ir sabiedrības pašiznīcināšanās tieksme Rietumu valstīs, kur tradicionālā vide, kultūra, reliģija un valoda ir noārdīta!

Par simbolu darbību pārliecinājos kādā eksperimentā, kad trīs zīmējumos ar tautiskajiem simboliem (zīmēm — ornamentiem) attēloju atbildes uz jautājumiem, kāds es esmu, kādu mani redz citi, kāds es gribētu būt. Šo zīmējumu devu apskatīt auditorijai, kurai bija jāizstāsta, kādas tad ir manas domas. Atbildes bija pārsteidzoši precīzas! Simboli ir dzīvi, tie darbojas!

Pateicoties latviešu kultūras mantojumam, tā senatnīgumam, mūsu izredzes iziet no Rietumu sabiedrības vērtību krīzes ir daudz lielākas nekā vairumam citu Eiropas tautu, kuru tradīcijas jau sen nodotas muzeju krātuvēs.

Kas veido tautas identitāti?

Tautas identitāti veido kopīgās vēstures faktu un notikumu zināšana un vienots to vērtējums, vienojošu simbolu esamība, savu interešu vienotības izpratne, vienota vērtību un morāles izpratne, vienojoša valoda un kultūrvide kā augstākā no vienojošām zīmju sistēmām, kas līdz galam izprotama tikai tautas piederīgajiem (ne velti hronikās minēts, ka senie kurši pie savām svētvietām svešiniekus nepielaida!). Īsi sakot, tautisko identitāti veido vienots priekšstats par kopīgo pagātņi, nākotni un izpratne par tagadni. Tātad var teikt, ka identitāte ir nesaraujami saistīta ar mītu (skatīt nodaļu par domāšanu).

Grāmatā «Cilvēks mītiskajā pasaules ainā» Andris Rubenis ir precīzi un trāpīgi atspoguļojis šo sakarību: «Mītiski simboliskā dzīve nodrošina kolektīvo atmiņu, veido identitāti, vienotību, uzmundrina tautu, kura ir ļoti noturīga pret ārēju spēku, bet ātri izšķīst, izirst, ja tai atņem tēlus, sagrauj formulas, kuras to vieno. Citiem vārdiem sakot: atņemiet tautai tās dievus, izdariet tā, lai tiktu aizmirsti tautas buramvārdi, zīmes, raksti, dziesmas, iznīciniet vienojošo noslēpumu — visu sākotnējo kultūras tradīciju —, noslēpumu, kuru uzticēt var tikai savējiem, jo svešo skatiens ir iznīcinošs, graujošs, un nekāds ārējs pārspēks vairs nebūs vajadzīgs tautas spēku mazināšanai, tās iznīcināšanai. Notiks pašiznīcināšanās, jo nebūs vairs kam ticēt, kam kalpot, ko pielūgt un uz ko paļauties. Mīts — tā ir centrtieces spēku uzvara pār centrbēdzes spēkiem: cilvēks nevar aizbēgt no mīta, neaizbēgot pats no sevis — savām saknēm, pamata, pirmavota.»

Vēstures notikumu vienota izpratne, vēsturiskā apziņa ir ārkārtīgi svarīga. Tautas vēsturiskā apziņa papildinās un attīstās tāpat kā atsevišķa cilvēka apziņa. Tas ir vērtējumu kopums, pieredzes kopums, orientieris. Katra paaudze tajā atstāj savu artavu.

Pastāv kāda smaga psihiska slimība, kurai raksturīga pilnīga atmiņas neesamība. Šie cilvēki nespēj ne runāt, ne kustēties, nedz arī kaut ko pilnvērtīgi uztvert. Tie eksistē līdzīgi augiem. Līdzīgi ir ar vēsturisko apziņu, kuras «traucējumi» noved tautu tādā pašā eksistences līmenī.

Vēsturiskās apziņas iznīcināšana praksē.

Negatīvo mītu radīšana

Kā vēsturiskās apziņas iznīdēšana notiek praksē? Nosaukšu vien dažus piemērus.

Vēsturiskās apziņas nīdēšana notiek divējādi: vājinot vecākās paaudzes izpratni un nepieļaujot jaunatnes izpratnes veidošanos. Tādējādi galvenās metodes ir pozitīvo tradicionālo priekšstatu un tēlu graušana, kā arī vēsturiskas informācijas pieejamības mazināšana, nepareizu priekšstatu veidošana.

Vispirms par vispārīgu vēstures notikumu interpretāciju. Latviešu vēsturisko apziņu ļoti bieži ietekmē kāds apzināti radīts, negatīvs vēsturiskais mīts. Ir grūti noteikt precīzu tā veidošanas laiku, bet ir diezgan skaidri tā veidotāji — latviešiem naidīgie baltvācu vēsturnieki 19. gs. otrajā pusē, kad risinājās tautas Pirmā atmoda, padomju perioda ideoloģiskie vēsturnieki un šobrīd arī kosmopolitiskie vēsturnieki un politologi. Mītā saskatāma gan vācu muižnieku nicinošā attieksme, gan padomju ideoloģija, gan jaunlaiku kosmopolitiskais uzslāņojums. Īsumā šo mītu varētu raksturot šādi: «Latvieši ir tauta, kas vienmēr bijusi kādam pakļauta, kas pamatā visu aizguvusi no vāciešiem vai krieviem. Latviešu vēsturē nav, ar ko īpaši lepoties, un tuvā nākotnē latviešus gaida izmiršana.»

Ar šā mīta atzarojumiem un sastāvdaļām ir nācies sastapties visai bieži. Pirmā mīta daļa attiecas uz Latvijas senvēstures posmu, latviešu izcelsmi. Piemēram, padomju okupācijas laikā latviešu izcelsmi bieži skaidroja kā slāvu pārvācošanas rezultātā radušos etnosu. Krievu šovinistiskās aprindas šādu noskaņu pauž vēl šobrīd. Tā, piemēram, Latvijā iznākošajā nedēļas laikrakstā «Becmu», 2005. gada 20. janvāra numurā, ievietota intervija ar kādu profesoru Valēriju Čudinovu, kurš mēģina argumentēti pierādīt, ka senatnē visu Eirāziju apdzīvojuši krievi, ka visas Eiropas tautu valodas ir cēlušās no krievu valodas, kas tad arī esot izdaudzzinātā indoeiropiešu pirmvaloda. Šādu uzskatu paudēja pat dzirdēt nevēlas, ka arī «Maskava» ir baltiskas cilmes vārds... Bet lai nu paliek!

Šobrīd gan nākas sastapties ar smalkākiem mīta paveidiem. Populārākie ir saistīti ar posmu pirms krustnešu iebrukuma un ar neatkarīgās Latvijas laiku.

Vispirms par senvēsturi. 1) «Latviešiem pirms vācu krustnešu iebrukuma nav bijusi attīstīta garīgā kultūra. Latvieši nav pazinuši rakstu valodu, reliģiskie priekšstati atradušies māņticības līmenī.»

Neaizraujoties ar īpašu atspēkojumu, teikšu vien, ka ir eksistējušas dažādas rakstības sistēmas — mezglu raksti, arī rūnas (salīdziniet ar vārdu «runāt» un apvidvārdu «rūnīt» (iegiezt), un daudz kas var kļūt skaidrs), svētzīmes. Pierādījumu tam gana daudz, ja vien ir vēlēšanās tos redzēt. Turklāt būtu diezgan dīvaini, ja mūsu senčiem nebūtu rakstības laikā, kad blakus gan Skandināvijā, gan Krievzemē tāda pastāvēja un caur Latviju gāja leģendārais tirdzniecības ceļš «no varjāgiem uz grieķiem». Izrakumos atrasti arī rakstīšanai uz vaskotām koka plāksnītēm paredzēti irbuļi jeb stili. Protams, ka rakstīt un lasītprasme bija sabiedrības augstāko slāņu pārziņā. Zinot, kas notika ar dižciltīgajiem, viegli saprast, kādēļ rakstības izpratne saglabājusies tik nepilnīgi.

Otra būtiska garīgās dzīves parādība ir reliģija, kas senākos laikos

pildīja arī filosofijas, likumdošanas un zinātnes funkcijas. Par senlatviešu reliģiskajiem priekšstatiem izplatīts mīts, ka tikuši pielūguši akmeni, varden un koki.

Strādājot par vēstures skolotāju, gadījās vest audzināmo klasi ekskursijā. Devāmies uz Tukuma pils tornī izvietoto vēstures muzeju. Muzeja darbiniece, izrādot ekspozīciju, kas veltīta senajiem laikiem, paziņoja, ka latvieši pielūguši elkus, reptiļus, nosauca arī dažādas nedzirdētas mātes, piemēram, saules māti. Vārdu «Dievs» viņi uzzinājuši tikai pēc 13. gadsimta. Pēc maniem iebildumiem par šādu vēstures traktējumu un norādēm uz vispārzināmiem faktiem muzeja darbiniece pat nesamulsa, vienīgi sāka stāstu par jaunākiem laikiem. Pēc muzeja apmeklējuma bērni vaicāja, kā tad īsti ir. Bet cik šādu grupu nav bijis un vēl nebūs? Un cik bērnu no šā muzeja aizies pārliecībā, ka viņu senči ir bijuši mazattīstīti mežoņi, rūpuļu un akmeņu pielūdzēji? Un kā lai no šiem bērniem prasa lepošanos ar savu vēsturi?

Šādu viedokli popularizē arī lielākie mediji, piemēram, «Diena», kas 2005. gada 11. februārī publicēja rakstu par Lietuvas tradicionālās reliģijas — Romuvas — kopēju mēģinājumiem panākt oficiālas, valsts atzītas reliģijas statusu. Publicēti Lietuvas politiķu izteikumi, ka to nevarot darīt, jo tad nāktos atzīt arī kāpostu un kartupeļu pielūdzējus, ka Lietuva tad kļūtu par apsmieklu pasaules acīs.

To, kā ir patiesībā, liecina gan senās hronikas, kas dēvē senos baltus par labestīgiem, strādīgiem, ļoti dievbijīgiem un gudriem cilvēkiem (hronists Brēmenes Ādams rakstīja, ka pie kuršiem padomu prasīt nākuši pat no Grieķijas un Spānijas). Par gara kultūras līmeni liecina arī cauri gadsimtiem iznestās folkloras bagātības. Par zināšanām liecina izrakumi, kas vēstī, ka savulaik veiksmīgi veiktas galvas operācijas. Un kur tad vēl bagātīgais reliģiskā satura tautasdziesmu klāsts! Tā ka pierādījumu ir tiešām ļoti daudz.

Dažādi nievājoši apzīmējumi (kašķīga tauta Baltijas jūras krastā, kas dzīvo kokos un pārtiek no sēnēm) senajās liecībās sāka parādīties krusta karu laikā, kad iebrucējiem bija nepieciešams pamatot savu agresiju. Tā nu sanāk, ka šobrīd bieži no pašu latviešu puses izskan svešinieku izgudrotie pārmetumi.

2) Tas pats vērojams arī materiālās kultūras sakarā. Tiek nostiprināts mīts par latviešiem kā nabadzīgu zemnieku tautu. Tiek noklusēti fakti, kas liecina par izsmalcinātu rotkalšanas prasmi, kvalitatīviem ieročiem, kurus bija iecienījuši pat vikingu virsaiši, plašu tirdzniecību pat ar arābu tirgotājiem utt.

No visa iepriekš teiktā nevajadzētu saprast, ka mēģinu idealizēt senlatviešus, bet grib pateikt, ka esam bijuši tikpat augstu attīstīta un dažās jomās pat pārāka tauta kā senie ģermāņi, ķelti, slāvi vai jebkura cita.

Vēl kāds būtisks fakts: visiem jau sen zināms, ka Rīgas teritorijā vietējo cilšu ciemati pastāvējuši sen pirms krustnešu apmetnes nodibināšanas 1201. gadā, tomēr kā dibināšanas gadu valdošās aprindas turpina propagandēt minēto. Bet runa taču ir par simbolu — galvaspilsētu!

Neatkarīgās Latvijas laiks ir labākais apstiprinājums latviešu spējai dzīvot un saimniekot neatkarīgā valstī, tādēļ par šo posmu vērojama īpaši aktīva manipulatoru interese. Tāpat arī par valsts bojāejas posmu. Pamatā šeit sastopama komunistiskās ideoloģijas turpināšana, kura visiem spēkiem centās nomelnot neatkarības laikmetu. Metode diezgan vienkārša — jāatrod vēsturē kāds negatīvs fakts (ja tādu nav, tad jāizdomā), tad tas jāpadara par neatbilstoši nozīmīgu (izraujot no konteksta) un visbeidzot jāpopularizē, līdz tas kļūst par stereotipu. Turklāt ne vienmēr nepieciešams teikt kaut ko negatīvu, reizēm pietiek, ja nesa-ka neko. Ja netiek pietiekami runāts par sasniegumiem kultūras (lauku skolas tika celtas, nevis likvidētas; zinātne un māksla sasniedza savu kulmināciju) un saimnieciskajā dzīvē (jo kuru gan šodien interesētu, ka pirmskara Latvijā trīsdesmitajos gados bija darba roku trūkums, nevis bezdarbs!, vai arī tas, ka Latvijā ražoja visu, sākot no pārtikas un beidzot ar lidmašīnām!), neveidojas priekšstats par neatkarības laiku kā kādu īpašu posmu vēsturē. Pirmie desmit neatkarīgās Latvijas gadi tik asi kontrastē ar pašreizējās pseidoneatkarības pirmajiem desmit gadiem, ka salīdzināšana ļauj pilnībā izprast pašreizējās politikas prettātiskumu.

Interesanti ir vērot valdošo aprindu veicināto nostāju okupācijas jautājumā. No vienas puses tiek propagandēts, ka Ulmanis darījis pareizi, nedodams pavēli pretoties, no otras puses tas tiek izmantots kā pierādījums, ka okupācija bija iespējama tikai autoritārisma dēļ, jo parlamentārā iekārtā par kara stāvokļa izsludināšanu lemtu Saeima, kas noteikti rīkotos citādi... Turklāt absolūti tiek noklusētas pretestības formas Baigajā gadā: skolēnu pretošanās, sabotāžas, bruņotās pagrīdes veidošanās, pretestības grupu darbība pirms vācu okupācijas sākuma, atbrīvojot no padomju armijas vairākas Latvijas apdzīvotās vietas vēl pirms nacistu karaspēka ienākšanas, tiek noklusētas arī robežsargu apšaudes ar Krievijas izlūkpatruļām izšķirīgajās jūnija dienās, kureliešu, leģionāru cīņas, kā arī 12 gadu ilgā pretestības kustība pēc Otrā pasaules kara. Protams, nenotika vispārēja mobilizācija un regulārās armijas iesaistīšanās kaujās, bet tas nenozīmē, ka nebija pretestības! Svarīgi ir būt precīziem, citādi iznāk, ka latvieši pilnīgi bez iebildumiem atdeva savu valsti.

Šo puspatiesību dēļ vairumam latviešu priekšstati par pirmskara Latvijū ir diezgan neskaidri un ir izjūta, ka valsts atdota bez mazākās pretestības.

Otrais pasaules karš. Par šo posmu ar apbrīnojamu dedzību tiek popularizēts uzskats par «latviešiem — žīdu šāvējiem», «leģionāriem — esesiešiem». Ja šā uzskata paudēji būtu tikai Krievijas varas aprindas vai Vīzentāla centrs (Izraēla), tas nebūtu nekas īpašs. Diemžēl Latvijā aizvien biežāk var redzēt žurnālistu piesliešanos šādaī nostājai. Piemēram, rakstot, ka «16. marts izsauc plašu rezonansi ārvalstīs, jo tur leģionāri tiek asociēti ar esesiešiem». Šādu uzskatu pauž vienīgi jau nosauktās ieinteresētās grupas, un, tiražējot šādu domu Latvijā, tiek veikta visīstākā smadzeņu skalošana. Līdzīgi dažu gadu laikā Latvijas mediji pārgāja no apzīmējuma «čēčenu cīnītāji» uz «čēčenu teroristi» vai «nemiernieki».

Vēstures dokumenti liecina par šo karavīru noskaņu, cīņas mērķiem (ne jau nacismu viņi aizstāvēja), nesaistību ar kara noziegumiem (to atzinis pat ASV Kongress), arī par to, ka nozīmīgu daļu bruņotās pretošanās grupu pēc kara beigām veidoja tieši leģionāri.

Vēstures mācīšana šķiet jau apdrīskāts temats, tomēr tas ir ļoti būtiski, jo, nezinot vēsturi, trūkst pieredzes, lai pilnvērtīgi vērtētu tagadni un izvēlētos pareizo ceļu uz nākotni. Latvijas skolās Latvijas vēsturi nemāca kā atsevišķu priekšmetu. To māca pasaules vēstures kursa ietvaros. Tādēļ tas, kas, kā un cik daudz kļūst zināms jaunākajai paaudzei, pamatā atkarīgs no skolotāja godprātības. Turklāt arī vēstures grāmatas bieži tiek veidotas nepilnīgas un pat nepareizas, lai jau tā minimālā vēstures kursa ietvaros papildus bremsētu vēsturiskās apziņas veidošanos jauniešiem. Kā piemēru var minēt autoru Kurloviča un Tomašūna, «Latvijas Ceļa» biedru, grāmatu «Latvijas vēsture vidusskolām II», kurā skolēniem piedāvāta gan puspatiesība, gan meli. Tur sacīts, ka *Pērkonkrusts* bija partija, kas vēlēšanās startēja neveiksmīgi, jo trūka vēlētāju atbalsta (faktiski partiju dibināja 1933. gadā, pēdējās vēlēšanas notika 1931. gadā). Par Baigo gadu skolēniem tiek piedāvāts uzzināt, piemēram, no 1941. g. «Padomju Latvijā» publicētās oficiālās A. Novika biogrāfijas, kas netiek paskaidrota, tādējādi radot visnotaļ pozitīvas personības iespaidu. Par padomju diversantu slepkavniecisko darbību daiļrunīgi teikts: «Šo partizānu grupu attieksme un rīcība pret vietējiem iedzīvotājiem bieži bija naidīga.» Vēl. Zinot realitāti mūsdienu laukos, diezgan nekaunīgs šķiet autoru apgalvojums, ka «lauksaimnieciskā ražošana Latvijā visu pārejas laiku (90. gadu sākumā — aut.) spēja nodrošināt iekšējo tirgu un pārveidojās uz moderniem uzņēmējdarbības pamatiem». Tāpat noklusēti fakti par to, ka neatkarības zaudēšanas laikā tā sauktās ar pilsonisko valdību «neapmierināto iedzīvotāju» masas veidoja sveštautieši (pamatā žīdu un krievu minoritāšu pārstāvji), kas ar sajūsmu gaidīja padomju tanku ierašanos Latvijā. Šāda faktu «mīkstināšana» rada grūtības vēstures izpratnē, jo nav iespējams racionāli izprast apstākļus, kas veicināja, piemēram, daļas latviešu naidīgu-

mu pret židu minoritāti. Nemēginu kādu lieki vainot vai attaisnot, tomēr jāatzīst, ka vienīgi godprātīgs vēstures izvērtējums, kam pamatā vēstures faktu atzišana un sistēmiska izpratne, var būt auglīgs pieredzes avots nākamajām paaudzēm. Ilgi pēc tam, kad biju uzrakstījis rindas par šo grāmatu, liktenim labpatikās sagādāt man iespēju klausīties Tomašūna kunga lekciju pedagoģijas magistrantiem, tātad nākamajiem izglītības sistēmas darboņiem. Lekcija bija veltīta mītiem Latvijas vēsturē. Ar apbrīnojamu precizitāti tika nomelnoti visi pozitīvie vēsturiskie simboli: senlatvieši — kašķīgi nabagi; lībiešu vadonis Kaupo — nacionālais varonis; Ulmanis — Staļina kulta sagatavotājs un tā tālāk. Tāpat arī ieteikumi nevērtēt kara dalībniekus — kam taisnība, kam ne —, bet iemācīt, ka «karš ir kaut kas briesmīgs», tātad dot emocionālus vērtējumus, nevis faktus un izpratni. Kāpēc emocijas? Par to jau runājām.

Novērojama arī ļoti nozīmīga tendence: no valodas tiek izskausti vērtējoši apzīmējumi un asi, nepatīkami fakti. Piemēram, vārds «nabadzīgie» aizstāts ar «mazturīgie». Ne tikai pie mums. Lai nostiprinātu bezsakņu izjūtu ES jauniešos, jau 1991. gadā Bonnā tika izvirzīti «Politiskās izglītības principi un mērķi ES». Principos ietverta, piemēram, «cīņa pret (..) nacionālismu (..), nacionālās vēstures aizspriedumiem (lasi: vēsturiskajām mācībām — aut.) (..), pasaules vēstures mācīšana nacionālās vēstures vietā». Tāpēc droši varam runāt par kopīgu «programmu» visām Eiropas Savienībā iekļautajām tautām.

Izteikti negatīva parādība ir arī Latvijas vēstures integrēšana pasaules vēstures kursā. Praktiski tas nozīmē, ka relatīvi īsā mācību laika posmā skolēnam jāapgūst gan kopsavilkums par Kurzemes — Zemgales hercogisti Jēkaba Ketlera laikā, revolūciju Anglijā 17. gs., Francijas ekonomisko attīstību, gan vēl vairāki savstarpēji grūti saistāmu notikumu virknējumi. Rezultāts ir tāds, ka skolēni ar grūtībām uztver laika un telpas robežas, Latvijas vēsture kļūst par maznozīmīgu un neskaidru detaļu milzīgā parādību jūrā.

Šeit nevilšus rodas asociācijas ar Džordža Orvela antiutopiju, kurā viens no galvenajiem valdošās elites varas mehānismiem bija nemitīga vēstures labošana un mainīšana, pieskaņojot to kārtējai politisko vajadzību maiņai.

Nacionālo simbolu nomelnošana

Nacionālie simboli ir tēli, personības, lietas, notikumi, vārdi, zīmes, kuras iemieso noteiktu tautai svarīgu kopīgu izpratni vai izjūtu par tās ideāliem un vērtībām.

Galvenie un plašāk atzītie pozitīvie simboli ir Latvijas karogs, himna, Brīvības piemineklis, Lāčplēša tēls, «Iabie ulmaņlaiki», dižozols un uzlecoša saule, Oskars Kalpaks, Namejs un Nameja gredzens, Rainis,

Krišjānis Barons. Vēl ir arī vesela virkne personību, kas augstu tiek vērtētas vienīgi daļā tautas — tie ir kultūras darbinieki, mākslinieki, mūziķi, literāti, zinātnieki.

Simbolu «vājā vieta» ir to neaizsargātībā. Latvijā ar likumu tiek reglamentēta karoga izmantošana un vārda «Latvija» lietošana. Pārējo simbolu izmantošana ir pilnībā sabiedrības rokās.

Piemēram, Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs. Pēdējā laikā tas kļuvis par piedzērušu hokeja fanu atribūtu, krāsu salikumu, kuru var uztriept uz sejas vai vēdera, vai par krāsainu lupatu, ko var aptīt ap pēcpusi svārku vietā. (Ja būtu attiecīga politiskā nostāja, šos fanus saskaņā ar likumu bieži varētu sodīt par necieņas izrādīšanu pret karogu.) Tas pats noticis arī ar himnu, kuru pēdējā laikā var dzirdēt tikai hokeja fanu interpretācijā. No svinīgiem pasākumiem tā pazudusi vispār vai labākajā gadījumā tiek atskaņota ierakstā. Katrā ziņā dziedāta tā vairs netiek. Bet cik nesen vēl cilvēku tūkstoši lēja prieka asaras par iespēju atklāti lietot savas tautas svētumu — karogu — un brīvi dziedāt himnu! Ir pagājis tikai piecpadsmit gadu! Līdzī jušana hokejam Latvijā ir kļuvusi par tādu pašu patriotisma surogātu kā sports ASV un citās rietumzemēs. Ne jau velti hokeja tribīnēs redzam visas augstākās valsts amatpersonas! Tas tiek mērķtiecīgi izmantots elites varas mērķiem. Sports vieno cilvēkus uz īsu brīdi, šaurā jomā, bez pozitīvām un tālejošām sekām — bieži vienīgās sekas ir pagīras... Nepārprotiet! Protams, ir patīkami, ja Latvijas vārds saistās ar panākumiem. Ne jau pret hokeju ir iebildumi, bet gan pret tā izmantošanu patriotisma jūtu degradēšanai!

Vēl bēdīgāk ir klājies latviešu Brīvības cīņu simbolam — Lāčplēsim. Tā vārdā deviņdesmito gadu vidū tika dēvēts šņabis, kura ražošana gan, šķiet, pārtraukta. Tagad Lāčplēša vārdu nes alus. Esmu gandrīz drošs, ka lielai daļai vidusmēra jauniešu šis vārds spēcīgi saistās ar alus šķirni. Tāpat parodiju par Lāčplēša tēlu visai bieži izmantoja LNT humora raidījums «Piektdienī». Alus reklāmā kādu laiku bija redzama parodēta Lāčplēša un Melnā bruņinieka cīņa, kuru rotāja sauklis: «Spēks nav ausīs, spēks ir alū!» To visu, protams, var uztvert arī kā nekaitīgu joku, bet tāds tas diemžēl nav, jo drīz būs izaugusi paaudze, kas — ticamāk — būs baudījusi Lāčplēša alu, nevis lasījusi Pumpura eposu. Un tad jau viens solis, un nākamās paaudzes apziņā Brīvības cīņu varoņi, kas apbalvoti ar Lāčplēša ordeni, būs kļuvuši par pamatīgiem alus cienītājiem, Lāčplēša ordenis — par alus darītavas mārketinga triku patērētāju piesaistei...

Nu jau kādu laiku arī ozols vairs nav senatnīga spēka simbols, bet gan nēģeru geto mūzikas — hiphopa — popularizētājs. Nianses? Droši vien, bet no tām veidojas tautas kolektīvā apziņa.

Līdzīgas likumsakarības var vērot arī saistībā ar pieminētajiem. Pieminētie ir materializēts ideālu atveidojums. Brīvības pieminētais atveido tautas neatkarības centienus, Brāļu kapi cīnītāju piemiņu un varonību un tā tālāk.

Un tagad padomājiet — vai tā sauktās neatkarības gados ir uzcelts kaut viens pamatīgs Latvijas nozīmes pieminētais pretestības kustības dalībniekiem partizāniem, vai ir kaut viens pieminētais trīspadsmitā gadsimta cīnītājiem? Toties ir uzcelts pieminētais bīskaps Alberts, kurš bija vācu krustnešu izvērsta genocīda karognesējs, ir pieminētais Livonijas ordeņa mestram Jelgavā, pieminētais Krievijas impērijas karavadonim Barklajam de Tolli, turpina pastāvēt krievu okupācijas varas uzliktais «kauna stabs» Pārdaugavā.

Savukārt represēto piemiņas ansamblis burtiski iemests bedrē aiz Torņkalna stacijas.

Šādu un līdzīgu piemēru ir vēl daudz, bet galvenais ir pateikts. Un, apzinoties šo realitāti, ir skaidrs, kādēļ aizvien mazāk latviešu spēj un grib sevi identificēt kā tautai piederīgus.

Pret šiem izdomātajiem negatīvajiem mītiem rodas arī spontāna reakcija: veidojas fantastiski, ar patiesību absolūti nesaistīti izdomājumi, piemēram, par latviešiem kā pasaules valdošo nāciju senatnē vai ārpuszemes civilizācijas pārstāvjiem un citas savdabīgas «teorijas», kas patiesībā vēl vairāk pastiprina negatīvo mītu iedarbību. Iespējams, ka arī tie tiek apzināti kultivēti, jo tos kuplā skaitā (īpaši attiecībā uz seno garīgo kultūru) varam atrast dažādu šarlatānu — piepelnīties kāru dziednieku — izdevumos.

Piemēram, avīzes «Latvietis Latvijā» 2005. gada 31. marta — 6. aprīļa numurā Jēkaba Daiža rakstā «Latvju tautas senatnes spožumi» lasāms šāds domugrauds: «Tagad nevaram vairs tālāk klusēt, jo nepārprotami ir pierādījies, ka tajā senatnes laikmetā no Kosmiskiem Augstumiem latviešu tauta bija paredzēta augstai misijai planetārā apmērā, kas arī atbalsojās vairākās citās tautās, bet ne ar tik redzamu izteiksmes stilu kā latviešu tautā.»

Protams, arī daļa minēto pozitīvo simbolu ir mākslīgi radīti, tomēr, ja šo simbolu pamatā nav to būtībai pretējs reāls fakts vai notikums, tiem ir pozitīva nozīme tautas pastāvēšanā. Kā piemēru varētu minēt 1918. gada novembri, kas pieņemts kā neatkarības pasludināšanas diena. Patiesībā neatkarību jau gadu agrāk — 1917. gada 19. novembrī — pasludināja Latviešu Pagaidu nacionālā padome. 1918. gadā tas tika darīts atkārtoti, īpaši sagatavotā ceremonijā, kurā tika piesaistītas arī citas ietekmīgākās tā laika politiskās kustības. Ar to arī izskaidrojams, kādēļ Anglija atzina Latviju jau 1918. gada 11. novembrī (tātad it kā pirms dibināšanas). Bet, tā kā 18. novembris ir pietiekami tuvu 19. novembrim

un tā kā šajā datumā nav nekā negatīva, ir pilnīgi pieņemami atzīmēt 18. novembri. Objektivitātes labad atceroties, ka Latvija ir vienu gadu vecāka, nekā oficiāli uzskatām.

Apspriežams būtu Kārļa Ulmaņa tēls. Ir pietiekami daudz faktu, kas liek uzmanīgi vērtēt šā politika darbību.

Secinājumi. Valdošo aprindu darbības un bezdarbības dēļ tiek vājināta tautas vēsturiskā apziņa, kas ir būtiskākā nacionālo identitāti un kopības izjūtu veidojošā sastāvdaļa. Viss iepriekš teiktais nenozīmē, ka nedrīkst vērtēt un pārvērtēt vēsturisko pieredzi. Tas noteikti jādara. Tomēr attieksmei — gan pret faktiem, gan simboliem — jābūt godprātīgai, bez tieksmes kaut ko noslēpt, nomelnot vai pārmērīgi izcelt. Tā rezultātā mazinās jaunās paaudzes izpratne par piederību tautai. Cilvēki kļūst aizvien lielāki individualisti un pašlabuma meklētāji.

Latviešu kultūras multikulturalizēšana

Visos laikos visas varas ir bijušas spiestas rēķināties ar tautas tradīcijām. Lielākoties tradīcijas tiek «ievirzītas», atlasot konkrētā brīža politikai derīgāko un izskaužot to daļu, kas varai traucē. Kāpēc tradīciju izmantošana politikā ir tik populāra? Tādēļ, ka tradīcijas pēc būtības ir uzvedība un lietas, kuras tauta jau atzinusi par savām, par derīgām. Līdz ar to, ja izdodas šajās tradīcijās iepludināt vajadzīgo elementu, rodas tieša piekļuve masu apziņai. Tā ir vistīrākā tēlu savietošana, paņēmieni, kuru sīkāk aplūkojām iepriekšējās nodaļās.

Šobrīd, pastiprinoties globalizācijas spiedienam, vērojama aizvien lielāka cilvēku pievēršanās tradīcijām, folklorai. Šo strāvojumu kontrolējamā gultnē cenšas ievirzīt varas elite, kam globalizācijas procesi ir varas saglabāšanas jautājums.

Pirms aplūkojam konkrētus faktus no padomju laika un mūsdienām, nepieciešams noskaidrot, kas ir tradīcijas.

Kas ir tradīcijas?

Tradīcijas ir tautas paražas jeb ieradumi, kas saglabājušies un attīstījušies gadu tūkstošos. Tradīcijas tautai ir tas pats, kas labi noslīpētas prasmes amatniekam, kurš savu darbu zina, nepiedomā pie katras sen ierastās kustības. Tradīcijas plašākā nozīmē ir ierastais dzīvesveids. Tradīcijas ir gan nodarbošanās, sadzīves, saskarsmes, gan reliģiski priekšstati.

Tradīcija, kura ir kļuvusi par interesantu laika kavēkli vai par muzeja sastāvdaļu, patiesībā vairs par tādu nevar tikt saukta. Tradīcija vai nu ir dzīva, vai arī tās nav.

Laika gaitā, protams, daļa ieradumu tiek atmesta, jo to izmantošanai nav pamata — tā tas ir noticis ar dažādām senām nodarbēm un prasmēm. Tomēr daudz lielāka ir to paražu saime, kura tišuprāt apkarota un grauta.

Tomēr tradīcijām ir vēl otra puse, kas ir būtiskāka: tradīciju garīgais pamats.

Tradīcija ir dzīva, kamēr tiek izprasta un ievērota tās garīgā būtība. Patiesībā tradīcijām ļoti bīstama ir ārējās formas kopēšana un «iekonservēšana» bez dziļākas izpratnes. Tā tas šobrīd bieži redzams tautastērpu atdarinājumos, īpaši rakstu zīmēs, kuras laika gaitā vairākumam kļuvušas tikai par ornamentu.

Savukārt ļoti jauks piemērs ir automašīnu izrotāšana ar ozolzariem un jāņuzālēm Vasaras saulgriežos: tradīcija appušķot kumelņu pārtapusi auto izpušķošanā. Būtība — izrotāt pārvietošanās līdzekli, palīgu maizes gādāšanā — jau nemainās...

Vai ir nepieciešams turēties pie senajiem ieradumiem un — kas ir vēl svarīgāk — kāpēc to darīt? Tieši uz jautājumu «kāpēc» ir jāatbild, tas ir izšķirošais.

Tradīcijas patiesībā nav nekas cits kā vien iepriekšējo paaudžu vērojumi un pieredze — pieredze, kas sevi apliecinājusi gadu simtu laikā. Tomēr, vērtējot pagājības mantojumu, jāņem vērā, ka katrs laiks uz paaudžu pūra lādes atstājis arī savu putekļu kārtu. Savu ietekmi atstājis gan vācu, gan poļu laiks, gan krievu valdīšanas gadi un pāri visam arī kristīgā ticība. Tādēļ, sastopoties ar savādiem rituālu aprakstiem, kur kopā jaucas latviskais un kristīgais (piemēram, tas, ka bedībās aizgājējam līdzī dod mazu koka lāpstiņu, lai pastardienā vieglāk izrakties), nevajag apmulst, jo, pavirši pieejot, šobrīd, piemēram, *džinglbels* ir vistradicionālākā latviešu Ziemassvētku dziesma, jo kurš gan to nezina, un ja vēl paskaita tās atskaņošanas biežumu...

Nereti esmu ticis ar dažādiem folkloras lietpratējiem: tautas instrumentu spēlmaņiem, danču zinātājiem, dziesmu kopu dalībniekiem. Varbūt tas ir tikai mans šķitums, bet ir radusies sajūta, ka visas tautiskās tradīcijas absolūtam vairākumam to piekopēju ir tikai sava veida hobijs. Ļoti maz tādu, kas tiešām savu dzīvi veido saskaņā ar tām, izmanto tautas garamantu padomus arī citās dzīves jomās, ne tikai imitējot kādu senu dziesmu, deju vai tērpu. Un, ja runa ir par tautas gudrībām atbilstošu politiku, tad jau vispār sāk skatīties kā uz negudru. Kāpēc? Droši vien tādēļ, ka dziesmās, parunās, teikās un pasakās attēlotie uzvedības modeļi ir pārāk skaidri, tādi, kuru īstenošana prasa drosmi. Tur pateikts, kas labs, kas slikts, kas pareizs, kas nepareizs, un tādēļ cilvēkam ir pārāk aizskaroši saprast, ka lielākā viņa dzīves daļa ir... nepareiza. Folklorā runā par drosmi, ticību, spēku, tikumību, tā teic, ka «mani jaunbrālīši krievu pilis de-

dzināja», jo «(..) tie grib savu tēvu zemi, tēvu bērus kumeliņus», tā neiesa-
ka liku liekt muguriņu, eirokrātus sagaidot.

Mums, protams, ir iespēja izmēģināt visu uz savas ādas un ignorēt
paražu sniegtās mācības.

Dziesmu svētki — mūžīgā varas kalpībā

Labākais piemērs tam, ka tautas tradīcijas vienmēr tikušas
pieskaņotas valdošās elites vajadzībām, ir Dziesmu svētki. Šī spēcīgā un
skaistā tradīcija nekad nav tikusi pilnībā aizliegta. Dziesmu svētki tikuši
rikoti par godu Ļeņina dzimšanas dienai, partijas kongresiem. To reper-
tuārā tikušas iekļautas gan krievu tautas dziesmas, gan revolucionārās
padomju dziesmas. Pasākumi tikuši rikoti pat zem Staļina ģimētnēm.

Pašu tautas pulcēšanos Dziesmu svētkos politiķi vienmēr izmantojuši
savas ietekmes nostiprināšanai. Dziesmu svētku kulminācijā uz skatuves
kāpuši gan padomju perioda varasvīri, gan jaunākos laikos arī presiden-
te Freiberga. Ja padomju laikā caur Dziesmu svētkiem centās «iepotēt»
komunistisko ideoloģiju, tad tagad — kosmopolitisko. Vecāki sūta savus
bērnus korī, lai tie gūtu klasiskas, tradicionālas vērtības, bet pēkšņi lat-
viskajā Dziesmu svētku gaisotnē uz skatuves parādās repojošs izpildītājs,
un bērni aizrautīgi kustas līdzī āfrikāniskajam ritmam.

Padomju varas laika grāmatās par folkloru, tautas lietišķās mākslas
priekšmetos, tautastērpu imitācijās vērojama cenšanās iepludināt krie-
viski padomiskus elementus. Piemēram, starp tautisku ornamentu
rindām ievietots padomju ģerbonis vai sirpis un āmurs (nereti redzams
Rīgas namu fasādēs). Pievērsiet uzmanību tautas dziesmu un pasaku
izlasēm, kas izdotas padomju periodā! Ir viegli pamanīt, ka veikta īpaša
atlase, uzsverot cīņu pret vācu muižniekiem, pasaku izlasēs ievietotas
pasakas, kas līdzīgas populārākajām krievu tautas pasakām (Pēc līdakas
pavēles, Zelta zivtiņa u. c.). Savukārt pilnībā noklusētas anekdotes, kur
ironijas objekts ir krievi, kara dziesmas, kurās atainoti konflikti ar šo
austrumu kaimiņtautu. Tautastērpu krāsas un stilizējums savukārt tu-
vināts Padomju Savienības «vidējam aritmētiskajam», likvidējot īpatnēji
latviskās pazīmes. Zīmīgi, ka nereti tieši šos «taustērpus» jaunākā
paaudze uzskata par tautastērpiem. Un kāds gan tur brīnums — citādas
tā nav redzējusi. Kopumā var teikt, ka tradīcijas visā padomju zemē tika
mērķtiecīgi sapludinātas uz padomju ideoloģijai atbilstošās krievu
tradīciju daļas pamata.

Vai latgalieši ir latvieši?

Šobrīd varam vērot ko līdzīgu. Padomju laikā latviešu tradīcijas tāpat
tika nivelētas kā vienots kopums. Savukārt pašlaik vērojama tradīciju
nivelēšana «pa daļām». Uzmanīgi sekojot pēdējo gadu publikācijām

presē, raidījumiem televīzijā, viegli pamanīt vispārēju tendenci uzsvērt dažādu novadu tradīciju atšķirības. Pēc 2000. gada īpaši sistemātiski tiek uzsvērtas Latgales atšķirības no pārējiem novadiem. 2004./2005. g. gadumijā nejausi laimējās noskatīties kādu Latvijas Televīzijas raidījumu, kurā tika intervēti Latgales jaunieši. Raidījuma vadītāja uzdeva savdabīgus jautājumus, arī šādu: «Ar ko tad jūs visvairāk atšķiraties no latviešiem?» Un, protams, Latgales latviešu jaunieši tad arī sāka uzskaitīt atšķirības... Viens pat izteica domu, ka tādu latviešu nemaz neesot; esot latgalieši, vidzemnieki, kurzemnieki, zemgalieši. Latvieši varbūt esot tie simts, kas sēž Saeimā... Līdzīgi arī attiecībā uz Kurzemes latviešiem. Raidījumos tiek uzsvērtā atšķirība, īpatnības valodā, dzīves ieradumos. Īpatnību izziņāšana nav nekas slikts, problēma ir tā, ka nav līdzsvarota informācija par vienojošo un atšķirīgo. Tas rada fragmentāru skatījumu uz latviešu tradīcijām, tradicionālo kultūru. Ir grūti salikt kopā divas parādības, par kurām zināms tikai atšķirīgais. Piemēram, nezinu, vai, dzirdot savās izloksnēs runājam tāmnieku (kurzemnieku) un latgalieti, nezinātajam ārzemniekam būtu iespējams noteikt, ka tie ir vienas tautas piederīgie. Šādai atšķirības slavināšanai nostājai ir arī tālākas sekas — tiek izvirzīta tēze par valsts valodas statusa piešķiršanu Latgales izloksnēm, daži fantasti pat propagandē Latgales atdalīšanos.

Turklāt ar atšķirību uzsvēršanu viss nebeidzas. Otrais solis ir kopīgo elementu uzsvēršana ar kaimiņtautu kultūrām. Īpaši pierobežas novados. Nu jau divus trīs gadus diezgan plaši tiek izmantota latviešu Meteņu un krievu Masļeņicas kopīga atzīmēšana. Pat tādā latviskā pilsētā kā Cēsis. 2005. gada 6. martā (Kalpaka nāves gadadienā!) šādas svinības notika arī Saldus rajona Brocēnu pilsētā (tikai pārdesmit kilometru no Airītēm — Kalpaka nāves vietas). Daugavpilī šajā laikā atkārtoti tiek rīkots masku gājiens, kurā piedalās Krievijas, Baltkrievijas, Lietuvas, Latvijas pārstāvji. Var rasties jautājums, kādēļ tas tiek darīts. Atbildi sniedz politisko mērķu analīze. Valdošās aprindas tiecas īstenot Latvijas sabiedrības integrāciju, veidot ES mērķiem atbilstošu multikulturālu sabiedrību, kā arī veidot ES nacionālajai un saimnieciskajai politikai atbilstošus pārrobežu sadarbības reģionus. Daļa Latgales paredzēta iekļaušanai eiroreģionā «Ezerzeme», kopā ar Krievijas, Lietuvas, Baltkrievijas pierobežas apgabaliem.

Metode it kā pretēja padomju laikiem, taču efekts līdzīgs.

Vēlētos uzsvērt, ka nevajadzētu iztēloties, ka visi minēto folkloras aktivitāšu veicēji būtu kādas milzīgas sazvērestības dalībnieki. Vairums šo folkloristu vienkārši līdz galam neapzinās savas darbības sekas, priecājas par iespēju kaut ko padarīt un nedaudz nopelnīt...

Ne jau tikai senākajām tradīcijām pievēršas manipulatori. Tiek izmantotas arī jaunākas. Droši vien esat pamanījuši, cik «pareizi» šobrīd

ir dziedāt krieviski! To dara gandrīz visi populārākie dziedātāji. Zīmīgi, ka to dara arī par latviskuma etaloniem uzskatītie Mielavs un Akurātere (lai atceramies viņas aizrautīgi dziedāto «Palīdzi, Dievs, visai latviešu tautai!»). Vēlme iekarot Krievijas tirgu? Droši vien daļēji arī tas. Bet tad kādēļ tik bieži tās atskaņo latviešu publikai? Pat tās, kurām ir gan latviešu, gan krievu versija?! To, ka šī ir valsts politikas sastāvdaļa, apliecina arī V. Viķes-Freibergas īpaši rīkotā pieņemšana jeb noklausīšanās jautkajai krievu un latviešu hiphopa grupai «Austrumbloks».

Multikulturālisms kā kultūras sagrāves līdzeklis

Runāt par multikulturālismu un tā pozitīvajām īpašībām pašlaik ir tikpat populāri kā slavēt tautu draudzību Padomju Savienībā. Noskaidrosim, ko tad īsti ietver šis jēdziens.

Multikulturālisms ir kultūru daudzveidība. Kultūru daudzveidība ir objektīvs stāvoklis. To nav iespējams noliegt. Taču šobrīd ar šo jēdzienu tiek apzīmēta dažādu kultūru atrašanās vienotā telpā, par pamatu ņemot šo kultūru vienlīdzību.

Kultūra nesaraunami ir saistīta ar vidi. Vide ir viens no kultūras pilnvērtīgas attīstības priekšnosacījumiem. Kultūras nesējs indivīds un vide mijiedarbojas: cilvēks izmaina vidi atbilstoši savai izpratnei par labo un slikto, neglīto un skaisto, vide veido cilvēka mentalitāti, nosaka viņa priekšstatus par dabīgo kārtību. Vides atšķirības ir pirmās, kuras tiek ievērotas, runājot par dažādām kultūrām. Būtiskākās pamanāmās atšķirības ir arhitektūrā, ēku izvietojumā, pagalma iekārtojumā. Piemēram, latviešiem raksturīgs plašs saimniecības izvietojums un viensētas, savukārt Krievijā dzīvojamās mājas tiek celtas pēc iespējas tuvāk cita citai, visu iedzīvi cenšas iekārtot vienā ēkā. Atšķiras arī krāsu un formu izjūta, līdz ar to arī dažādi cilvēku radītie objekti un priekšmeti. Vide izpaužas arī kā telpu iekārtojums, apģērbs, apkārtējo valoda, runasveids, sabiedrības attieksme, sakārtotība un citas ar mentalitāti saistītas parādības.

Dažādu kultūru saskares vietās vidē ienāk gan vienas, gan otras kultūras elementi. Saskaņā ar loģikas likumiem vienā telpas punktā noteiktā laika momentā var atrasties tikai viena lieta vai parādība, tādējādi izslēdzot iespēju attiecīgajā vietā un laikā atrasties kaut kam citam. Tātad telpas daļa, kurā darbojas viena kultūra, ir slēgta citas kultūras darbībai. Noteiktu kultūrvīžu saskares vietas parasti ir priekšnosacījums valstu robežu izveidei. Tieši tādēļ 20. gadsimta sākumā, dibinoties nacionālajām valstīm, par pamatu tika ņemtas etnosa robežas. (Šo pieņēmumu apstiprina arī ievērojamā politologa Semjuela Hantingtona (*Semuel Huntington*) darbs «Civilizāciju sadursme un pasaules kārtības

pārveidošana» («*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*»). Autors raksta par dažādu kultūru kopību — civilizāciju — robežām. Darbā norādītā robežlīnija starp slāvu (pareizticīgo) un Rietumu civilizāciju sakrīt ar Latvijas austrumu robežu.

Pieminētās likumsakarības un nosacījumi neizraisa pretrunas, ja tiek attiecināti uz dažādās valstīs — vidēs — pastāvošajām kultūrām ar nosacījumu, ka tās necenšas varmācīgā veidā paplašināties uz pārējo rēķina. Citādi ir, ja, piemēram, kā Latvijas gadījumā, krievi un pārkrievotās minoritātes cenšas šeit īstenot jebkuram cilvēkam piemītošu dabisku tieksmi veidot savu vidi, attīstīt savu kultūru, kas bieži vairāk ir saistīta ar padomju, nevis tradicionālo izpratni. Tātad būtiski, ka šī kultūra ierobežo latviešu kultūras attīstības iespējas.

Noteikti jāpievērš uzmanība kultūras hibridizācijai un amerikanizācijai, kura ir uzskatāma par kultūras noārdīšanās tendenci. Kultūras hibridizācija un amerikanizācija ir cieši saistīta ar uzskatu, ka kultūra un tradīcijas ir prece vai pakalpojums, kas apmierina noteiktas cilvēka garīgās (reizēm arī fizioloģiskās) vajadzības pēc izklaides. Tātad kultūra tiek nodota pieprasījuma un piedāvājuma tirgus principu varā. Bet, kā zināms, izdevīgi ražot ir tikai to preci un sniegt tikai to pakalpojumu, pēc kura ir pieprasījums tirgū. Ja pēc kādas preces pieprasījuma nav, tā tiek vai nu pārveidota, vai arī tās ražošana tiek pārtraukta. Par pircēju (pieprasītāju) tirgū tiek uzskatīts tas, kuram ir pietiekami resursi savu vajadzību apmierināšanai. Tātad pieprasītāja gaume ražotājam būs noteicošā, pieņemot lēmumu, ko un kā ražot.

Padarot kultūras pasākumus par vienkāršu pakalpojumu sniedzēju uzņēmējdarbības veidu, kultūra tiek pakļauta pieprasījuma izmaiņām, līdz ar to arī savas saturiskās būtības izmaiņām.

Ikdienā kultūras amerikanizācija uzskatāmi vērojama grāmatniecībā, kinomākslā, mūzikā. Amerikanizācija ir amerikānisko vērtību dominēšana pasaules izklaides industrijā. Tās izcelsmei ir šādi priekšnosacījumi: 1) ASV lielais tirgus — iedzīvotāju skaits; 2) ASV koncentrētais kapitāls; 3) amerikānisko vērtību propaganda plašsaziņas līdzekļos, lai uzturētu pieprasījumu, piemēram, pēc Holivudas produkcijas.

Viens no tirgus likumiem ir konkurence, arī dažādās kultūras tādējādi nokļūst konkurentu lomā. Salīdzinot Latvijas un kādas lielvalsts resursus, kurus tā var mobilizēt savas kultūras — preses, kino, mūzikas utt. — izvēšanai, nav grūti iedomāties, kura no minētajām kultūrām šajā konkurences cīņā zaudēs. Taču cīņā var uzvarēt tikai labākais, līdz ar to nāktos atzīt, ka dažas kultūras ir labākas. Tas savukārt norāda, ka vienas no multikulturālisma tendencēm — kultūras komercializācijas — aizstāvji netieši ir nacisma ideoloģijas turpinātāji (cīņa starp tautām).

Kādēļ amerikanizācija ir drauds kultūrai? Galvenais ir tas, ka tādā veidā tiek iznīcinātas dažādo kultūru īpatnības, turklāt amerikāņu civilizācijas vērtības atrodas klajā pretrunā ne tikai ar latviešu, bet arī ar jebkuru citu tradicionālo kultūru. Spilgts piemērs tam ir amerikāņu uzskati par laulību un pienākumiem ģimenē, par darbu, par dzīvesvietu (vidēja amerikāņu ģimene maina dzīvesvietu reizi septiņos gados). Pretstatā — vairākās paaudzēs mantota māja vai saimniecība Eiropas kultūrās.

Ierobežotas attīstības iespējas izraisa kultūras un tradīciju neizpratni (latvietim, kuram bērnībā nav dota iespēja pavadīt laiku dabā, lauku saimniecībā, tradīciju saturs varētu likties neizprotams un arhaisks). Neizprastas lietas cilvēkam šķiet svešas, savukārt svešais bieži pārtop atmetamajā un nevajadzīgajā. Ierobežotās attīstības iespējas ilgstošā pakļautības laikā cilvēku apziņā iedēstījušas savas kultūras mazvērtības izjūtu.

Pašreizējā multikulturālisma propaganda par visu kultūru vienlīdzību visās vidēs ir izraisījusi kultūru nivelēšanos un vienvēidīgošanos. Tādējādi dažādas kultūras aizvien izteiktāk kļūst identas. Šeit atklājas multikulturālisma popularizētāju aizstāvētā principa «vienotība daudzveidībā» (tāda ir arī Eiropas Savienības devīze!) patiesā būtība un izpausmes. Tas arī ir saprotams, ņemot vērā multikulturālisma propagandas saistību ar globalizāciju un starptautiskajām organizācijām, kuru mērķis ir pasaules valsts nodibināšana.

Visas kultūras ir vienlīdzīgas — katra savā vietā un laikā, un vienīgā vienotība iespējama DABĪGAJĀ daudzveidībā. Citāda pieeja šim jautājumam ir bīstama un postoša.

Latvijā amerikanizācija vienlaikus notiek gan no Rietumiem, gan Austrumiem. Tā kā visu iztulkot latviski ir ļoti dārgi, bet angļu valoda vēl nav vispārējā lietošanā, tiek izmantota krievu valoda. Krievu valoda Latvijā ir ļoti izplatīta. Tādēļ to var izmantot, lai piekļūtu šeit dzīvojošo apziņai. Turklāt ilgstošā dzīve PSRS ir radījusi arī zināmas kopīgas iezīmes visām bijušās savienības tautām. Līdz ar to ir ļoti izdevīgi tirāzēt filmas, mūziku, presi, grāmatas krievu valodā — tām ir plašs noiets.

Paradoksāli, bet tieši caur krievu valodu Latvijā ienāca pirmie Holivudas grāvēji (der atcerēties čerkstošās videofilmu tulkotāju balsis, kas bija raksturīga pazīme pirmo «neatkarības» gadu grāvējiem). Un krievu valoda savu lomu nav zaudējusi joprojām. Tieši pēdējo gadu laikā vērojama aizvien lielāka latviešu jaunatnes pievēršanās krievu mūzikai.

Latvijā kā viena no redzamākajām multikulturalizēšanas programmām ir sabiedrības integrācija, veidojot politisko nāciju uz vienkāršotas latviešu valodas bāzes, sapludinot latviešus ar krieviem un pārkrievotajām minoritātēm. Tā kā īpatsvars ir diezgan līdzīgs, tas ved

uz īpaša veida bezkultūras sabiedrību vai izteiktu divkopienu valsti, ja šis plāns neizdotos.

Tradīciju pievilcības mazināšana

Kurš gan nebūs dzirdējis nievājošo izteicienu par latviskumu — tas nozīmējot «ēst pelēkos zirņus un staigāt postalās un ar prievīti». Šai izteicienā koncentrētā veidā ietērpts priekšstats, kuru par mūsu tautas tradīcijām kultivē manipulatoru aprindas.

Galvenokārt tas tiek panākts, pasniedzot tradicionālo kultūru kā arhaismu, kā kaut ko naivu un nepraktisku. Vai, mazākais, kā nenopietnu izklaidi brīviem brīžiem.

Tas ir uzskatāms piemērs «baltā zvirbuļa» fenomena darbībai: mērķis ir panākt, lai cilvēki iespējami vairāk kautrētos no visa, kam sakars ar tradicionālo, vai vismaz neuztvertu to nopietni.

Tā nu ir sanācis, ka atkal jākritizē folkloristu aprindas (ne visi, protams). Paviršā attieksme, kas vērojama saulgrīžu un citu gadskārtas svētku un godu svinēšanā, kā arī apzināta izvairīšanās izziņāt un īstenot šo svētku dziļāko, sakrālo būtību, rada nenopietnu iespaidu. Protams, mediji jau pamatā atspoguļo tikai šādus nenopietnus pasākumus. Līdz ar to rodas pamats dažādu svešu kultūru vai amerikāniskās bezkultūras elementu ienākšanai Latvijas kultūras vidē.

Padomāsim, kāds ir vidusmēra priekšstats par Ziemassvētkiem. Tā kā parasti galvenais informācijas avots ir mediji, cilvēkam bez īpašas ieinteresētības tiek radīts priekšstats, ka latviskie Ziemassvētki ir tikai tāds «ķekatā, ļekatā» pretstatā, piemēram, svētsvinīgajam Ziemassvētku dievkalpojuma baznīcā. Nemēģinu teikt, ka ir labāk nedarīt neko, bet aicinu ar atbildību izturēties pret seno mantojumu.

Ir arī izteiksmīgāki piemēri. Tā kā aizvien mazāka ir izpratne par aizgājušo senču piemiņas laiku oktobrī (veļu laiku), kas daļēji vēl saglabāties svecišu vakaru veidā, tā vietā uzslāņojies amerikāniskais *Hellovīns*, kas ir šīs senās tradīcijas ķeltu varianta galējs izkropļojums. Tas varbūt ir arī kļiedzošākais paraugs sakrālu lietu pārtapšanai komercializētā ārprātā. Pat komerciālie Ziemassvētki «netiek līdzī», jo vēl paturējuši zināmus svētuma elementus.

Būtu maldīgi uzskatīt, ka tradīciju pievilcības mazināšana ir pēdējā laika izgudrojums. Vēsturē zināmi fakti, par to, ka, tiecoties nostiprināt savu ietekmi, kristīgās baznīcas mācītāji dažādas senās kulta vietas iedēvējuši Velna vārdā (tādēļ vēl tagad Latvijā tik nesamērīgi daudz Velna alu, akmeņu, ezeru, «vella kalpu» utt.). Jau daudzu apjūsmotais Vecais Stenders tautas dziesmas un teikas dēvējis par «blēņu dziesmām» un «vecu bābu pasakām»¹⁵, lai atvieglotu paša sacerēto ziņģu izplatību tautā, kas daļēji arī izdevās.

Šajā sakarībā galvenais manipulatoru princips ir popularizēt tradīciju sadzīvisko daļu iespējami neprofesionālākā vai nenopietnākā izpildījumā, kā arī noklusēt vai izsmējīgi izturēties pret visiem dziļāka rakstura meklējumiem folklorā. Mērķis ir sasniegts, ja cilvēka apziņā tautas paražas, garīgā kultūra, uzvedības normas, kļūst par pagātnes sastāvdaļu, kam mūsdienās nav nekāda izmantojuma.

Tikumības izskaušana un mērķtiecīga vērtību sistēmas mainīšana mediju

Vēsture neskaitāmas reizes ir apliecinājusi kādu senu patiesību: tautas vispirms izvirst un pēc tam izmirst. Sabiedrība, kas ignorē ilgstošā pieredzē pārbaudītās uzvedības normas, ātri tuvojas sairumam.

Katras sabiedrības, tautas dzīves kārtību nosaka tās vērtību sistēma. Vērtību sistēma izriet no pamatpriekšstatiem par pasauli un cilvēka vietu tajā. Tie ir mīti, vēsturiskā apziņa un tradīcijas, par kurām jau runājam.

Vērtība ir lieta vai parādība, kuras īpašība nodrošina kādu cilvēka dzīvošanas vai attīstības vajadzību. Piemēram, pārtika ir vērtība, jo nodrošina organismu ar dzīvībai nepieciešamām vielām, apģērbs ir vērtība, jo nodrošina mūs pret nosalšanu, un tā tālāk. Šķietama vērtība ir arī nauda, jo nodrošina iespēju tikt pie iepriekš minētā.

Vērtības un vajadzības varam dalīt trīs līmeņos jeb grupās: 1) fizioloģiskās, 2) sabiedriskās, 3) garīgās.

Attiecībā uz zemākajām — fizioloģiskajām — vajadzībām un tās nodrošinošām vērtībām diskusiju ir visai maz. Tās it kā ir pašsaprotamas. Sarežģījumi un neizpratne sākas, kad runa ir par augstākajām vērtībām, tām, kas nodrošina cilvēka vajadzības pēc drošības sajūtas, mīlestības un piederības, atzišanas un pašcieņas, vajadzības pēc pašizpaušmes un pašizziņas. Dzīvošanu atbilstoši šo augstāko vajadzību un vērtību principiem sauc par tikumīgu. Tā kā šo vērtību piepildījums ir svarīgs daudz mazākam cilvēku skaitam par to, kuriem svarīgas zemākās vērtības, tās bieži vien ir neskaidras. Zināmais psihologs Abrahams Maslovs, kurš izstrādājis plaši izmantoto cilvēka vajadzību piramīdu, uzskatīja, ka augstākās vajadzības (pēc pašizpaušmes) ir raksturīgas vien ļoti nedaudzām izcilām personībām — zinātniekiem, māksliniekiem. Tātad, jo augstākas vērtības, jo mazāk cilvēku, kas tās izprot un uzskata par svarīgām.

Galvenais masu mediju darbības mērķis ir informatīvās varas un peļņas gūšana (kaut patiesībā tiem būtu jāizglīto un jāaudzina sabiedrība). Lai to sasniegtu, ļoti svarīga ir auditorijas piesaistīšana. Audi-

toriju var piesaistīt tikai ar to interesējošu informāciju. Interesējošās informācijas raksturs ir cieši saistīts ar valdošajām vērtībām. Un, kā jau secinājām, sabiedrības vairākumu pamatā interesē zemākās vērtības. Šos pieņēmumus krāšņi ataino fakts, ka Latvijā visvairāk pirktais preses izdevums ir «Privātā Dzīve», savukārt vienīgajam kultūras laikrakstam «Kultūras Forums», lai tas spētu pastāvēt, nepieciešamas valsts dotācijas. Bet tā nav tikai Latvijai raksturīga parādība — ar to slimo visa Rietumu pasaule. Savukārt, lai uzturētu auditorijas interesi, nepieciešams izmantot aizvien jaunus paņēmienus — jāmeklē jaunas sensācijas, jauni satraucoši fakti. Turklāt ar katru nākamo reizi sensācijai jābūt uztraucošākai, citādi tā neizcelsies uz kopējā fona un nespēs pildīt uzmanības piesaistišanas funkcijas.

Tādā veidā masu informācijas līdzekļi neļauj sabiedrībai izaugt līdz augstākajām vērtībām, nepārtraukti saista to fizioloģisko vajadzību apmierināšanas līmenī. Būtisks palīgs šajā darbā medijiem ir ekonomiskais stāvoklis. Cilvēki, kuru dzīves līmenis atrodas uz eksistences robežas vai tuvu tai vai vismaz kuru saimnieciskais stāvoklis nav drošs un stabils, parasti nespēj paraudzīties tālāk par elementāro: pārtiku, apģērbu, pajumti. Kontrolējamā nabadzība ir viens no nopietnākajiem manipulatoru ieročiem.

Mediju darbībai ir vēl kāds iznākums: tā kā nepārtraukti jāmeklē jaunais sen zināmajā (ko būtiski jaunu gan var pateikt par ēšanu, gērbšanos vai citu fizioloģisko vajadzību apmierināšanu?), mediji uz reālu vajadzību bāzes kultivē vēlmes, kas bieži vien ir nereālas un nepiepildāmas (dzīvot kā seriālā!). Šo vēlmu kultivēšanā, nešaubīgi, ļoti ieinteresēti ir ražotāji, kuru preces šo vēlmi apmierina. Spilgtākais piemērs ir mūžam mainīgā apģērbu mode, nebeidzami kulinārijas šovi. Līdz ar šo vēlmu stimulēšanu spilgti izpausties var dažādas pārmērības, nenormālības dzimumtieksmes piepildījumā, ēšanā, apģērbā. Tieši šī vēlmu kurināšana vistiešākajā veidā veicina un pavairo dažādās perversijas. Kopumā tādējādi ir izveidojies nenormāli augsts «civilizācijas minimums» — patēriņam paredzēto lietu daudzums, kurš absolūti nepieciešams, lai sekmīgi iekļautos sabiedriskajā dzīvē. Šobrīd tas nav iedomājams bez mobilā tālruņa, pilsētās arī bez interneta, bez veselas virknes mājsaimniecības tehnikas, bez noteikta parauga apģērbā (to visuzskatāmāk var pamanīt skolās, kur nedaudz trūcīgāk vai ne tik mūsdienīgi gērbtus bērnus atgrūž, nepieņem) un citām lietām. Tātad vertikālās attīstības — pārejas uz augstākiem vērtību līmeņiem — vietā tiek ieviesta horizontālā, zemāko vajadzību apmierināšanas, zemāko vērtību iegūšanas bezgalīga dažādošana. Šo virzienu visvieglāk pamanīt komerc reklāmās, kas aicina iegādāties nevis apdrošināšanas polisi, bet «drošību», nevis automašīnu, bet «pašcieņu un statusu», nevis mobilo tālruni, bet «ne-

beidzamas un jaukas sarunas ar draugiem», tās aicina cilvēku meklēt piepildījumu un pašapliecināšanos netradicionālos ēdienos, dārgos apģērbos, neparastās izklaidēs.

No šejienes arī plaši pazīstamais sauklis par to, ka visu vajag pamēģināt! Līdz ar to par vērtību visbiežāk uzskata tikai to, kas apmierina zemākās vajadzības, tāpat zemākās vērtības. Ilgstoši atrodoties šādos apstākļos, augstākās vērtības no tautas apziņas var tikt izskaustas pilnībā.

Salīdzinot padomju un pašreizējo sistēmu, ir redzams, ka, neskatoties uz dažādajām ārējām formām, būtībā mērķis ir viens un tas pats: kā vienā, tā otrā cilvēka apziņai jāsaistās pamatā ar zemākajām vērtībām. Padomju sistēma to veica ar deficītu un mūžīgām rindām pie veikaliem, pašreizējā tirgus sistēma — ar neierobežotu lietu dažādību, kuru lielākā daļa sabiedrības vairākumam nekad nebūs pieejama, bet mediju darbības dēļ vēlme un tieksme pēc tām būs spēcīga. Likumsakarīgi, ka aizvien vairāk sieviešu jūtas slikti, ja neatbilst modeļu kritērijiem, vai, piemēram, ģimenes uzskata, ka dzīvo slikti, ja nav iespēju iegādāties jaunākās markas automašīnu. Visumā cilvēki jūtas nelaimīgi par to, kā viņiem nav (un nav aizvien vairāk un vairāk, jo nepārtraukti tiek propagandēti jauni tēli), nevis laimīgi par to, kā netrūkst.

Ģimene kā vērtība un antiģimeniskā propaganda medijos

Pašlaik vērtība, kas pieskaitāma pie augstākajām, jo dod piepildījumu iepriekš minētajai cilvēka mīlestības un piederības nepieciešamībai, ir ģimene. Ģimeniskās attiecības — rūpes par bērniem, mīlestība, uzticība — ir tās vērtības, kurām no manipulatoru puses tiek dots visspēcīgākais trieciens. Ģimene ir vērtība, kuras līmenī vēl turas pietiekami nozīmīga tautas daļa. Ģimeniskās vērtības ir tas līmenis, kurš, vairākus gadsimtus pavadot nelabvēlīgos sociālpolitiskos apstākļos, ir palīdzējis latviešiem izdzīvot un attīstīties. Lai atceramies, piemēram, biežos un plašos ģimeniskos svētkus radu un draugu lokā, kas bija tik raksturīgi padomju laikiem. Kāzas, Jāņi, dzimšanas un vārda dienas bija kļuvusi par nozīmīgāko sabiedriskās dzīves elementu. Tāpat arī senākos laikos nozīmīgāko dzīves daļu cilvēki pavadīja ģimenē, kas deva zināšanas, prasmes, aizsardzību. Stingras ģimeniskās saites ir tradicionālas sabiedrības pazīme.

Ģimene vienlaikus sniedz gan materiālu atbalstu (piemēram, tradicionālā zemkopju sabiedrībā), gan neskaitāmas sociālās prasmes, izpratni par augstākajām vērtībām. Tā kā izpratne mediju darbības rezultātā kļuvusi vāja, ģimenes funkcijas aizvien biežāk tiek reducētas līdz māsaimniecības līmenim. Bet, tā kā indivīdam iespējas rūpēties par savu materiālo nodrošinājumu vienatnē ir kļuvušas lielākas, ģimene kā vērtība strauji zaudē nozīmi.

Var teikt, ka visas dzīvības un attīstības pamatā ir pretstatu apvienība. Cilvēka pamatā ir vīrišķā un sievišķā apvienība. Ģimene ir veids, kas nodrošina šo pretstatu vislabāko sadarbību. Daudz neklūdišos, sakot, ka ģimene ir sabiedrības pamatsūniņa. Vieta, kurā cilvēks gūst pirmo saskarsmi, gūst apjausmu par lietu kārtību un pieņem noteiktu vērtību sistēmu. Tieši ģimene ir tā, kas veido cilvēka piederības izjūtu kādai kopībai (piemēram, tautai), ieaudzina noteikta veida izturēšanos, dod ievirzi un pamatu garīgajai izaugsmei, rada priekšstatu par cilvēku attiecību modeli — ko un kā dara māte, tēvs, kāda ir bērnu nozīme, kā jāizturas pret apkārtējiem utt. Piepildījumu gūst jēdzieni «vecāki», «mājas» u. c. Tātad ģimene ir pieredzes avots, kuru cilvēks izmanto visu dzīvi, arī veidojot savu ģimeni. Tādējādi tā ir gan individu, gan sabiedrību veidojošs faktors. Tautām, kurās ģimene ir vērtību skalas augšdaļā, nepastāv demogrāfijas problēmas (ja nu vienīgi pārapdzīvotība), nemaz nerunājot par asimilācijas vai izmiršanas draudiem. To pierāda gan latviešu izdzīvošana ilgstošajā verdzībā, gan, piemēram, čigānu tauta. Ģimenes nodrošina tautas saglabāšanos.

Tieši tādēļ pašreizējās pasaules kārtības noteicēji tik lielu uzmanību pievērš ģimenes graušanai. Sagraujot ģimenes, tiek iegūta viegli ietekmējama indivīdu masa. Viegli ietekmējama, jo tiem nav ieaudzināta izturēšanās modeļa, kā arī skaidras izpratnes par labo un ļauno, pamatzināšanu par dabiskām un normālām attiecībām sabiedrībā un ģimenē, izpratnes par dabisko kārtību. Rietumu pasaulē triumfējošā ekonomiskā domāšana ir izmainījusi arī ģimenes jēdziena saturu, piešķirot tam mājsaimniecības nozīmi. Šīs nianse tālākā attīstība ir pieļāvusi situāciju, kad par ģimeni tiek dēvēta arī homoseksuālistu kopdzīve. TV un citos masu saziņas līdzekļos izvērstā antiģimenes propaganda nav nejauša. Tā ir apzināta darbība, kuras mērķis ir graut tradicionālos sabiedrības pamatus, lai izveidotu jau minēto bezkultūras sabiedrību. Kas tiek propagandēts? Jauniešiem — ka mainīt draugus (puišiem meitenes un otrādi) ir «forši un stilīgi»; pieaugušajiem — ka ikvienam sevi cenošam cilvēkam vēl bez sievas vai vīra noteikti jābūt arī mīļākajam. Papildus visam itin bieži varam redzēt vai lasīt intervijas ar viendzimuma «laulībā» esošajiem. Mērķis ir sasniegts, ja par kādu no šīm lietām klausītājs vai lasītājs saka: «Kas tur slikt? Viņi taču arī ir cilvēki.»

Otra, ne mazāk spēcīga svira, kas tiek izmantota tautu pamatu šķobīšanai — ģimeņu graušanai —, ir propagandētais viedoklis par ekonomiskajiem priekšnosacījumiem. Jau pārsteidzoši bieži nākas dzirdēt: vispirms laba izglītība, tad darbs, tad dzīvoklis ar visu nepieciešamo, mašīna, ārzemju ceļojumi un visbeidzot ģimenes pieaugums. Ja šāda izpratne būtu bijusi mūsu senčiem, mūsu uz pasaules nebūtu. Veidojot cilvēkos šādu izpratni, tiek panākts, ka galvenais uzsvars tiek likts uz

ekonomiskās labklājības, pēcnācēju radīšanai labvēlīgāko mūža daļu bieži iztērējot jau minētajās dziņās pēc iedomātām vēlmēm un galu galā iegādājoties mājdzīvnieku bērna vietā. It īpaši rietumvalstīs bieži sastopami precēti bezbērnu pāri, kuri lutina kādu suni vai kaķi un pēcāk visu mantojumu novēl dzīvnieku tiesību aizsardzības organizācijām. Bērns ir ekonomiski neizdevīgs «projekts». Ja šādu izlaidību var atļauties lielās nācijas — franči, vācieši, angļi —, tad latviešiem tas ir dzīvības un nāves jautājums. Kā zināms, ģimenes veidošana ir arī viens no latviešu cilvēkpienākumiem (Dievu turēt, zemi turēt, ģimeni turēt). Protams, izklausās smagnēji — bērni kā pienākums. Tas nebūtu jāsaka, ja apstākļi būtu normāli. Tad katram pašam tas būtu skaidrs. Gadu tūkstošiem ilgi pasaules tautām tas ir bijis skaidrs. Un, kurām nav bijis, par tām runājam pagātnes formā. Bez spēcīgām ģimenēm, kurās bērnus no mazotnes audzinātu par pilnvērtīgiem cilvēkiem, savas tautas pieredzētajiem, arī latvieši var pievienoties to pulkam.

Vietā būtu pieminēt arī kādus antiģimenes propagandas piemērus. Visus uzskaitīt nav iespējams, turklāt tie visi jau arī ļoti zināmi. Var runāt par šādiem pretģimenes propagandas paņēmieniem: 1) brīvo attiecību (neskaitāmu mīlāko, gadījuma sakaru) propaganda, 2) vīrieša un sievietes tradicionālo ģimenisko lomu kritika un apšaubīšana (feminisms), 3) ģimenes jēdzieniskās izpratnes kropļošana (vecāki kā bankomāts, homoseksuāla «ģimene»), 4) paaudžu konfliktu kultivēšana (pavērojiet amerikāņu ģimenes seriālos proponēto bērnu attieksmi pret vecākiem!).

TV šovi ar transvestītu un homoseksuālistu piedalīšanos, prostitūcijas reklāmas sievietes žurnālos, bezjēdzīga «sieviešu tiesību» uzsvēršana presē (līdzīgi, kā padomju laikos sludināja sievietes tiesības strādāt, piemēram, par traktoristēm, celtniecēm un citus nepiemērotus darbus) ir manāmi samulsinājusi cilvēku prātus. Kultūras un ekonomiskās jukas pastiprina neskaidrību par to, kādai jābūt ģimenei.

Šo ģimenes graužošo darbu veic neskaitāmi izdevumi un raidījumi. Šo rindu tapšanas dienā, 2005. gada 5. martā, laikraksts «Diena» sestdienas pielikumā publicējis garu pārspriedumu par to, cik netaisnīga ir Latvijas sabiedrība, kas uzskata, ka sievietei ir jā rūpējas par bērniem, ka vīrietim jābūt ģimenes apgādniekam un ģimenes galvai. Šie apgalvojumi dēvēti par stereotipiem, kļūdaini piešķirot šim vārdam negatīvu «nepamatota pieņēmuma» nozīmi.

Pie visa gribētos vēl piemināt, ka tā tauta, kuras sievietes atsakās pildīt mātes pienākumus un vīrieši tēva — ģimenes un tautas aizstāvja un apgādnieka — pienākumus, nevar cerēt uz attīstību. Jā, atkal pienākumi, jo tieši tie rada tiesības, nevis otrādi.

Antiģimenes propagandas galvenais avots neapšaubāmi ir televīzijas raidījumi un filmas. Nav nozīmes uzskaitīt sarunu izrādes (šovus), se-

riālu tipa raidījumus, kuros vīrieši mēģina iegūt transvestīta labvēlību. Ja kādam šķiet, ka šādi raidījumi uz viņu neiedarbojas, tad tas smagi kļūdās. Iedarbība ir vienmēr. Apzināti vai neapzināti, bet šo pārraižu regulāra skatīšanās noteikti grauj veselīgas domāšanas pamatus. Nodaļās par mediju darbības principiem un apziņas likumsakarībām par to jau runājām.

Visbiežāk novērojamais propagandas virziens ir brīvās attiecības. «Mīļāko» temats ir viens no iemīļotākajiem. Turklāt, kā jau mēs zinām no teorijas, ne vienmēr nozīme ir tam, kāds ir šis parādības vērtējums auditorijas acīs. Turpinoties ilgstošai kampaņai, šī parādība kļūst pazīstama un vēlāk arī pieņemama.

Pieminēšanas vērtā noteikti ir prostitūcijas kā vienkāršas nodarbes popularizēšana. Tās ir intervijas ar šā aroda kopējām sievietu žurnālos, uzstāšanās TV sarunizrādēs (piemēram, «Aina», «Dāvidšovs»). Tiek uzsvērts, ka tā ir labi atalgota nodarbošanās, kurai vienīgie šķēršļi ir «vecmāmiņu aizspriedumi».

Par radikālāko propagandas veidu var uzskatīt homoseksuālisma popularizēšanu. Šī smagā psihiskā novirze tiek pasniegta kā dabiskās daudzveidības daļa un izpausme. Vēsture liecina, ka senajās civilizācijās šādas tieksmes īstenošana tika pieskaitīta smagākajiem noziegumiem, arī PSRS kriminālkodeksā par to bija paredzēta atbildība. Turklāt civilizācijās, kurās šī parādība pieņēma nozīmīgus apmērus, piemēram, senajā Romā, bija vērojama vispārēja vērtību krīze un valsts sabrukuma pazīmes. Homoseksuālisms ir ļaunums, klaja Dieva un dabas likumu pārkāpšana. Protams, ļaunums nekad nav līdz galam apzināts, turklāt tā ir psihiska novirze. Tomēr slimajiem ir iespēja apslāpēt un ārstēt šo tieksmi vai arī ļaut tai nostiprināties un piepildīties. Novirzes popularizēšana ir pelnījusi vislielāko nosodījumu, jo viena lieta ir būt slimam, otra mērķtiecīgi savu slimību attīstīt, un trešā — censties ar šo slimību aplipināt citus. Īpaši traumējoša šī propaganda ir nenobriedušai bērnu un jauniešu psihei.

Paaudžu konflikts ir būtiska nepieciešamība tiem, kas vēlas radikāli mainīt sabiedriskās dzīves iekārtu jau tuvāko gadu desmitu laikā. Jauniešu tieksme apšaubīt vecākās paaudzes pieredzi un atziņas ir pastāvējusi visos laikos. Mūsdienās, līdz ar jauno tehnoloģiju ienākšanu, vecākā paaudze daudz kur arī objektīvi nespēj sniegt padomu. Vispārīzglītojošā skola mazinājusi arī ģimenes kā izglītības devējas lomu. Tomēr nekas nespēj aizstāt ģimenes audzinošo lomu cilvēcīgo attiecību sfērā. Ģimene faktiski ir vienīgā sabiedriskā struktūra, kurā varas elitei ir ierobežotas iejaukšanās iespējas. Tādēļ, kultivējot paaudžu pretrunas, ģimene — grūti kontrolējama formācija — tiek grauta. Galvenie līdzekļi ir bērnu tiesību, bet ne pienākumu sludināšana, pārprastā

bērna personības godināšana skolās, amerikāniskā modeļa kultivēšana attiekmē pret vecākiem (dzemdē, uzturi, noveco pansionātā).

Tikumība ir tradicionālajām vērtībām atbilstoša izturēšanās. Mediju darbības rezultātā tikumiska uzvedība kļūst aizvien neiespējamāka. Cilvēks, kurš turas pie pārbaudītajām vērtībām, attiecībās ar jebkuru sabiedrības locekli aizvien vairāk riskē nokļūt zaudētāja lomā. Piemēram, godīga attieksme pret darbabiedriem aizvien biežāk nozīmē palikt bez gaidītā paaugstinājuma, jo īpaši lielākās iestādēs un uzņēmumos, nostiprinās savstarpējās apkarošanās un konkurences gars.

Uzspiežot antisociālus uzvedības modeļus sadzīvē, tiek «uzskatāmi» pierādīts, ka būt taisnīgam, godīgam, laipnam «neatmaksājas». Līdz ar to «nederīgas» izrādās senās tradīcijas, kas aicina uz šādu izturēšanos, «neko nesaprotošas» izrādās vecmāmiņas, kas runā par tikumību, «naivi prievīšu nacionālisti» tie, kas šādus uzskatus aizstāv (piemēram, grāmatas autors).

Tā visa rezultātā lietošanā ieviesies tāds absurds jēdziens kā «nelabvēlīgā ģimene». Padomājiet par šo vārdu salikumu pēc būtības! Kļūdaini būtu šajā jēdzienā ietvert vienīgi nabadzīgās ģimenes. Nelabvēlīga bērna attīstībai var būt arī pārtikusī ģimene, kurā vecāki nevar sadzīvot, kur laiks pilnībā ziedots naudas pelnīšanai, bērnam atlicinot vien standartfrāzes pirms gulētiešanas: «Kā gāja skolā?» «Labi.» «Nu, tad jau labi.» Ja liekas, ka pēc šīs definīcijas gandrīz nav atlicis labvēlīgu ģimeņu, tad atliek vien piekrist. Spēcīga un labvēlīga ģimene mūsdienās ir retums un liela bagātība.

Pamatā nepareizs ģimenes modelis veidojas no nepareiziem priekšstatiem, kas radušies bērnībā. Līdz ar to šī parādība pati sevi atražo. Ja tas netiek apzināti stimulēts, nelabvēlīgās ģimenes vairojas tikai tik strauji, cik liels ir tajās dzīvojušo bērnu skaits. Uztraucoši, ka tieši ne-ģimenēs bērnu skaits ir lielāks nekā labvēlīgajās. Diemžēl sabiedrības grāvēju rokās ir ierocis — TV —, kas gandrīz katrā mājā atrodas goda vietā, kļūstot par nozīmīgu dzīves daļu, aizstājot ģimeniskas sarunas, aizpildot laiku, kuru varētu ziedot noderīgām nodarbēm. Un caur televīziju un citiem medijiem ģimenē ienāk greizie priekšstati par ģimeni, cilvēki kļūst neapmierināti ar kopdzīvi, kas neatbilst seriālu krāsainībai, neapmierināti ar dzīvesbiedriem. Bērni mācās no amerikāņu seriāliem, kas rāda ģimenes iekšējos karus. Tādējādi greizi priekšstati par ģimenes dzīvi veidojas pat ģimenēs, kurās tam nav dabisku priekšnosacījumu. Loģiski, ka tādēļ nelabvēlīgo ģimeņu skaits aug astronomiskos tempos un nākotnē zināmu laiku vēl palielināsies, jo antiģimenes karagājiens notiek jau vairākus gadus, un tam nenovēršami būs sekas nākotnē.

Secinājumi. Mazinot tradīciju un tradicionālo vērtību ietekmi uz sabiedrisko domu, cilvēkiem tiek atņemtas iespējas justies droši un izdarīt vērtējumus. Ģimene iemieso trīs no sešiem cilvēka psihes pirmtēliem: tēva, mātes un bērna tēlu.

Tātad, radot plaisas šajā triādē, cilvēka psihiskā pasaule tiek novesta pilnīgā līdzsvara trūkumā. Vispārzināmi likumi un manipulatoru versijas tiek pasniegtas kā dažādi, bet līdzvērtīgi viedokļi. «2 x 2 ir tik, cik vajag!» «Suns un divi vīrieši arī ir ģimene!» Un tā joprojām.

Svarīgi ir neapjukt un nesākt apšaubīt to, kas sevi jau sen apliecinājis.

Skola — sabiedrības pārveidošanas ierocis

Uz izglītību var raudzīties dažādi: tā ir gan iepriekšējo paaudžu kultūras mantojuma tālāka nodošana, gan sabiedrību pārveidojošs spēks, gan individuālas pilnveidošanās process. Var izglītību uzlūkot arī kā dzimumu cīņas arēnu, sieviešu apspiešanas mehānismu, kā to traktē feminisma piekritējas (-i).

Vispārinot var teikt, ka izglītība, skola ir informācija. Un informācija ir tiešs varas resurss. Kam ir informācija, tam ir vara. Tādēļ jautājums par skolu, par tās pieejamību (gan ģeogrāfiski, gan ekonomiski), par izglītības saturu un metodēm ir varas jautājums. Vēsturē to varam redzēt jo spilgti. Pirmā atmoda — pirmie akadēmiski izglītotie latvieši; tautības apziņas veidošanās — tautskolotāju darbība. Bez izglītotiem latviešiem nebūtu Latvijas valsts pagājušā gadsimta 20. — 30. gados. Tieši brīvvalsts laikā skolotā paaudze bija aktīvākie pretošanās kustības dalībnieki okupācijas varām — 1940. gadā pretestības grupas veidojās gandrīz visās vidusskolās un institūtos.

Jau sen zināms, ka visvieglāk ir vadīt nezinošu, neizglītotu tautu. Neizglītība ir viena no manipulatoru darbībai nepieciešamākajām lietām.

Tādēļ skola ir varas turētāju un kārotāju interešu objekts. Pašreizējā varas elite skolu pārveido atbilstoši varas noturēšanas nepieciešamībai un savu Rietumu saimnieku prasībām.

Attiecībā uz skolu būtu jārunā vismaz par divām fundamentālām lietām: 1) Kas ir skolas būtība un sūtība? 2) Kā skolu var izmantot un kā tā tiek izmantota varas stiprināšanai?

Vispirms par skolas būtību. Izglītība ir cilvēka kvalitatīva izaugsme, kuru nodrošina zināšanu un prasmju apguve, kā arī vērtīborientācija, kas gūta audzināšanas procesā. Cilvēka dzīvošanu mēs vienlaikus uzlūkojam kā bioloģisku eksistenci un garīgu aktivitāti. Pilnvērtīgai dzīvei nepieciešama gan fiziska, gan garīga attīstība, pilnveidošanās, izaugsme.

Skolai tādējādi ir jābūt šo attīstību nodrošinošai. Tā ir izglītības būtība un sūtība.

Kāds tad ir ideāls cilvēks? Vai tas ir sabiedrības prasībām atbilstošs, «derīgs» indivīds, vai tas ir sabiedrību ignorējošs savtīguma motivēts cilvēks vai arī cilvēks, kurš atbilstoši savām dotībām attīstījis visus iespējamus talantus, dotumus līdz maksimālajam sev iespējamam līmenim?

Cilvēka dzīves jēga ir tuvtoties pilnības ideālam (piepildījuma un laimes — līdzsvara — stāvoklim) visās savas dzīves izpausmēs. No tā savukārt izriet arī dzīves uzdevums: attīstīties un pilnveidoties garīgi un fiziski. Šī pilnveidošanās iespējama, pieejot sev kā tēlnieks pieiet granītam, pirms izkaļ no tā skaistu un lielu mākslas darbu. Tātad attīstība ir tikai tur, kur ir radošs darbs. Radošs gan attiecībā pret pašu, gan vidi.

Dzīves pilnības ideāls ir jāiepažīst, lai varētu pēc tā tiekties. To iepazīst vislabāk varam caur savas tautas folkloras bagātībām, arī lielu dzejnieku un rakstnieku darbiem. (Kāpēc no skolām pazuda latviskās dzīvesziņas mācībstundas?) Nereti dažādu apstākļu dēļ mums saprotamākas šķiet svešās kultūrvidēs radītas atziņas. Ja cilvēks to spēj pielāgot Latvijas īpatnējai realitātei, tas nav nekas nosodāms, gluži otrādi — ir labi, ja pārņemam labo, skaisto un pareizo. Tomēr nereti dzīves ideālu meklējumi svešās mācībās ir vērtīgi iztērēts laiks, jo tieši latvietība kā cilvēcības lokālā izpausme ir tā, kam jāiemieso cilvēces ideāli Latvijā.

No cilvēka ideāliem tādējādi varam secināt, kas ir tas, kas izglītībai būtu jāsniedz cilvēkam. Vispārīgi runājot, izglītībai ir jābūt līdzeklim, kas dod iespēju cilvēkam būt laimīgam, t. i., izglītības ceļā cilvēkā jāattīsta zināšanas par pasauli un cilvēku tajā, jāieaudzina izpratne par ideāliem un jāattīsta spējas sakārtot visas viņa dzīves jomas atbilstošu ideālu virzienā. Tēlaini sakot, izglītībai ir jānorāda (precīzāk: jāpalīdz izprast) ceļa mērķis, jāsniedz droši atskaites punkti — norādes un «kilometru stabi» — un jānorāda spējas noiet šo ceļu. Kādam tad ir jābūt skolai, lai tā varētu pildīt šo uzdevumu? Ja mēs pieņemam, ka uz cilvēku iedarbojas visa vide, kurā viņš atrodas, kuru viņš uztver ar savām maņām, šeit iegūstam pirmo svarīgo pedagoģijas atziņu: izglītība pirmkārt ir noteikta, iepriekš plānota vide, kuras mērķis ir radīt noteiktu iespaidu uz cilvēku — skolēnu. Tātad — kādus gribam izaudzināt, tādu vidi viņiem radām. Un otrādi — kādu vidi radām, tādas arī izaudzinām. Un otra atziņa, kas tieši izriet no pirmās un ir tikpat būtiska: cilvēks rikojas un izmanto tādus attiecību un uzvedības modeļus, kuri viņa attīstībai nozīmīgākajā mūža posmā — bērnībā un jaunībā — ir dominējuši viņa apkārtnē un kādus no viņa pieprasa šī vide.

Sāksim ar vienkāršāko. Lai cilvēks spētu pilnveidot savu ķermeni, uzturēt to labā kārtībā, viņam ir nepieciešami noteikti resursi: tīra un veselīga dabas vide, bagātīga un organismam nepieciešama barība, kā arī regulāras nodarbes fizisko spēju attīstībā. Ne mazāk svarīga ir atturēšanās no kaitīgiem ieradumiem, kā arī pietiekama atpūta. Pro-

tams, katru no minētajiem punktiem var plaši izvērst, taču tas lietas būtību nemainīs.

Sarežģītāk ir ar garīgo sfēru. Ja ar to saprotam gan dažādas prāta funkcijas, gan dvēselisku vērtīborientāciju, tad pamatā izdalāmas divas lietas: 1) didaktiski paņēmieni, metodes, kas attīsta noteiktas prāta funkcijas — kritisku un patstāvīgu domāšanu, loģiku, tēlainību, abstrakcijas māku u. c.; 2) audzināšanas process, kurā tiek izmantoti gan sociālie paraugi, gan stāsti par noteiktām vērtībām un uzvedību, gan vide kā tāda.

Viegli saprotama ir uzvedības modeļu veidošanās. Ja mērķis ir panākt, lai cilvēks būtu iejūtīgs, draudzīgs, uzticīgs, tad tieši tādas ir jāveido attiecības viņa apkārtējā vidē. Ja mērķis ir cilvēka aktīva un atbildīga rīcība, tad tieši tādas rīcības iespējas ir jāpiedāvā. Nav iespējams prast darīt to, ko tu nekad neesi darījis. Ja no 1. līdz 12. klasei un vēl arī pēc tam no cilvēka prasa rāmu sēdēšanu norādītajā vietā, paklausīgi izpildot skolotāja dotās komandas, tad nevar gaidīt, ka viņš būs spējīgs uz patstāvīgu lēmumu pieņemšanu un rīcību!

Kā skola var tikt un tiek izmantota politiskās elites varas stiprināšanai?

Padomju laikus pārzinošajiem šis jautājums pamatā ir skaidrs. Skola bija pilnībā politizēta, ideoloģizēta, pakļauta centralizētai Komunistiskās partijas kontrolei. Apzinoties skolas nozīmi, izglītības process bija stingri reglamentēts.

Izglītības saturs un vide tika veidota atbilstoši komunistiskās sabiedrības radīšanas vajadzībām. Rezultātā tika iegūti paklausīgi izpildītāji, padomju pilsoņi (protams, ne visi un ne visur!).

Varētu likties, ka šāds skolas uzdevums ir aizgājis nebūtībā līdz ar PSRS sabrukumu, tomēr tā nav. Vairākumā skolu joprojām skolēni darbojas pēc skolotāju komandas: «Labdien, sēdieties! Paņemam pildspalvas, atveram klades, rakstām: astotais uzdevums. Pēterīt, nāc pie tāfeles!» Pašreizējos apstākļos, kad televīzija iet savu uzvaras gājieni, piesaistīdama cilvēkus bezjēdzīgai un neaktīvai sēdēšanai pie ekrāna, reagējot uz spilgtākiem kairinājumiem reklāmu un vardarbības skatu veidā, skolā valdošās metodes tikai padziļina jauniešu vadāmību, manipulējamību. Būtu pilnīgi aplami uzskatīt, ka tā ir apzināta skolotāju ļaunprātība, nē, tā ir rīcības seku nezināšana.

Valsts izglītības politika kopumā redzama izglītības likumdošanā un standartos.

Būtiskākās lietas ir mācību satura vienkāršošana, skolēna tiesību pārprasta uzsvēršana.

Augstākajā izglītībā vērojama virzība uz divu veidu izglītību: elitāro un masu. Turklāt galvenais kritērijs šeit ir nevis spēju līmenis, bet gan

turība. Augstākā izglītība ir kļuvusi par pieprasītu preci, kuras sniedzēji ir ieinteresēti iespējami lielākā studentu pieplūdumā. Nereti augstskolās notiekošais tādēļ ir kļuvis par formālu procesu «papīra» iegūšanai, nevis zināšanu sniegšana un gūšana. Tā kā zināšanas ir vara, to sniegšana studentiem bieži ir ierobežota. Skaidri to varu apgalvot par sociālajām un daļēji arī humanitārajām zinībām Latvijas Universitātē.

Skolotāji varētu apliecināt to, cik ļoti saraustītas tiek veidotas mācību programmas, cik politizēti jau atkal kļūst mācību līdzekļi.

Izglītības un zinātnes ministrija darbojas varas elites labā. Piemēram varu minēt šādu atgadījumu: no ministrijas tiek «atmesti atpakaļ» izkorrigēti literatūras mācību grāmatu paraugi ar norādi — par maz atspoguļotas Latvijā dzīvojošās minoritātes, par daudz latviešu sakāmvārdi, tā vietā ieteikts, piemēram, ievietot attēlu, kurā skolēni pie benzīna uzpildes stacijas apspriež, kā cēlušās cenas pēc iestāšanās ES...

Skolēnu zināšanas aizvien vairāk ir atkarīgas no skolotāju godprātības. Taču arī skolotāji, īpaši jaunākās paaudzes, kuri beidz pedagoģiskās izglītības iestādes, tiek gatavoti darbībai šajā manipulatīvajā sistēmā.

Iznākumā pat tie bērni, kuriem ir laimējies izaugt normālā latviešu ģimenē, izglītības iestādēs spiesti kļūt par «baltajiem zvirbuļiem», «izlecējiem» vai arī piemēroties valdošajam noskaņojumam. Īpaši šī parādība ir izplatīta pilsētu skolās.

Lūk, ko par savu pieredzi liecina kādas Rīgas vidusskolas skolniece Zane: «Vienpadsmitajā klasē skolēniem jāveic patstāvīgs pētījums par kādu sevi interesējošu tēmu. Es izvēlējos rakstīt par latviešu strēlniekiem Pirmajā pasaules karā. Un tad tikai sākās! Mazākais bija neizprotošā klasesbiedru attieksme, kas nekādi nevarēja saprast, kā var interesēties par Latvijas vēsturi, taču visgrūtāk paciešama bija skolotāju nicinošā attieksme. Man nācās uzklusīt ieteikumus izvēlēties mūsdienīgas tēmas: par drošu seksu, tetovējumiem vai ieguvumiem no iestāšanās ES. Kad to noraidīju, nācās uzklusīt nievājošas piezīmes, kā arī neitrālu skolotāju aicinājumus «neizlēkt.»

To, ka šis nav vienīgais gadījums, varu apgalvot droši, jo, strādājot skolā, kā arī studējot pedagoģiju, bieži nācās sastapt skolotājas, kuras centās būt jaunākas un modernākas par skolēniem. Pārsteidzošākais, ka multikulturālisma un kosmopolītisma aktīvākās aizstāvētājas nereti ir tieši gados vecākās skolotājas, kuras savulaik tikpat kvēli sludināja Ļeņina mācību...

Gados jaunākie skolotāji, kuri savas apzinīgās gaitas sākuši pēdējos desmit gados, mediju vispārējās antivērtību propagandas ietekmē nereti rīkojas vēl «mūsdienīgāk». Par samērā izplatītu parādību ir kļuvusi kopīga skolēnu un skolotāju iedzeršana un citas izklaides.

Līdzīgi kā skolēni ar tradicionāliem uzskatiem, arī tradicionāli orientēti skolotāji spiesti pakļauties vai kļūt par «baltajiem zvirbuļiem». Medijos ik pa laikam parādās informācija par kārtējo skolēnu, kurš apsūdz skolotāju savu tiesību aizskaršanā. Un parasti bērtiesību ekspertu aizvējā arī uzvar. Turklāt aizvien mazāk ir tādu skolu, kurās skolotāji darbojas kā vienots kolektīvs. Katrs skolotājs cenšas pēc iespējas būt draugs ar skolēniem, iegūt viņu labvēlību, pārsvarā zaudējot savam statusam atbilstošu cieņu no skolēnu vidus, nespēj pilnvērtīgi pildīt skolotāja pienākumus.

Arī mācību vide lielākoties skolās ir ne pārāk bagāta un rosinoša. 2003. gadā gadījās paviesoties kādā Rēzeknes apriņķa skolā, kurā pēdējo desmit gadu laikā vairākās klasēs nebija pat krāsotas sienas. Protams, pilsētās stāvoklis ir labāks, kaut arī apdrupušas sienas nav nekāds retums pat universitātē.

Lai saprastu, uz kādām nākotnes perspektīvām tiek orientēta latviešu jaunās paaudzes apziņa, atliek vien paklausīties skolu direktoru runas izlaidumos, kā arī skolotāju centienus motivēt skolēnus mācībām. Parasti doma ir šāda: «Labi mācīties ir nepieciešams, gūt labu izglītību ir nepieciešams, lai varētu sekmīgi konkurēt darba tirgū, iegūt labi apmaksātu nodarbošanos.» Personīgi man nav gadījies dzirdēt, ka jauniešiem tiktu teikts, ka viņiem jāklūst par nākamajiem uzņēmējiem, zinātniekiem, valsts vadītājiem, kuri padarīs Latviju par labklājības zemi...

Noslēgumā vēl par kādu izglītības politikas koncepciju, kas, ļoti iespējams, tiks īstenota jau dažu tuvāko gadu laikā. Latvijas skolās, arī ar latviešu mācībvalodu, iecerēta pāreja uz multilingvālu — daudzvalodīgu — izglītību. Tas nozīmē, ka mācības notiktu 3 — 4 valodās.

Protams, var teikt, ka valodu apguve ir derīga. Tā tas arī ir, bet šajā gadījumā paredzēts jau no pirmajām klasēm mācību priekšmetus pasniegt dažādās valodās. Šāda sistēma veicinās latviešu valodas lomas samazināšanos, lielāku jaunatneskosmopolitizēšanos.

Tāpat kopumā gan mācību saturs, gan mācību vide, gan sabiedriskās uzvedības modeļi skolā veicina neaktīvu, uz savām iegribām vērstu, pienākumus neizprotošu, kosmopolitisku cilvēku veidošanos.

Secinājumi. Cilvēcības ideāls ir augstākais, ko varam savā mūžā sasniegt. Cilvēka pienākums, dzīves jēga un piepildījums ir nepārtraukta tiekšanās uz to. Izglītība ir šis tiekšanās praktiskā izpausme. Ja tā nav, tā nav izglītība, bet dresūra, kuras mērķis ir radīt paklausīgus, derīgus un pašapmierinātus rīkojumu izpildītājus. Mazinot kvalitatīvas izglītības pieejamību, kā arī pārveidojot skolu par tradicionāliem uzskatiem nepieejamu vietu, varas elite veido nākotnes bezvērtību sabiedrību.

5. nodaļa

Divas vērienīgas manipulācijas kampaņas — manipulācija ar valsts neatkarību

Vai Latvija atguva neatkarību?

Katru otro gadu Latvijā varam vērot priekšvēlēšanu kampaņu uzliesmojumus, ikdienā sadzīvojam ar neskaitāmām mazākām preču un pakalpojumu reklāmas kampaņām. Tomēr ir nozīmīgi runāt par divām kampaņām, kuras ir ļoti būtiski ietekmējušas mūsu visu dzīvi un tautas vēsturi kopumā. Lai izprastu jautājuma nostādni, būtu nepieciešams īsi atsvaidzināt atmiņā neseno vēsturi.

Pirmā šāda veida kampaņa aizsākās 1980. gadu otrajā pusē. Komunistiskās partijas un PSRS augstākā vadoņa Gorbačova pasludināts, sākās «pārbūves un atklātības» laiks.

Saimnieciskā stagnācija un acimredzamais kapitālisma valstu pārkums, kā arī varas elites nelegāli uzkrātie kapitāli, īpašumi, kurus oficiāli izmantot bija pagrūti, summējoties ar PSRS sastāvā iekļauto tautu un krievu/padomju tautas pretrunām, radīja nepieciešamību būtiski pārveidot PSRS impērijas struktūru. Lai paturētu kontrolē tautu atbrīvošanās centienus, kā arī lai panāktu «valsts» un nelegālo īpašumu brīvu privātu izmantošanu, tika veikta revolūcija no augšas.

Aukstā kara laika konkurence izmaksāja dārgi gan rietumvalstīm, gan Krievijai, tādēļ astoņdesmito gadu pirmajā pusē notika pirmie mēģinājumi rast kopīgu valodu starp padomju eliti Gorbačova personā un Rietumu pasaules varenajiem — Bušu senioru, Helmutu Kolu un citiem. Tā laika Rietumu mediji Gorbačovu bija padarījuši par izteikti pozitīvu tēlu. Savukārt padomijā aizvien caurspīdīgāku padarīja dzelzs priekškaru. Viens no pirmajiem frāzi «Eiropa — mūsu kopīgās mājas!» izteica Gorbačovs. Berlīnes mūra krišana kļuva par savdabīgu simbolu ne tikai Vācijas apvienošanai, bet arī Rietumu un Austrumu varas struktūru sadarbībai. 1991. gadā, kad pasaule uzzināja par PSRS sabrukumu, dažus mēnešus vēlāk sevi pieteica cita savienība — ES.

Pārbūves raksturīgākā pazīme bija tā, ka masu medijiem tika dota iespēja daudz plašāk atspoguļot realitāti, liekot uzsvaru uz vēstures, demogrāfijas un saimniecības problēmām. Tika dota zaļā gaismā dzīvākiem sakariem ar trimdas latviešiem, pieļauta video un audio ma-

teriālu izplatība, kā arī veicināta privātās uzņēmējdarbības — t. s. Breša zemnieku un kooperatīvu — veidošanās. Kādēļ saku «dota iespēja», «pieļauta», «veicināta»? Tādēļ, ka astoņdesmito gadu vidū drošības dienesti bija pilnībā rīcībspējīgi, partija kontrolēja visus medijus — nekas būtiski nevēlams nevarēja palikt nepamanīts, jebkurš redaktors, žurnālists vai reportieris par pārlietu brīvdomību tāpat varēja «iepazīties ar baltajiem lāčiem» kā Gunārs Astra un citi disidenti. Ja vien varas elite šo brīvdomību nebūtu iepriekš paredzējusi un atbalstījusi.

Kā spilgts pārmaiņu flagmanis medijos bija raidījums «Labvakar!», kura vadītājus Šipkēvicu, Inkēnu un Rubeni ļaudis nebeidza apjūsmot par drosmi un uzdrīkstēšanos. Tāpat masveidā «drosmīgi» kļuva arī preses izdevumu redaktori un žurnālisti.

1980. gadu vidū Latvijā notiekošie procesi — strauja latviešu īpatsvara samazināšanās, ekonomiskā lejupslide, rūpniecības radītais piesārņojums — veicināja tādu politisku grupējumu veidošanos, kas par darbības mērķi izvirzīja ceļu uz neatkarīgas valsts atjaunošanu. Lai šajā situācijā saglabātu kontroli pār sabiedriskajām norisēm, Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja 1988. gada 5. jūlija sēdē tika izskatīts jautājums «Par patriotisku kustību partijas pārbūves līnijas atbalstam». Sēdes protokolā redzams, ka sabiedrības aktivitātes un dažādu jaunu sabiedrisku organizāciju veidošanās dēļ nepieciešams tās apvienot «partijas līnijas atbalstam». Un otrs dokuments «Par tūlītējiem organizatoriskiem un propagandas pasākumiem, lai veidotu patriotisku kustību partijas pārbūves līnijas atbalstam» (parakstīts 6. jūlijā), kurā LKP CK *orgdarba* daļas vadītājs G. Loskutovs (interesanta «sakritība» uzvārdā ar pašreizējo KNAB vadītāju, kurš šaubījās par okupācijas faktu) un propagandas daļas vadītājs V. Brokāns pauž gatavību presē un televīzijā sākt propagandēt citu PSRS pavalstu tautas fronšu dibināšanas pieredzi, popularizēt šo ideju, kā arī septembrī sarīkot dibināšanas kongresu un līdz 1988. gada beigām nodibināt «vadošos orgānus» visās republikas pilsētās un rajonos¹⁶. LTF dibināšanas kongress notika 9. oktobrī. Tātad no plāna atpalika tikai par deviņām dienām...

Tā tika dibināta Latvijas Tautas fronte, kuras uzdevums bija mazināt neatkarības idejas izplatīto organizāciju ietekmi uz sabiedrību. Pēc šā paša scenārija «tautas» frontes tapa arī citās PSRS republikās (LTF sākotnēji runāja tikai par autonomiju, saimniecisku suverenitāti). Lai apvienotu un kontrolētu Latvijā mītošos kolonistus, tika veidota Interfronte, kuras vadonis Rubiks, spriežot pēc vēlāko gadu notikumiem, ar savu rīcību nemitīgi pakalpojās varas elitei, uzticīgi pildot «tumšo spēku» lomu arī pirms referendumā ES sakarā.

¹⁶ Ar minēto dokumentu pārstāstu var iepazīties 2000. gadā izdotajā Sandras Kalnietes grāmatā «Es laužu, tu lauzi, mēs laužām, viņi lūza», 405. lpp., kā arī Modra Ziemeņa grāmatā «Trešā Atmoda».

Tomēr Latvijā veidojās divi politiski nākotnes valsts scenāriji: pārveidotas padomju republikas scenārijs LTF un KP izpildījumā, kā arī neatkarīgas Latvijas scenārijs, kuru virzīja LNNK, LTF radikālais spārns, Helsinki '86. Šīs grupas, sekojot apņēmīgai pilsoņu darbībai Igaunijā, uzsāka pirmskara Latvijas pilsoņu, viņu pēcteču, kā arī pilsonības kandidātu reģistrāciju. Pilsētās un pagastos tika izveidotas pilsoņu komitejas, kuras savukārt noorganizēja Pilsoņu kongresa vēlēšanas.

Pirmā scenārija virzītāju rokās atradās viss — prese, televīzija un radio, varas iestādes, finanšu resursi. Pilsoņu kongresa (PK) rokās — ierobežoti resursi, pārliecināti cilvēki un 700 000 Latvijas pilsoņu un viņu pēcteču dāvātā uzticība PK vēlēšanās. Tātad PK faktiski bija pirmskara Latvijas Republikas pilsoņu un viņu pēcnācēju pārstāvniecības iestāde. Pilsoņu kongress izvirzīja mērķi atjaunot 1918. gada 18. novembrī dibināto Latvijas Republiku. Tādējādi Pilsoņu kongress turpināja uzturēt jau 1988. gada otrajā pusē LNNK izteikto prasību, balstoties uz starptautisko tiesību principiem un normām, atzīt un nosodīt okupāciju, atjaunot neatkarību un veikt Latvijas dekolonizāciju¹⁷.

Tajā pašā laikā otra scenārija īstenotājs, Augstākās padomes vadītājs A. Gorbunovs runāja citu valodu: «Ja šodien kāds Latvijas pirmo valstiskumu grib saistīt ar 18. novembri, tad tas vai nu nezina Latvijas vēsturi, vai arī apzināti sevi pieskaita ulmaniskās pseidovēstures atbalstītājiem (..), kas 18. novembrī grib doties pie Brīvības pieminekļa, lai godinātu tā laika buržuāziju un tās izraisīto asiņaino teroru (..)»¹⁸ Par mērķiem teikts diezgan skaidri: «Īpaši aktuāls mērķis, kurš mums jāizvirza visu tautību cilvēkiem republikā, ir Padomju Latvijas suverenitāte — nevis norobežojoties, nemaz nerunājot par izstāšanos no PSRS, bet suverēni integrējoties savienoto republiku kopībā.»¹⁹ Pat vēl 1991. gadā Gorbunovs uzsver: «Man personīgi nav tādu argumentu, ka PSRS pilsoņi Latvijā būtu ieradušies nelikumīgi!»²⁰

1990. gadā ievēlētais Pilsoņu kongress un tā izveidotā Latvijas Komiteja (LK) centās panākt pirmskara Latvijas valstiskuma atjaunošanu. Diemžēl gan komunistiskās nomenklatūras un tās mediju, gan čekas, gan iekšēju nesaskaņu, kā arī PK un LK vadības ambīciju un neprofesionālītes dēļ pārsvaru guva Komunistiskās partijas un LTF virzītais scenārijs.

1990. gada 4. maijā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākajā padomē tika pieņemta «Deklarācija par Latvijas Republikas

17 LNNK padomes aicinājums «ANO, Eiropas Parlamentam, PSRS Augstākai padomei» 1988. gada 23. oktobrī.

18 Laikraksts «Literatūra un Māksla» 1987. gada 30. oktobrī.

19 Laikraksts «Padomju Jaunatne» 1988. gada 13. decembrī.

20 Laikraksts «Rīgas Balss» 1991. gada 19. septembrī.

neatkarības atjaunošanu». Deklarācija noteica, ka tiek atjaunota vien Satversmes darbība. Nākamajā punktā noteikts, ka Satversmes darbība apturēta uz nenoteiktu laiku, izņemot 1., 2., 3., un 6. panta darbību (šajos pantos noteikts, ka Latvija ir neatkarīga republika, ka suverēnā vara pieder tautai, ka tās teritorija ir Vidzeme, Latgale, Kurzeme, Zemgale, kā arī ka Saeimu ievēl tiešās, proporcionālās, aizklātās, vispārīgās vēlēšanās).

Un tagad pie būtiskā: kādēļ nodaļas virsrakstā izteikts jautājums, vai Latvija atguva neatkarību?

Īpaši sīki neiedziļinoties juridiskajās niansēs, tomēr jāuzsver, ka 1990. gada 4. maijā tika dibināta jauna Latvijas Republika, nevis atjaunota pirmskara republika.

Galvenās atšķirības saskatāmas visās būtiskajās valsts pazīmēs:

1) **Pilsoņi un vēlētāji.** 18. novembra republikas pilsoņu loku noteica Latvijas Tautas padomes 1919. gada Pavalstniecības likums, kurš bija pamatā Pilsoņu kongresa vēlētāju loka noteikšanai (to veidoja pirmskara republikas pilsoņi un viņu pēcnācēji). Savukārt LPSR AP, kas 4. maijā pasludināja neatkarību, ievēlēja arī PSRS militārpersonas, drošības dienestu darbinieki, PSRS laikā iebraukušie — ievestie citu PSRS teritoriju civiliedzīvotāji. Tātad 4. maija republika balstījās uz cita vēlētāju loka. Zīmīgi, ka vairāk nekā 1/3 Augstākās padomes deputātu nebija nedz Latvijas pilsoņi, nedz pilsoņu pēcnācēji. Turklāt AP sastāvu pamatā veidoja dažādu līmeņu padomju funkcionāri — sākot ar kolhozu vadītājiem un beidzot ar augsta līmeņa partijas funkcionāriem.

2) **Likumi un valsts vara.** 4. maija republikā pat ne uz īsu brīdi, pat ne simboliski netika atjaunota 18. novembra Latvijas likumu darbība. Kā jau minēju, runājot par 4. maija deklarāciju, no Satversmes tika izrauti jeb, kā teikts deklarācijā, darbībā atjaunoti daži panti, kas no juridiskā viedokļa nerada nekādas saistības ar pirmskara republiku. Tikpat labi Zviedrijas parlaments varēja pasludināt, ka atjauno LR Satversmes atsevišķu pantu darbību, un saukt sevi par Latvijas Republikas tiesisko pēcteci. 4. maija republikā spēkā palika PSRS un LPSR likumi, kuri pamazām tika pārrakstīti atbilstoši mainīgajiem apstākļiem. Tātad 4. maija un 18. novembra republikā darbojas pilnīgi dažādi likumi. Būtiski atšķiras arī varas iestādes, jo Augstākā padome un Saeima (sākot jau no 5. Saeimas) vēlēta pēc AP izdota likuma, kurš bija pret-runā Satversmes principiem.

3) **Teritorija.** Būtiskas ir arī teritoriju atšķirības. Lai gan pamatā 18. novembra republikas un 4. maija republikas robežas sakrīt, galveno atšķirību veido Abrenes apriņķa neesamība 4. maija republikas teritorijā.

Trīs minētās pazīmes ir būtiskākās, pēc kurām nosaka kādas valsts

pastāvēšanu. Nosauktās atšķirības uzskatāmi parāda, ka, lai gan pastāv diezgan liela «pārklāšanās», tomēr juridiski korekti būtu runāt par divām dažādām valstīm.

Vēl tikai pēdējais un patiesībā arī būtiskākais jautājums: kāda gan tam nozīme? Kāpēc par to vispār ir būtiski runāt?

Un atbilde ir tikpat sarežģīta, cik vienkārša. No praktiskā viedokļa tas ir jautājums par privatizāciju, mantošanas tiesībām (daudzi likumīgie īpašnieki tā arī nespēja atgūt senču mantojumu). Tas ir jautājums par to, kādā valstī mēs īsti dzīvojam, cik tā atbilst latviešu tautas interesēm, par likumiem, par to, kurš un kāpēc ir tiesīgs sevi dēvēt par tautas priekšstāvi un likumdevēju.

Faktiski 4. maija republika ir veidojums, ar kura starpniecību bijusi padomju nomenklatūra paturēja varu — centrālās sviras saimniecībā (caur valsts īpašumu privatizāciju), politikā (grupējoties LTF un Komunistiskās partijas vadošajiem funkcionāriem, tika izveidotas galvenās politiskās partijas, kuras noteica toni tālākā Latvijas virzībā), sabiedriskās domas kontrolē (lielākie mediji Latvijā joprojām ir valstij piederošie vai elitei uzticamu personu privatizētie, piemēram, «Latvijas Avīze», kas 1988. gadā sāka iznākt kā LKP izdevums lauku iedzīvotājiem, līdz pat šim brīdim nemainīgi saglabājusi V. Serdāna un V. Krustiņa virsvadību un mantojusi kādreizējo padomju sabiedrības krējuma atpūtas vietu — īpašumu pie Valguma ezera; līdzīgi arī laikraksts «Diena», kas sākotnēji iznāca kā oficiāls 4. maija republikas izdevums), iekšlietu sistēmā. Un kā gan var gaidīt komunistiskā režīma nosodišanu, okupācijas seku likvidēšanu, komunistiskās partijas un VDK vadošo amatpersonu saukšanu pie atbildības, ja tie paši nomenklatūristi spriež tiesu un izdod likumus?

Tieši šīs juridiskās nianšes dēļ tik bieži uzzinām par tautas interesēm neatbilstošiem likumiem un lēmumiem, tieši tādēļ tik daudz problēmu ar PSRS kolonistiem un viņu pēctečiem, tieši tādēļ novārtā atstāta lauksaimniecība, izglītība, medicīna. 4. maija republika nevis pārstāv Latvijas pilsoņus, bet gan ir kompromiss starp padomju nomenklatūras interešu tīklu, starptautiskās sistēmas spiedienu un Latvijas tautas pastāvēšanas vajadzību minimumu, kurš nemitīgi tiek samazināts.

Ar kādām metodēm tas tika panākts? Kā jau minēju, viena no būtiskajām nomenklatūristu priekšrocībām bija viņu reālās varas stāvoklis, tajā skaitā kontrole pār medijiem.

Būtiskākās lietas, kas ļāva radīt tautā priekšstatu par LPSR AP kā īsteno neatkarības nesēju, bija šādas:

- 1) tās rokās atradās vara;
- 2) AP vadošās personas (piem., Gorbunovs) radīja daudz nopietnāku un profesionālāku politiķu iespaidu nekā Pilsoņu kongresa darbinieki;

3) ņemot vērā raibo Pilsoņu kongresa sastāvu, kā arī izteiktos bezkompromisu plānus valstiskās neatkarības atgūšanai (dekolonizācija, komunisma nosodišana, īpašumu denacionalizācija), nomenklatūras medijiem viegli izdevās radīt PK radikālu blāvēju tēlu un pasniegt to kā Interfrontei otrā spektra pusē esošu ekstrēmu spēku;

4) AP pārņēma visus galvenos Latvijas Republikas simbolus: karogu, himnu, ģerboni, vēlāk arī Satversmi, Saeimas vārdu, tādējādi parādot sevi kā Latvijas Republikas turpinājumu, jo tieši ar šiem simboliem cilvēku apziņā visvairāk saistījās Latvijas valstiskums;

5) Pilsoņu kongress iekšējo pretrunu dēļ (nebija vienotības par to, vai ir lietderīgi piedalīties AP darbībā vai ignorēt to) tā arī nespēja panākt reālu savas varas nostiprināšanos un likumīgu Saeimas vēlēšanu noorganizēšanu;

6) vairākums trimdas latviešu organizāciju nespēja izprast notiekošo un uzsāka sadarbību ar AP; izšķirošs bija Pasaules brīvo latviešu apvienības atbalsts AP.

Šobrīd ir grūti noteikt, cik PK darbības neveiksmēs vainojama pašu neizdarība, cik VDK kaitniecība, cik starptautiskās intereses. Ticams, ka sava nozīme šeit visam. Pilnīgi skaidrs ir vien tas, ka tauta vēlējās neatkarību un tās piekrišana tika tiem, kuri viskrāšņāk spēja tai pasniegt ar neatkarību saistītos tēlus. Tās bija sirdi aizkustinošas manifestācijas, iespēja skaļi izkliegt savu bēdu, atļauja atklāti izmantot pirmskara Latvijas valstiskuma simbolus, dziedāt līdz tam aizliegtās dziesmas, nebaidoties no represijām, nolamāt partiju un valdību. Un viss. Mainījās izkārtne, bet bodītes īpašnieks palika tas pats vecais. Tas bija iespējams, jo tautas vairākumam trūka izpratnes par varas būtību, pietrūka spēju salikt kopā acīm redzamos faktus. Tomēr, pateicoties latviešu valstiskuma apziņai, vecajai elitei nācās pieļaut dažādus kompromisus — apbruņot zemessardzi, izveidot Valodas inspekciju, atdot lielu daļu īpašumu to mantiniekiem. Daudzus no šiem tautas izkarojumiem pamazām vien varas elite mēģina atkal sagraut.

Manipulatori izmantoja klasiskās metodes — birku piekāršanu, noklusēšanu, atsevišķu negatīvu faktu izcelšanu neatbilstoši to īpatsvaram un nozīmei, tēlu savietošanu un, pats galvenais, vispāratzīto simbolu piesavināšanos. Atmoda sabiedrības vairākumam sākās ar «Labvakar!» (parasti gan atmostoties saka: «Labrīt!»), un mediji formālās neatkarības atgūšanas posmā spilgti un nepārprotami parādīja savu varenību un nozīmi.

Sekas ir tādas, ka vēl joprojām absolūtais cilvēku vairākums uzskata, ka dzīvojam atjaunotā 18. novembra republikā, tādēļ visas notiekošās nekārtības uzskata par pierādījumu tam, ka nespējam būt neatkarīgi, ka neprotam pārvaldīt savu valsti.

Šī viltotā neatkarība bija tā, ko par neatkarību uzskatīja cilvēki pirms referenduma par iestāšanos ES, tādēļ viņu izpratnē arguments, ka tā tiktu zaudēta, nelikās īpaši pārliecinošs. Trīspadsmit gados bija panākta neatkarības kā vērtības neizprašana, tādēļ 2003. gadā «pārbūve» varēja iet beigu fāzē — balsojumā par ieiešanu jaunā savienībā.

Kas un kādēļ spieda mūs mīlēt ES?

Pirmais posms — nepieteiktā kampaņa, 1995 — 2002

Pirms apskatām konkrētas izmantotās metodes, nedaudz aplūkosim sistēmu, kura Latvijā veica ES tēla spodrināšanu no 1995. gada līdz pat referendumam 2003. gadā. Tuvojoties izšķirošajam balsojumam, aizvien izteiktāka kļuva mediju sniegtās informācijas par ES vienveidība — tā bija izteikti vienpusīga un pozitīvi krāsota. Lielā mērā to izdevās panākt, pateicoties varas elites centralizēti vadītajai kampaņai, kuras nepieteiktais sākums bija 1995. gads.

Kopš 1995. gada 10. oktobra, saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 298, darbu uzsāka Eiropas Integrācijas padome. Tās sastāvā ietilpa visi Ministru kabineta locekļi (ieskaitot Ministru prezidentu). Viens no padomes galvenajiem uzdevumiem bija «koordinēt vienotas valsts informācijas sistēmas izveidošanu un funkcionēšanu, lai nodrošinātu Latvijas institūcijas un sabiedrību ar informāciju par ES un Latvijas integrāciju ES».

Turpmākajos gados tiek izveidotas arī divas īpašas informācijas iestādes, kuru mērķis ir ES propaganda. **Eiropas Integrācijas birojs** (EIB) dibināts 1994. gadā ar MK lēmumu Nr. 134 un ir Ārlietu ministrijas pakļautībā esoša iestāde. Šīs iestādes struktūrā tiek izveidots īpašs Informācijas departaments, kura uzdevums ir sniegt sabiedrībai informāciju par iesaistīšanu ES. EIB sabiedrības informēšanai izmanto dažādas tematiskās brošūras, kā arī žurnālu «Latvija un Eiropas Savienība». Ar EIB līdzdalību izveidoti arī četri reģionālie informācijas centri. Propagandai naudu piešķir ES programma PHARE. Savukārt žurnāls «Latvija un Eiropas Savienība» tiek veidots ar Eiropas Komisijas finansiālu atbalstu.

1997. gadā Saeimas Eiropas lietu Komisija izveido informācijas iestādi **Saeimas Eiropas Savienības Informācijas centrs** (SEIC), kuras galvenais uzdevums ir «informēt Saeimas deputātus un darbiniekus, kā arī presi un sabiedrību par svarīgākajām norisēm ar ES saistītajos jautājumos». SEIC izdod iknedēļas informatīvo biļetenu «Eiropiņš». Centrs veido iknedēļas informācijas apkopojumus novadu laikrakstiem, sadarbībā ar EK divas reizes mēnesī gatavo novadu radiostacijām paredzētas pārraides par ES, kā arī ziņu pārraidi «Eiropinfo» Latvijas Radio 2 ēterā katru dienu. Arī SEIC ir tapis ar PHARE atbalstu.

Savas metastāzes Latvijā veido arī starptautiskās organizācijas, kuru

vēlme ir iesaistīt Latviju topošajā impērijā. Eiropas Komisijas struktūrvienības **ES Informācijas centrs** (ESIC) pamatuzdevums ir «sabiedrības informēšana par ES». Neskaitot ESIC izdotos tematiskos izdevumus, EK sniedz finansiālu atbalstu arī citām iestādēm, kuras nodarbojas ar «sabiedrības informēšanu par ES». ESIC izveido 32 informācijas centrus Latvijas bibliotēkās.

Otra nozīmīgākā ārvalstu pārstāvniecība, kas veic sistēmisku propagandas darbu, ir **Eiropas Kustība Latvijā** (EKL). Tā Latvijā pārstāv starptautisko Eiropas Kustību (Eiropiešu kustību) kā Nacionālā padome. Starptautiskā Eiropas Kustība ir dibināta 1948. gadā Hāgā ar mērķi panākt Eiropas vienotību līdz pat Eiropas valsts — Eiropas Savienoto Valstu — izveidei, **darot galu nacionālo valstu suverenitātei un neatkarībai**²¹. Kā galveno darbības virzienu EKL norāda «sabiedrības informēšanu par ES, tās mērķiem, darbību un struktūru». Zīmīgi, ka par kolektīviem EKL biedriem kļūst Latvijas lielākās politiskās partijas: LC, TB/LNNK, TP, LSDSP. EKL pirmbiedru vidū ir arī Eiropas Komisijas delegācijas vadītājs Ginters Veiss, kurš, cik zināms, bijis EKL dibināšanas iniciators. Tas nozīmē, ka EKL tapšanā jau sākotnēji iesaistīti ārvalstu spēki. Visu pirmsreferenduma periodu EKL vada Ainārs Dimants. Šis cilvēks, tāpat kā vairāki citi EKL biedri, vienlaikus ir arī augstskolas pasniedzējs, tādejādi aplaimojot ar eiropropagandu studentus — nākamo inteliģenci, potenciālos valsts vadītājus. Šobrīd EKL vadība atrodas Andra Gobiņa, Vācijā «pāraudzināta» latvieša, rokās.

Galvenie līdzekļi, kurus izmantoja starptautiskās institūcijas, atšķiras no Latvijas vadības izmantotajiem. Līdztekus tematiskiem izdevumiem un darbam ar presi starptautiskās institūcijas izmantoja arī īpašas informatīvas akcijas: izdeva speciālus mācību līdzekļus, rīkoja konkursus bērniem un jauniešiem, piemēram, Eiropas Komisijas rīkotais «Ceļojums uz ES», kura uzvarētāji saņem naudas balvas, ESIC konkurss par labāko plakātu, pastkarti un veiksmīgāko ESIC emblēmas attēlojumu uz plakāta.

EKL rīkoja diskusijas, koncertus, kas veltīti ES jautājumiem, konkursu «Eiropas gada cilvēks».

Eiropas nedēļa (nedēļa, kurā ir 9. maijs) bija laiks, kad pastiprināti tika rīkotas dažādas minētās aktivitātes. (Uzminiet nu, kurai savienībai vēl 9. maijs ir svētku diena!) To vienīgais mērķis bija radīt patīkamus tēlus par ES. (Kāds gan cits nolūks var būt, rīkojot koncertus, izklaides nometnes jauniešiem utt.?)

Saskaņā ar statistikas datiem, pārlicināt mūs par «gaišo nākotni brālīgo tautu saimē» visbiežāk mēģināja: valsts prezidente, kāds no Mi-

21 Kornvels R. D. Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā. — Rīga: Zvaigzne ABC, 1996.

— 133. lpp.

nistru kabineta, deputāti, eirokomisāri, ierēdņi no Eiropas Integrācijas biroja vai Saeimas ES Informācijas centra, Eiropas Komisijas delegācija ar savu ES Informācijas centru vai Eiropas Kustība Latvijā ar jauno federālistu pulciņu «Māja».

Taču minētais loks šķiet pārskatāmāks, ja zinām, ka tās pašas personības vienlaikus piedalījās sabiedriskās domas apstrādē no dažādām pozīcijām — gan kā Latvijas vadības, gan kā starptautisko institūciju pārstāvji. Minēšu vienīgi dažus piemērus. Jānis Vaivads bija gan EIB padomnieks, gan EKL valdes locekļa kandidāts. Dažādie statusi bieži tiek izmantoti, lai radītu daudz balsības efektu: Andra Mangale uzstājās kā EIB žurnāla «Latvija un Eiropas Savienība» galvenā redaktore. Vienlaikus norādīts, ka šā žurnāla iznākšanu atbalsta apgāds «Izglītība». Žurnāla redakcijas padomē minēts arī EKL prezidents Ainārs Dimants, ĀM sarunu ar ES sagatavošanas grupas vadītājs Eduards Stiprais, Gunta Misāne no sabiedrisko attiecību biroja «*Consensus*», kā arī EIB padomnieks Jānis Vaivads. Norādīts, ka iznākšanu atbalsta Eiropas Komisijas delegācija. Tātad rodas iespaids, ka attiecīgajā izdevumā līdzdarbojas vairākas — sešas — sabiedriskās grupas. Citāda aina pavearas, ja ir zināms, ka turpat visi nosauktie ir EKL (kuras tapšanā palīdzējusi Eiropas Komisijas delegācija) biedri, turklāt Andra Mangale ir apgāda «Izglītība» vadītāja un Gunta Misāne bijusi EIB Informācijas departamenta vadītāja. Tātad patiesībā — apsēdās pie galda trīs draugi un izveidoja «vērienīgu projektu», iesaistot «plašu sabiedrību».

Aktīvi EKL (kuras mērķis ir valstiskuma graušana) celmlauži un dibinātāji bija arī mediju pārstāvji. Piemēram, «Lauku Avīzes» amatpersona Voldemārs Krustiņš. To, kāda ir šīs dalības nozīme, varēja labi redzēt, kad īsi pirms referenduma «Lauku Avīze» izteikti dozēja jebkuru neatkarības aizstāvju viedokli.

Piedevām kā propagandisti darbojās arī neskaitāmie Rietumvalstu diplomāti, kas nebeidza atkārtot tēzi par mūsu pareizo izvēli, dodoties uz jauno savienību, par progresu, kurš panākts sarunās.

Valdības praktizētās metodes

Nodaļā par mediju darbības likumiem jau minēju galvenos manipulācijas efektivitātes nosacījumus. Šajā apakšnodaļā gribu norādīt uz to, kā minētie nosacījumi atspoguļojās valdības rīcībā divus gadus pirms referenduma. Analizē izmantoju gan oficiālo laikrakstu «Latvijas Vēstnesis», gan lielākos preses izdevumus²².

No analizē izmantotajiem «Latvijas Vēstneša» numuriem ir redzams, ka no 86 publikācijām, kurās runāts par ES, tieši šim tematam veltītas

22 Tika analizēti «Dienas», «Lauku Avīzes», «Latvijas Vēstneša» 2001. gada aprīļa — septembra numuri.

vienīgi 27. Pārējos gadījumos ES minēta saistībā ar kādu citu parādību, kāda notikuma kontekstā u. tml. Šis fakts atbilst vienai no manipulācijas veikšanas sastāvdaļām — parādības vai problēmas fragmentārai atspoguļošanai. Taču par manipulācijas veikšanu liecina arī citas izmantotās metodes.

1) Metaforu izmantošana

Metaforas savos ziņojumos Latvijas vadības pārstāvji izmanto bieži.

Metafora, kuru izmanto arī starptautisko institūciju pārstāvji, ir ES asociēšana ar māju, kopēju Eiropas tautu mājvietu. Attīstot šo metaforu, tiek radīta arī virkne citu, piemēram, tiek runāts par «Eiropas arhitektūru», «dalībvalstīm atvērtām durvīm», «ieiešanu Eiropā». Visbiežāk šo metaforu izmanto valsts prezidente V. V. Freiberga: «Eiropa — mūsu kopīgās mājas(..)»²³, «Latvija un Somija uzticīgi piedalās jaunās Eiropas mājas celšanā».²⁴

Bieži izmantotas arī alegorijas. Runājot par ES, tiek lietots apzīmējums «jaunā», «vienotā», «apvienotā» Eiropa. Izvēlētie apzīmējumi izraisa pozitīvas asociācijas un veido priekšstatu par ES kā par kaut ko priekšmetisku, taustāmu, dzīvīgu.

I. Bērziņš (ĀM): «Runa bija norādījums uz vienotas, brīvas, drošas Eiropas uzbūvēšanu (..)»²⁵ «Jaunās Eiropas celtniecības tempi un apmēri gadu desmitos pozitīvi pārsteidz ar dinamiku.»²⁶ Sastopamas arī tēlainākas metaforas: «ES un NATO ir kā vienas zelta monētas divas puses.»²⁷

Metaforas izmanto ne tikai amatpersonas, bet arī speciālās informācijas iestādes. Tā, piemēram, EIB informācijas materiālos norādīts: «EK ir lielākā no ES institūcijām. Tā dažkārt tiek dēvēta par savienības «lokomotīvi», (..) reizēm to sauc arī par «līgumu sardzi». (..) jautājums nedaudz atvēsinās tos karstos prātus, kas uzskata, ka ES kā tāds putekļsūcējs to vien grib, kā iesūkt mūs iekšā, lai pēc tam izmanto tu (..)»²⁸

2) Faktu un jēdzienu sagrozīšana vai neprecīza atspoguļošana

Svarīgākā un visaptverošākā ir ES jēdziena aizstāšana ar Eiropas jēdzienu, abu šo jēdzienu padarīšana par sinonīmiem. Atšķirība starp šiem jēdzieniem ir būtiska, jo Eiropa ir ģeogrāfisks jēdziens, pasaules daļas apzīmējums. Turklāt ne tuvu ne visas Eiropas valstis ir arī ES valstis. Līdz ar to šāda vienādošana ir pilnīgi nepamatota. Svarīgi ir, ka

23 Latvijas Vēstnesis, 03. 04. 01.

24 Latvijas Vēstnesis, 10. 05. 01.

25 Latvijas Vēstnesis, 27. 09. 01. — 1. lpp.

26 Diena, 02. 05. 01. — 2. lpp.

27 Lauku Avīze, 23. 08. 01. — 6. lpp.

28 Bērziņš I. // Latvijas Vēstnesis, 10. 05. 01.

tādā veidā uz ES tiek attiecinātas arī tās publikācijas, kurās ir runa par Eiropas kultūras mantojumu. «Latvijas Vēstnesī» izveidota īpaša rubrika «Mēs un *Eiropa*», kurā parasti tiek publicēti ES veltīti raksti. Zīmīgi, ka Saeimas komisija, kura nodarbojas ar jautājumiem, kas skar iesaistīšanu ES, ir nosaukta par Eiropas lietu Komisiju. Arī viena no speciālajām informācijas iestādēm tiek dēvēta par *Eiropas* Integrācijas biroju. Paraugus Latvijas vadības augstāko amatpersonu izteikumiem, kuri satur šo sagrozīto jēdzienu, skatīt sadaļā par metaforām.

Ne mazāk svarīgs jautājums, raugoties no valstiskuma saglabāšanas pozīcijām, ir suverenitātes saglabāšana. Suverenitātes jēdzienu (*superanus* — augstākais (lat.)), kurš apzīmē kāda subjekta (monarha, tautas vai tml.) nedalītu augstākās varas stāvokli noteiktā teritorijā, Latvijas vadība attiecina uz pārvaldes funkcijām. Tādējādi tiek izteiktas domas par to, ka suverenitāti iespējams papildināt, sadalīt, mazināt vai ierobežot. «Latvijas suverenitāte tikai iegūs jaunu un bagātīgu saturu.»²⁹

3) Noteiktas informācijas regulāra atkārtošana

Latvijas vadībai raksturīga īpašība ir savos ziņojumos izmantot vienas un tās pašas vārdkopas. Aplūkotajā periodikā ar vārdkopu «integrācija (iestāja, iestāšanās) ES» nācās saskarties ļoti bieži. Šo vārdkopu izmanto gan plašsaziņas līdzekļu darbinieki, gan Latvijas vadība, gan starptautiskās institūcijas. 120 publikācijās, kurās kā komunikators norādīta Latvijas vadība, šī vārdkopa izmantota 324 reizes (neskaitot tematiskos izdevumus, kuros tā izmantota ļoti plaši).

Notiek arī atsevišķu ziņojumu atkārtošana. Piemēram, «Latvijas Vēstneša» 3. un 4. aprīļa numurā gandrīz nemainītā veidā tika iekļauts ĀM preses centra ziņojums par sarunām ar ES:

3. aprīlī

- 1) Šajā sanāksmē tika pieņemts oficiāls lēmums sākt sarunas astoņās sadaļās: [seko uzskaitījums].
- 2) Šogad sarunu process ir nonācis kvalitatīvi jaunā fāzē.

4. aprīlī

- 1) Šogad pirmajā sarunu sanāksmē kopumā atvērtas *astoņas sadaļas*: [seko uzskaitījums].
- 2) Kā uzskata ĀM, šogad sarunu process ir nonācis kvalitatīvi jaunā fāzē.

29 Viķe-Freiberga V. [Uzruna Saeimas deputātiem.] // 2001. g. 21. jūnija Saeimas plenārsēdes stenogramma. — Latvijas Vēstnesis, 27. 06. 01.

3) Atsevišķos gadījumos, kad sagatavošanās process ir bijis īpaši veiksmīgs, rodas iespēja sarunu sadaļas tūlīt pēc atvēršanas arī slēgt. 30. martā Latvija slēgusi vienu no sarežģītākajām sadaļām «Brīva preču kustība».

4) Sarunās ieguldītais laiks un darbs palielina izredzes panākt Latvijas iedzīvotājiem labvēlīgus iestāšanās nosacījumus.

3) Dažos sektoros, kur *sagatavošanās process ir bijis īpaši veiksmīgs, rodas iespēja sarunu sadaļas tūlīt pēc atvēršanas arī slēgt. 30. martā Latvija slēgusi vienu no sarežģītākajām sadaļām «Brīva preču kustība».*

4) Latvijas ierēdņi šajā procesā iegulda milzīgu darbu, un tas ļauj cerēt, ka, Latvijai iestājoties ES, tiks panākti vislabvēlīgākie nosacījumi Latvijas iedzīvotājiem.

Interesanti, ka attiecībā uz sarunām starp Latviju un ES parasti tiek lietots vārds «progress». A. Bērziņš: «Zviedrijas premjers (..) ļoti patslavēja Latviju un Lietuvu par to progresu, kāds ir panākts (..).»³⁰ «Īsā laikā esam ļoti tālu progresējuši, tālu tikuši, un vēl īsākā laikā mums ir visas izredzes kļūt par ES dalībvalsti.»³¹ Īpaši šajā sakarā izceļas kāda E. Stiprā, AM sarunu delegācijas vadītāja vietnieka, publikācija, kurā «progress» saistībā ar Latvijas un ES sarunām minēts 12 reizu³².

4) Emocionāli iedarbīgas, neracionālas informācijas sniegšana

Arī šāda ziņojuma sniegšanas metode Latvijas vadības komunikato-riem nav sveša.

Ģ. V. Kristovskis (aizsardzības ministrs): «Dalība NATO un ES (..) ir arī pašcieņas jautājums. Ja paliekam ārpusē, mūsu pašcieņa vienmēr paliks deformēta un ietekmējama.»³³

Nemot vērā Latvijas iedzīvotāju vēsturisko pieredzi, tiek izmantota arī bailes veicinoša informācija. «Ja Latvija neiestāsies ES un NATO, varam piedzīvot modernizētu Molotova — Ribentropa pakta versiju.»³⁴

Īpaši jāuzsver paziņojumi par labklājības līmeņa celšanos pēc Latvijas iesaistīšanas ES. «Ja Latvija iestāsies ES, tad piecu gadu laikā izdosies divas reizes palielināt IKP faktiskajās cenās, kas atļaus ievērojami palielināt pensijas, algas un sociālos pabalstus. (..) Kā piemēru viņš minēja

30 Latvijas Vēstnesis, 06. 04. 01., — 2. lpp.

31 Viķe-Freiberga V. — Latvijas Vēstnesis, 10. 08. 01.

32 Stiprais E. Beļģijas prezidentūra un iestāšanās sarunas // Latvija un Eiropas Savienība, 2001. g. nov., Nr. 20.

33 Dalība NATO ir pašcieņas jautājums. [Intervija ar I. Bērziņu un Ģ. Kristovski.] // Diena, 26. 04. 01.

34 Bērziņš A. (MP). «Par» — «pret» // EIC, 2002.

Īriju.»³⁵ Norādes uz ekonomiskā stāvokļa uzlabošanos ieņem galveno vietu visu ziņojumu kopumā.

Kādā EIB izdotajā informatīvajā izdevumā lasāms, ka «drošība, ko dod dalība ES, izriet galvenokārt no paša ES pastāvēšanas fakta», kā arī, pateicoties Latvijas virzībai uz iesaistīšanu ES, «arvien drošākas ir mūsu robežas, bez mūsu piekrišanas to nevar šķērsot neviens nevēlamais».

Šajā laikā Latvijas vadības sniegtajiem ziņojumiem ir raksturīga **apgalvojuma forma**. Visbiežāk apgalvojumi netiek pamatoti vai arī to vienīgais pamatojums ir cits apgalvojums, tādējādi radot grūti izprotamu, bet labskanīgu vārdu savirknējumu: «Ejot šo ceļu, mēs stiprinām valsts neatkarību un demokrātiju, stiprinām sabiedrības labklājību un drošību. Tādējādi mēs vairojam Latvijas ietekmi starptautiskajās lietās, vienlaikus sargājam savas kultūras identitāti un latviešu valodu.»³⁶

Svarīga pazīme, kas liecina par iespējamo manipulāciju, ir **alternatīvu noliegums** un parādības vai notikumu **neizbēgamības** uzsvēršana. Tā kā šis paņēmieni izceļas ar savu emocionālo iespaidu un ir viegli pamanāms, to izmanto samērā reti. Analīzē izmantotajā materiālā bija sastopama arī šā paņēmiena izmantošana. «Mums neapšaubāmas prioritātes ir NATO un ES, jo tas ir *vienīgais ceļš*, kā var saglabāt savu identitāti.»³⁷ «Man šķiet, ka tad, kad ļaudis iepazīsies ar visām niansēm attiecībā uz ES, tad nonāks pie *neizbēgama slēdziena*, ka tur mums nākotnē tomēr jāiestājas.»³⁸ «Bet no globalizācijas procesiem mēs *nevaram izvairīties vai atteikties*. Kopējā globalizācijas tendence ietekmē arī ES attīstību.»³⁹

Pastiprinot «vienīgās izvēles» tēlu, izmanto ideoloģisko pretinieku nomelnošanu vai arī norādes uz to neizglītotību, neinformētību, reizēm oponenti vienkārši tiek padarīti smieklīgi: «Eiropas integrācijas pretinieki apgalvo, ka Brisele visu lemšot mūsu vietā, ka Mārtiņa zosi drīkstēšot ēst kopā tikai ar skābētiem Briseles kāpostiem. Tā noteikti nav.»⁴⁰ «Īrijas tautas nobalsošanā pateiktais «nē» (..) [ir saistīts ar] nepietiekamu valdības skaidrošanas darbu.»⁴¹ Gandrīz vienmēr elitei nevēlami lēmumi referendumos tiek pamatoti ar vēlētāju neizglītotību.

35 Bērziņš G. (finanšu ministrs). // Lauku Avīze, 09. 08. 01. — 7. lpp.

36 Bērziņš I. ES — kādu mēs to gribam // Diena, 02. 05. 01. — 2. lpp.

37 Straume J. (Saeimas priekšsēdētājs). // Latvijas Vēstnesis, 28. 09. 01.

38 Viķe-Freiberga V. «Par» — «pret» // EIC, 2002.

39 Bērziņš I. Dalība NATO ir pašcieņas jautājums // Diena, 26.04.01.

40 Bērziņš I. ES — kādu mēs to gribam // Diena, 02.05.01. — 2.lpp.

41 Bērziņš A. (MP). — Latvijas Vēstnesis, 28. 06. 01.

Savos ziņojumos Latvijas vadības amatpersonas runā vienīgi no «mēs» pozīcijām. Tā, piemēram, 12 ziņojumos, kurus sniegusi Latvijas vadība, «mēs» pozīcija izskan 32 reizes.⁴² Reizēm to vidējais pieminējums ir biežāks — pat 24 reizes vienā publikācijā.⁴³ «Latvijas Vēstnesī» šis paņēmieni izpaudās jo spilgtāk — netiku apzinājis nevienu gadījumu, kad attiecībā uz ES tiktu lietota cita runas forma (es, valdība vai tml.).

Plašsaziņas procesā vērojama arī savdabīga saspēle starp Latvijas vadību un starptautiskajām institūcijām. Uzkrītoši bieži un izteikti vienveidīgi tika atkārtota doma no vienas puses par Latvijas «progresu» virzībā uz iesaistīšanu ES un no otras puses — par apņemšanos «reformas» turpināt. Tādējādi recipientiem tiek norādīts uz Latvijas vadības pareizo rīcību: ««Latvijas pieeja ir būt atklātai un cīnīties par savām interesēm (..)» sarunu delegāciju priecēja ES paplašināšanās komisāra Gintera Ferhoigena komplimenti par labo sarunu sadaļu kvalitāti un atklāto godīgo pieeju. (..) E. Inkēnam pie sirds iet ES paplašināšanās komisāra vārdi par Latvijas sarunu sadaļu kvalitāti un godīgumu. «Es esmu ļoti apmierināts ar sarunām, jo šie divi vārdi ir tas, ko mēs paši par sevi domājam, un man prieks, ka citi ir novērtējuši šīs mūsu kvalitātes.»»⁴⁴

Kā redzams arī no šā citāta, Latvijas vadība ziņojumos ES pasniedz kā pozitīvu tēlu. Parasti «integrācija ES» ir galvenais jautājums, kuru, saskaņā ar ziņām, apspriež Latvijas vadība, tiekoties ar citu valstu pārstāvjiem, turklāt nevis konkrēti par kādu ES aspektu, bet par ES kā tēlu, mērķi, uz kuru jāvirzās. Šāda iesildīšanās akcija turpinājās līdz pat 2003. gadam, kad cīņa par cilvēku apziņu iegāja izšķirošajā fāzē.

Jautrības labad jāmin arī daži īpaši izcili demagoģijas piemēri no starptautisko iestāžu puses — emocijas starptautiskie komunikatori izmanto biežāk nekā Latvijas vadības pārstāvji.

Minēšu vien dažus piemērus. «Tranšējās un artilērijas ugunīs, nāves nometnēs un sabumbotās pilsētās, gulagos un rindās pēc pārtikas vīrieši un sievietes ir sapņojuši par Eiropu, pēc mana tēva vārdiem — veselu un brīvu. Brīvā Eiropa vairs nav sapnis! Tā ir Eiropa, kas veidojas ap mums.»⁴⁵ «Kas atļauj jauniešiem no rīta līdz vakaram mirkt asinis, kas šļācas no televizoru un kino ekrāniem un vienlaikus ir svētulīgi sašutuši un pārsteigti par jauniešu agresivitāti? Kuri lasa visvisādu lubu lite-

42 Diena, 2001. g. maijs // jūnijs.

43 Dalība NATO ir pašcieņas jautājums. [Intervija ar I. Bērziņu un Ģ. Kristovski.] // Diena, 26. 04. 01.

44 Uz ES — ar lielāko labumu Latvijai // Diena, 16. 06. 01. — 5. lpp.

45 Bušs Dž. (ASV prezidents). Mums ir kopīga civilizācij // Diena, 19. 06. 01.

ratūru un pornogrāfiju? Šo «izklaidi» nefilmē un nepublicē Briseles birokrāti vai starptautisko korporāciju pārstāvji, to pilsoņi paši iztirgo līdzpilsoņiem.»⁴⁶ «Jebkurā gadījumā, ja mēs sevi ziedojam Eiropai, ir vēl daudz darāmā.»⁴⁷

Alternatīvu noliegumi saskatāmi īpaši tematisko izdevumu lapaspusēs, taču tos izmanto arī ārzemju amatpersonas uzstājoties.

«Latvijai ir tikai viena laba iespēja — stāties ES. Nevajag aizmirst, kas ir Latvijas austrumu kaimiņi. Dalība ES ir drošības garantija.»⁴⁸ «Es domāju, ka ES ir vienīgais līdzeklis, kas var garantēt, ka sociālie un kultūras aspekti tiek respektēti.»⁴⁹ «ES Latvijai un citām valstīm ir vienīgais ceļš, kā nodrošināt uzplaukumu un drošu nākotni.»⁵⁰ Striktāki izteikumi lasāmi tematiskajos izdevumos: «Pārrunāt to, vai mums ir vai nav jāiestājas ES, ir bezjēdzīgi, jo mums tādas izvēles nav ne par ES, ne par NATO.»⁵¹ «Process ir kļuvis neatgriezenisks.»⁵² «Valstīm, kas vēlas tagad vai nākotnē iekļauties Savienībā, nav pieļaujama nekāda svārstīšanās. (...) jaunajām dalībvalstīm ir jāpārņem viss Kopienas tiesību kopums un jāpievienojas kopīgajai politikai. Nav pieļaujami nekādi izņēmumi.»⁵³

Analizējot 2001. gada presi un tematiskos izdevumus (kopā 435 publikācijas) par Eiropas Savienību, nācās secināt, ka pozitīvi tendētās informācijas īpatsvars ir nesamērīgi augsts.

Latvijas vadības sniegtās informācijas saistībā ar Latvijas iesaistīšanu ES struktūra attēlota tabulā. Stabiņā uzskaitītas publikāciju, kurās skarts ES jautājums, tēmas; katrai tēmai atbilstošie raksti grupēti pēc informācijas rakstura (negatīva, neitrāla, pozitīva):

	-	0	+	KOPĀ	%
a) vēsturiskā ģenēze	-	-	11	11	5,3
b) suverenitāte/pārvalde	-	2	9	11	5,3
c) ekonomika/labklājība	-	11	52	63	30,1
d) imigrācijas jaut.	-	1	3	4	1,9

46 Havelš V. (Čehijas prezidents). Kas apdraud mūsu identitāti? // Diena, 24. 04. 01. — 2. lpp.

47 Pānanens R. (Somijas Eiropas Kustība). Kāpēc ir vajadzīga ES? [Uzrunājot Eiropas Kustības konferenci.] // Virziens — Eiropa, 2001, Nr. 2. — 14. lpp.

48 Ferhoigens G. // Lauku Avīze, 21. 07. 01.

49 Širaks Ž. (Francijas prezidents). [Intervija.] // Lauku Avīze, 31. 07. 01. — 7. lpp.

50 Veiss G. Par vienotu Latviju, par kopīgu Eiropu // Latvijas Vēstnesis, 09. 05. 01.

51 Krupņikovs G. Neatbildētais jautājums: cilvēki, kuri vairs nestrādās lauksaimniecībā // Virziens — Eiropa, 2001, Nr. 3. — 15. lpp.

52 Fontēns P., Ābols V. (red.). 10 tēmas par Eiropas Savienību. — European Communities, Alberts XII, 2000. — 16. lpp.

53 Fontēns P., Ābols V. (red.). 10 tēmas par Eiropas Savienību. — European Communities, Alberts XII, 2000. — 54. lpp.

	-	0	+	KOPĀ	%
e) starpvalstu sadarbība /lēm. pieņemšana ES	-	3	27	30	14,4
f) drošība	-	-	14	14	6,7
g) kultūra un identitāte	-	1	3	4	1,9
h) ES tēls	1	9	62	72	34,4
KOPĀ:	1	27	181	209	100
%	0,5	13	86,5	100	

Tādu, lūk, objektivitāti jau divus gadus pirms referenduma piedāvāja LR vadība savos tematiskajos izdevumos, «Latvijas Vēstnesī» un citiem izdevumiem sniegtajās intervijās un rakstos.

No pašas ES un to sabiedroto puses sniegtā informācija bija nedaudz mērenāka:

	-	0	+	KOPĀ	%
a) vēsturiskā ģenēze	-	2	6	8	3,5
b) suverenitāte/pārvalde	1	6	10	17	7,5
c) ekonomika/labklājība	3	15	33	51	22,6
d) imigrācijas jaut.	-	5	3	8	3,5
e) starpvalstu sadarbība /lēm. pieņemšana ES	-	6	20	26	11,5
f) drošība	1	2	18	21	9,3
g) kultūra un identitāte	1	1	23	25	11,1
h) ES tēls	2	11	57	70	31,0
KOPĀ:	8	48	170	226	100
%	3,5	21,3	75,2	100	

Protams, arī šeit bija vērojami īpaši centīgie — Eiropas Kustība Latvijā, kuras publikācijās nebija negatīvas informācijas, savukārt pozitīvā veido aptuveni 79% no kopapjoma.

Lai ietekme būtu aptveroša, eiropili izmantoja visas iespējamās metodes. Par ES visbiežāk tika runāts kā par Eiropu, lai gan tās ir divas pilnīgi dažādas lietas. Tādā veidā pie ES «aiz matiem» varēja pievilkt arī Eiropas kultūras mantojumu, dabas skaistumu, kam ar ES nav gandrīz nekāda sakara. Šis paņēmieni ir izrādījušies visefektīvākais — pavērojiet — ikdienā sarunājoties cilvēki visbiežāk saka: «Eiropa», «mēs ejam uz Eiropu», «esam Eiropā».

Valdošā mazākuma pārstāvji bieži lietoja metaforu «Eiropa — mūsu kopīgās mājas», tie runāja par «kandidātvalstīm atvērtām durvīm», «ieiešanu Eiropā». Tas radīja maldīgu tuvības izjūtu, jo vairumam mājas saistās ar kaut ko tuvu un tīkamu. Arī jauno eirofilu pulciņu sauc par jauniešu klubu «Māja».

Izcils paraugs apziņas ietekmēšanai bija vērojams vienā no 2001. gada raidījumiem «Eiropas nolaupīšana». Ekrāna stūrī dzīvespriecīga vīrieša seja ātrā tempā uzskaitīja miljonus, kurus Latvija saņemšot pēc iesaistīšanas, tikmēr fonā tika rādīta aina no pašapkalpošanās restorāna, kur apmeklētāji liek sev uz šķīvjiem dažādus gardumus.

Nereti tika apzināti jaukti dažādi jēdzieni, kā arī kurinātas emocijas. Izplatītākais piemērs bija mīts par Krievijas tūlītēju iebrukumu, ja neiestāsimies ES. Pat premjers Bērziņš un vēlāk arī Repše nekautrējās draudēt ar jaunu okupāciju, Molotova — Ribentropa paktu. Šis paņēmieni īpaši iedarbojās uz vecākās paaudzes cilvēkiem.

Savukārt jauniešu apziņu skaloja smalkākos veidos — tika izdotas īpašas mācību grāmatas skolām, tika rīkoti konkursi, ekskursijas un koncerti «Roks par Eiropu».

Nepārtraukti kā mantra tika skandināta vārdkopa «integrācija Eiropas Savienībā», kā arī veidoti vārdi ar sakni «eiro-». Arī «Eirovīzija» ir tikai liela mēroga reklāmas pasākums.

Var rasties jautājums, cik tas viss maksāja. Taču uz to atbildēt ir grūti. Ir zināms vien tas, ka ne impērija, ne 4. maija režīms naudu propagandai nežēloja. Pēc dažādu speciālistu aprēķina ES institūcijas gadā tērē aptuveni 150 miljonu latu eirofilu grupu atbalstam. 2002. gada jūlijā britu laikraksts «*The Telegraph*» ziņoja, ka tuvāko četru gadu laikā īpašā propagandas koordinācijas grupa GII gatavojas iztērēt vēl papildu 160 miljonu, lai «uzlabotu iedzīvotāju priekšstatus par ES». Tas, protams, nav viss. Lai iegūtu patieso ainu, būtu jāaprēķina visu dalībvalstu un kandidātvalstu valdību iztērētie līdzekļi. Iznākumā summa būtu ļoti iespaidīga...

Otrā daļa — atklātā kampaņa, 2003 Ko liecina dokumenti?

Būtisks pavērsiens tautas apziņas manipulācijā aizsākās 2003. gadā, kad propaganda uzņēma apgriezienus. Vienlaikus ar dažānajām sabiedriskajām organizācijām, ārvalstu sūtņiem, politiskām partijām un politiķu privāti veiktajām kampaņām, kampaņu par nodokļu maksātāju naudu veidoja arī valdība un tās radītā pirmsreferenduma kampaņas vadības grupa. Tā kā valdība sevi definējusi par tautas interešu pārstāvjiem, tad tieši par šo kampaņu parunāsim sīkāk.

Protams, runājot par metodēm, tika izmantotas visas iespējamās manipulācijas metodes. Šoreiz mazliet par ko citu — par to, kā tika tērēti 1 000 000 latu lielais valdības kampaņas budžets.

Ieskatisimies valdības kampaņas vadības grupas dokumentos — slēgtajos līgumos, no kuriem vairākumu rotā atzīme «**KONFIDENCĪALI**».

Sāksim ar Valsts kancelejas un SIA «Latvijas Fakti» 2003. gada 18. jūlijā noslēgto līgumu Nr. 72 «par reklāmas materiālu pārbaudes kvantitatīvā eksperimenta veikšanu».

Šajā līgumā ES pirmsreferenduma kampaņas vadības grupa uzdod minētajai pētījumam firmai izpētīt reklāmas materiālu iedarbību uz auditoriju.

Valdība prasa noskaidrot:

- kādas emocijas izraisa katrs reklāmas variants,
- kādus reklāmas variantus visvieglāk atceras un cik precīzi tos atceras,
- kādus argumentus katrs variants aktualizē,
- **kurš reklāmas variants vislabāk ietekmē mērķa auditorijas atbilstošos iecerētajā virzienā.**

Šis ir tikai viens neliels līgums, kas krāšņi ilustrē to nihilismu, ar kādu valdība, vēsi rēķinot, manipulē ar cilvēkiem sev izdevīgā balsojuma virzienā. Protams, šā līguma 5. punkts paredz konfidencialitāti, aizliegumu publiskot šo līgumu un tā izpildes rezultātus.

Interesanti šķiet arī reklāmas speciālistu ieteikumi valdībai. Piemēram, izstrādājot kampaņas moto, SIA «BPS» speciālisti dod padomu caur moto «skaidri parādīt valdības pozīciju, jo cilvēki labprāt dara to, ko viņiem uzspiež».

Domāju, ka lasītājam būs interesanti uzzināt, ka liela daļa «ekspertu» un viesu dažādos TV un radio raidījumos, kā arī intervijas un publikācijas presē bija valdības apmaksāti reklāmas pasākumi. Savdabīgi, ka pie šīm reklāmām nebija norāžu par to, ka tās ir valdības reklāmas. Valsts kancelejas un SIA «P. R. A. E. Sabiedriskās Attiecības» līgums Nr. 31, kas parakstīts 2003. gada 16. aprīlī, paredz izstrādāt plānu, kā, izmantojot dažādus medijus un raidījumus, panākt noteiktu vēlētāju rīcību. Līguma summa Ls 156 000. Līgumā noteikti dažādi uzdevumi:

- sasniegt 70% balsstiesīgo dalību referendumā;
- pārliecināt par [jaunajām valsts attīstības] iespējam galvenās mērķauditorijas;
- atspoguļot valdības pārstāvju viedokli par Latvijas dalību ES.

Par kampaņas galvenajiem tematiem izvirzīti: cenas un algas ES, lauku attīstība, Latvijas drošība un stabilitāte ES, Latvija kā neatkarīga valsts ES.

Visinteresantākais ir līguma trešais pielikums. Tajā atspoguļots mediju plāns, kurā redzams, ka ar valdības finansiālu atbalstu tapuši, piemēram, trīs raidījuma «Kas notiek Latvijā?» speciālizlaidumi tieši pirms balsojuma, TV3 politiskais šovs, kurā «liecinieki» klāstīja savu pozitīvo pieredzi par ceļojumiem ES, tāpat SWH rīta programmā katru darba dienu pirmsreferenduma nedēļā programmas vadītāji aicina cilvēkus balsot, šajā programmā apmaksāta arī diskusija starp sabiedrībā pazīstamiem cilvēkiem sestdienu rītos... Te nu skaidri redzam «objektīvo» diskusiju patieso raksturu un cēloni. Tāpat 5. pielikumā paredzēta «objektīvā» diskusija Latvijas Radio raidījumos «Labrīt», «Zemnieku sētā», «Lauku ļaudīm», «Spēles noteikumi» u. c. Plāns attiecas arī uz reģionālajām avīzēm, televīzijām, radiostacijām.

Būtība ir tā, ka, klausoties šos raidījumus, skatoties tos, cilvēkiem netika skaidri norādīts, ka tie tapuši par valdības naudu un ar konkrētu mērķi, līdz ar to varam šo rīcību pilnībā dēvēt par manipulāciju.

Par Ls 108 000 valdība noslēdz līgumu ar SIA «*Hill and Knowlton Latvia*», starptautiskas tēlu meistarų firmas Latvijas filiāli. Interesantākais šajā līgumā atrodams tā pielikumos. Pie darba uzdevumiem 2.1. punktā minēts, ka firmai ir jāriko vismaz 50 vizīšu Latvijas novados valdības izraudzītiem un apstiprinātiem «ekspertiem». (Objektīvi, vai ne?) 3. punktā uzdots «organizēt un apmaksāt ceļa, viesnīcas, uzturēšanās izdevumus radio un TV žurnālistu (grupās ne vairāk kā trīs žurnālisti) braucieniem uz vismaz 4 ES dalībvalstīm (vēlams, uz Īriju (līdz 5 dienām), Zviedriju, Somiju, Dāniju (līdz 3 dienām); nodrošināt materiāla publicēšanu»).

Nav grūti uzminēt, ka šie žurnālisti veidos reportāžas valdībai vajadzīgā virzienā. Faktiski šāda ceļojumu sponsorēšana ir politikā izplatīta uzpirkšanas metode. Un Latvijas skatītāji šādi sagatavotās žurnālistu reportāžas no ārzemēm uztver kā objektīvu informāciju, neziņot, ka šiem žurnālistiem par šizetu tiek īpaši maksāts.

Dažreiz gan atliek vien pasmaidīt. Lasot 4. pielikumu, redzam, ka Eiropas nedēļas (nedēļa, kurā ir 9. maijs) pasākumu organizēšanai vien iztērēti Ls 19 300. Smieklīgi, ka vairāk nekā 1000 latu tērēts tikai Latvijas hokeja izlases sagaidīšanai lidostā. (Varbūt lasītājam palicis atmiņā, ka 2003. gadā, kad no čempionāta atgriezās izlase, lidostā viņus sagaidīja ar valdības kampaņas simboliku un plakātiem rotājies «hokejfanu» bariņš.)

Vairāk nekā 10 000 latu tērēts, lai TV3 ēterā pārraidītu «objektīvos» Latvijas aculiecinieku (kam tika sponsorēti šie ārzemju apmeklējumi) stāstus par pieredzēto ES.

Ar SIA «*Hill and Knowlton Latvia*» starpniecību pie Latvijas pilsoņiem nonāca arī ekonomista Ulda Oša pētījums par Latvijas iegū-

vumiem ES. Jau minētā firma nodrošināja, lai par šo pasūtīto «pētījumu» runātu ziņās, publicētu rakstus avīzēs utt.

Ļs 58 000 lielu kumosu no valsts naudas par reklāmas klipu izgatavošanu saņēma firma «Bates ADM». Savukārt SIA «OMD» par reklāmu izvietojšanu ārpus telpām un medijos saņēma Ļs 152 000 budžeta naudas.

Autoram diemžēl neizdevās iegūt pārliecinošus dokumentus par vēl kādu nozīmīgu kampaņas veidotāju — SIA «Zoom», kura īsi pirms paša balsojuma veidoja cilvēka cieņu aizskaņošas reklāmas par kāpšanu uz grābekļa un citas. Pieņemu, ka summa bija nozīmīga, jo šī firma tika izvēlēta kā glābējs — vēl pāris nedēļu pirms referenduma valdībai tā arī nebija īstas pārliecības par iznākumu.

To, ka šis referendums notika pēc stingra iepriekš uzrakstīta scenārija, daļrunīgi apliecina fakts, ka valdības kampaņas stratēģijā kā vieni no riska faktoriem minēti «negaidīti pavērsieni referendumos citās kandidātvalstīs». Patiesībā ir pietiekams pamats uzskatīt, ka scenārijs bija viens visām «kandidātvalstīm».

Secinājumi. Īsā laika posmā Latvijā esam paguvuši piedzīvot divas apjomīgas cilvēku muļķošanas kampaņas, kam turklāt ir bijis liels iespāids uz cilvēku dzīvi un nākotnes perspektīvām. Vienlaikus jāatzīst, ka šādas politiskas manipulācijas nav tikai Latvijas problēma — tās ir kļuvušas par nozīmīgu politikas sastāvdaļu visā mūsdienu pasaulē.

6. nodaļa

Glābiet bērnus! Mediji pret pusaudžiem

Bieži neapzināmies, ka mediji ir kļuvuši par bērnu un jauniešu autoritātēm, kuru teiktajā ieklausās un ieskatās vērīgāk vai vismaz līdzvērtīgi skolotāju teiktajam.

Skolotāji un vecāki pauž viltotu un reizēm arī neviltotu izbrīnu, kur jaunieši gūst tādus nepieņemamus uzskatus, kāpēc pasliktinās uzvedība, kādēļ aizvien biežāk sastopami jaunieši ar mācīšanās grūtībām, kādēļ 13 — 14 gadu vecas mātes vairs nav nekas neparasts. Bet atbilde ir te pat blakus: daudz vairāk nekā vecāki un skolotāji mūsu bērnus audzina masu mediji.

Mēs skaidri zinām, ka TV komerc reklāmas iespaido mūsu domas, bet nevēlamies atzīt, ka tieši tāpat mūs un īpaši bērnus iespaido ziņas, filmas un šovi. Ir neskaitāmi pētījumi, kas pierāda saistību starp bērnu uzvedību un TV redzēto.

Televīzija ir kļuvusi par nozīmīgu sociālās pieredzes avotu. Tās piedāvātie attiecību tipi ir ļoti daudzi un dažādi (skat. seriālus), tomēr vienveidīgi. Īpaši nozīmīgs avots tas ir jaunākajai paaudzei. Nereti nākas dzirdēt par gadījumiem, kad bērni nespēj atšķirt realitāti no virtuālo tēlu pasaules. Tam visbiežāk ir smagas sekas.

Televīzija piedāvā viegli patērējamu tēlu tipus. Tas lieliski saskan ar cilvēka domāšanas īpatnību — vadīties no stereotipiem, t. i., atpazīt lietas pēc vienas vai dažām pazīmēm. Televīzijas skatīšanās aizstāj domāšanas procesu, jo uztvertie impulsi ir pietiekami daudzveidīgi un spilgti, tie aplāpē cilvēka, īpaši bērna, garīgo aktivitāti.

TV skatīšanās bērnam ir īpaši kaitīga, jo jaunākā vecuma bērni, līdz pat 7 — 8 gadu vecumam, nespēj adekvāti uztvert redzēto. Piemēram, nesaprot, ka reklāma ir īpaši radīta pārliecināšanai, neizprot, ka TV redzētais ir tālu no realitātes, ka dzīvē to ir nepieļaujami un neiespējami atkārtot. Vardarbīgo multfilmu un filmu iespaids uz bērnu un pusaudžu uzvedību ir pierādīts pētījumos (skat. Gulāne V. Vardarbība ekrānos un agresija. — Rīga: RaKa, 2002).

Kādu priekšstatu par īstenību mums sniedz TV? Uz kādiem paraugiem tiek orientēta uzmanība? Lai gan manā rīcībā nav konkrētu datu,

pieņemu, ka, analizējot sensacionālo ziņu un filmu galveno varoņu tipus, izveidotos aptuveni šāds tēls: algots slepkava, laupītājs, terorists vai policists, kas gatavs iet pāri likumiem, lai panāktu savu — visbiežāk, lai iegūtu naudu vai glābtu savu dzīvību. Tātad tronī nosēdināta ekstrēma rīcība un antisociālas personības. Šobrīd TV ir vardarbības avots, kas ved uz visu karu pret visiem.

Problēmas rodas no TV kanālu vēlmes piesaistīt skatītāju. Tas tiek darīts, piemeklējot aizvien jaunus vardarbības un izvirtību veidus. Ja kādam šķiet, ka mūsu TV kanālos raidītās filmas un sarunu šovi ir galējs neprāts, tad der atcerēties, ka esam tikai neprāta sākuma fāzē, jo, piemēram, ASV kanālos nekas nepazīstams nav nāvēssoda izpildes vai pašnāvību translācija.

Tā kā TV vai visu mediju analīze ir grūti paveicams darbs, šoreiz aplūkosit pusaudžu presi un tās saturu no manipulācijas viedokļa.

Kādēļ pusaudži ir viegli ietekmējami?

Pusaudži atrodas ceļā no bērnības uz pieaugušo pasauli. Pusaudžu fiziskais briedums krietni apsteidz garīgo briedumu. Kā auļojošs zirgs bez jātnieka, pusaudža ķermenis dod spēcīgus impulsus, dziņas, bet prāts vēl ir bērnišķīgs, tas vēl nespēj savaldīties, to interesē viss jaunais. Jūtot spēku pieplūdumu, pusaudži pārņem pieauguša cilvēka izjūtu. Viss aizliegtais ir interesants un šķiet derīgs.

Pusaudža vecumā tiek iegūti dzīves stila pamati visai turpmākajai dzīvei.

Psihologijas teorētiķi runā par šādām pusaudžu īpatnībām:

- 1) emocionāla nestabilitāte,
- 2) morālais relatīvisms un nihilisms,
- 3) grupas identitāte, vēlme «būt kā visiem»,
- 4) paaugstināts pašvērtējums,
- 5) nelīdzsvarotība starp fizioloģisko, sociālo un garīgo (emocionālo, intelektuālo) briedumu,
- 6) paaugstināts seksualitātes līmenis,
- 7) autoritāšu un virzienu meklējumi.

Tātad pusaudži ir ideāli nestabila un manipulējama auditorija.

Atbilstoši vecumposma īpatnībām, pusaudža vajadzību hierarhija vairākumā gadījumu sastāv no fizioloģiskajām, drošības vajadzībām un piederības vajadzībām.

Attiecīgās vērtības pusaudžu izpratnē tātad ir tās, kas visefektīvāk, tas ir, visintensīvāk, viskvantitatīvāk, nodrošina vajadzību papildīšanu.

Būtiski uzsvērt, ka drošības un piederības vajadzības faktiski vēl atrodas vienā līmenī, līdz ar to tādas vērtības kā draudzība, piederība no teiktai grupai vienlaikus nodrošina piepildījumu gan vajadzībai pēc

drošības, gan pēc piederības. To varam secināt tieši no minētajiem teorētiskajiem atzinumiem par pusaudžiem.

Kā jau minēts, vecumposma noslēgumā pusaudzīm aktuāls kļūst jautājums par viņa iekšējo pasauli. Tātad pusaudža gados cilvēks ir tikai ceļā uz jautājumiem par savas iekšējās pasaules problēmām. Tas, cik sekmīgi un ātri šis ceļš tiks noiets, ir atkarīgs arī no vides un pārējo šajā vecumā aktuālo problēmu atrisināšanas.

Masu mediji kopumā un preses izdevumi tajā skaitā ir līdzatbildīgi par pusaudzības robežu izplūšanu un aizvien agrāku dzimumbrieduma iestāšanos. No otras puses, ja masu mediju saturs pastiprināti koncentrē pusaudžu uzmanību tieši uz fizioloģisko un drošības un piederības jautājumu loku, tiek aizkavēta pusaudžu vecumposma psihiska noslēgšanās. To apliecina arī 2006. gada aprīlī ASV Ziemeļkarolīnas Universitātes publikotais pētījums par plašsaziņas līdzekļu satura piesātinātību ar seksuālo tematiku un pusaudžu iesaistīšanos seksuālajās attiecībās. Pētījums uzrāda sakarību starp agrāku dzimumattiecību sākšanu un intensīvāku plašsaziņas līdzekļu izmantošanu. Turklāt tas vienlīdz lielā mērā attiecas gan uz audiovizuālajiem, gan drukātajiem medijiem.⁵⁴

Būtisks vērtību struktūras aspekts pusaudžiem ir grupa, grupas viedoklis un spriedumi. Pastāv liela iespējamība, ka par jaunieša vērtībām kļūs tās, kas par vērtībām tiks uzskatītas grupā, ar kuru pusaudzis sevi identificē, kā arī tās, kuras par tādām uzskatīs pusaudža izvēlēta autoritāte. Ir pamats uzskatīt, ka pastāv imitācijas reakcija: «Pusaudžu iecienītās zvaigznes mūzikā un kinofilmās, šim vecumam adresētajos žurnālos un TV programmās kļūst par neapstrīdamām autoritātēm modes, frizūru, kosmētikas, pat uzvedības un runas veida izvēlē. Attīstītajās pasaules valstīs pusaudžu modes, mūzikas, kinofilmu industrija pelna un pelnīs miljardus.»⁵⁵

Pusaudžu vēlme «būt kā visiem» padara viņus par īpaši pakļāvīgiem plašsaziņas līdzekļu darbībai. Komunikācijas teorijā zināmā «klusēšanas spirāles» koncepcija (skat. nodaļu «Tev ir tiesības klusēt») norāda, ka tieši plašsaziņas līdzekļi parasti veido priekšstatu par to, kāds ir «visu pārējo», tas ir, sabiedrības, autoritāšu, viedoklis. Tādēļ tieši medijiem ir liela loma auditorijas, šajā gadījumā pusaudžu, vērtību izpratnes, vērtību struktūras un orientācijas veidošanās procesā.

Pusaudžu prese kā audzinātājs

Par preses audzinošo lomu un misiju jau trīsdesmitajos gados ir rakstījis izcilais latviešu pedagoģijas zinātnieks Jūlijs Aleksandrs Stu-

54 Psihiskajai veselībai veltīts portāls

<http://mentalhelp.net/poc/vien-doc.?type=nen&id=927478cn=28>

55 Psihiatrijai veltīts portāls <http://www.psihoterapeiti.lv/akticle/arhicleprint/28/-1/1>

dents. Darbā «Vispārīgā pedagogģija» viņš uzsver: «Presei ir jāstāsta ne tikai to, kas ir, bijis un būs, bet arī par to, kam jābūt. Citādi sakot, presei jāvirza cilvēku darbības un dzīves ideāli.»⁵⁶ «Presei nepieciešami jābūt par sabiedrības audzinātāju un labotāju.» Bet vienlaikus Students min arī kādu ļoti būtisku niansi: «(..) presei audzinātāja loma vienīgi tad, ja tā darbojas tikumības principu robežās.» Raksturojot preses trūkumus, viņš norāda, ka preses vērtību stipri mazina sensāciju kāre.⁵⁷

Minētās J. A. Studenta atziņas ir ļoti būtiskas no apskatāmās tēmas viedokļa. Pirmkārt, tās apliecina potenciālo preses pedagogģisko vērtību un pēc būtības pedagogģisko darbības raksturu. Otrkārt, būtiski, ka, balstoties uz jau aplūkotās plašsaziņas teorijas, preses izdevumiem piemīt spēja un īpašība mainīt auditorijas — mūsu gadījumā bērnu, pusaudžu — personību. Ar *audzināšanu* parasti saprot «mērķtiecīgi organizētu procesu, kas virzīts uz sociālās kultūras pieredzes nodošanu no paaudzes paaudzei, uz jaunās paaudzes vērtīborientāciju un pašregulācijas veidošanu un garīguma izkopšanu (..) šaurā izpratnē — pieauguša cilvēka darbība, kuras nolūks ir bērna (jaunieša) attīstības vadīšana vēlamā virzienā (..)»⁵⁸

No definīcijas redzams, ka audzināšana kā darbība pedagogģijā tiek saprasta gandrīz identiski propagandas jēdzienam plašsaziņas teorijā (skat. nodaļu «Propaganda»). Tas savukārt nozīmē, ka preses izdevumi, propagandējot noteiktu informāciju, nodarbojas ar audzināšanu, īpaši audzināšanas šaurākajā izpratnē.

Tātad, konstatējot, ka preses izdevumā tiek veikta noteiktas informācijas propaganda, var droši apgalvot, ka preses izdevums veic audzināšanu, veidodams atbilstošu vērtīborientāciju, ideālus un sociālo realitāti. To, ka šādas ir plašsaziņas līdzekļa darbības sekas, skaidri apliecina iepriekšējās nodaļās rakstītais. To, ka plašsaziņas līdzekļu darbība ir pielīdzināma audzināšanai, apliecina arī īpašas pedagogģijas nozares — *plašsaziņas līdzekļu pedagogģijas* — pastāvēšana. Teorētiskajā literatūrā tiek uzsvērts, ka plašsaziņas līdzekļu darbība ir «pedagogģijas nozare, audzināšana, kas nenotiek skolā un ģimenē»⁵⁹.

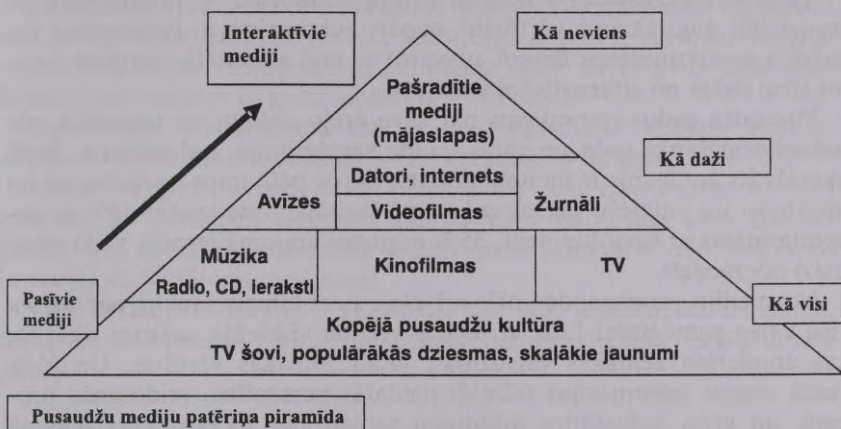
Lai precizētu drukātās preses lomu un vietu pusaudžu kopējā mediju patēriņā, izmantoju ASV zinātnieces Dr. phil. Džeinas Braunas (*Jane D. Brown*) izstrādāto shēmu:

56 Students J. A. Vispārīgā pedagogģija. I. — Rīga: RAKA, 1998. — 49. lpp.

57 Turpat, 50. lpp.

58 Skujīņa V. et al. Pedagogģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. — Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.

59 Gulāne V. Vardarbība ekrānos un agresija. — Rīga: RaKa, 2002. — 54. lpp.

Shēma labi raksturo pusaudžu mediju izmantošanas ieradumus, parāda, ka vairums pusaudžu izvēlas pasīvos medijus un tikai neliela daļa gatavi uzsver savu individualitāti, paši veidojot medijus. Tātad drukāto mediju izmantošana popularitātes ziņā atrodas trešajā pozīcijā, salīdzinot ar TV, kino, mūziku. Dž. Brauna arī uzsver, ka saistībā ar medijiem novērojami efekti šādos pusaudžu dzīves jautājumos:

- 1) agresija, bailes, bezjūtība,
- 2) ēšanas traucējumi,
- 3) profesijas izvēle un socializācija,
- 4) alkohola un tabakas lietošana,
- 5) seksuālā uzvedība un pieņēmumi.⁶⁰

Reihas Izglītības koledžas (*Reich College of Education, ASV*) mājaslapā minēti UNESCO pētījuma *International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen. I.* (2000) dati, kas norāda, ka presi pusaudžu vecumā salīdzinoši vairāk izmanto meitenes, savukārt zēni vairāk izmanto televīziju, datorus.

Lai auditorijas interesi uzturētu, nepieciešams izmantot aizvien jaunus paņēmienus — jāmeklē jaunas sensācijas, jauni satraucoši fakti. Turklāt ar katru nākamo reizi sensācijai jābūt uztraucošākai, citādi tā neizcelsies uz kopējā fona un nespēs pildīt uzmanības piesaistīšanas funkcijas.

⁶⁰ Brown D. J., Steele R. J., Walsh-Childers K. *Sexual Teens, Sexual Media. Investigating Media's Influence on Adolescent Sexuality.* — New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 2002.

Tādā veidā plašsaziņas līdzekļi neļauj auditorijai — pusaudžiem — izaugt līdz augstākajām vērtībām, nepārtraukti saista to fizioloģisko vajadzību apmierināšanas līmenī, uzsverot vienīgi materiālās vērtības, izceļot tikai dažas no alternatīvām versijām.

Pusaudža gados satraukums par savu ārējo izskatu un vajadzība pēc pašapliecināšanās rada un radīs daudz sarežģītumu audzināšanā. Īpaši aktuāls šis jautājums ir meitenēm. Atsevišķos pētījumos norādīts, ka no pusaudžu un jauniešu preses izdevumu lasītājām meitenēm 46% ir nepmierinātas ar savu ķermeni, 35% nopietni apdomā iespēju veikt plastisko operāciju⁶¹.

No mediju propagandas nāk arī plaši pazīstamais sauklis par to, ka visu vajag pamēģināt! Līdz ar to par vērtību visbiežāk uzskata tikai to, kas apmierina zemākās vajadzības, tātad zemākās vērtības. Un šādā veidā «masu informācijas līdzekļi piedalās personības veidošanās procesā, un grūti iedomāties mūsdienu sabiedrības locekli, kurš ikdienā neizmanto tu vismaz vienu no šiem līdzekļiem»⁶².

Pusaudžu žurnāli faktiski «pārbīda» ne tikai vērtības, bet arī vecumposmus, jo tiek definēti kā jauniešu žurnāli, kā arī publicē rakstus par tēmām, kas atbilst nākamo vecumposmu — pieaugušo — specifikai.

Centīšos atbildēt uz jautājumu, kādas vērtības un ideālus pusaudžos attīsta viņiem domātie preses izdevumi.

Žurnālu «Popcorn» un «Puff» raksturojums

Analizēju divus populārākos pusaudžu žurnālus — «Popcorn» un «Puff». Izlases veidā aplūkoti katra žurnāla viena gada 12 numuri.

Žurnālu «Popcorn» latviešu valodā izdod SIA «LABA». Tas nav oriģinālizdevums, bet gan licencēts a/s *Young Media House* (Vācija) pārizdevums. Šim faktam ir būtiska nozīme no satura viedokļa, jo šāda tipa izdevumi (Latvijā arī «*Cosmopolitan*», «*FHM*» un citi) tiek veidoti centralizēti, līdz ar to vietēja rakstura informācijas īpatsvars tajos ir minimāls. Tas izriet no nepieciešamības rakstīt par lietām, kas var likties nozīmīgas gan Spānijā, gan Krievijā, gan citās Eiropas zemēs. Žurnāla devīze: «Populārākais Eiropas jauniešu žurnāls!» Žurnāls ir krāsains, iznāk reizi nedēļā, ir 48 lpp. biezs.

Žurnālu «Puff» arī izdod SIA «LABA». Oriģinālizdevums. Žurnāls ir krāsains, iznāk reizi nedēļā, ir 48 lpp. biezs. Žurnāla devīze: «Žurnāls reāliem jauniešiem!»

61 Reich College of Education mājas lapa

http://www.ced.appstate.edu/departments/ci/programs/edmedia/medialit/ml_adolescents3.html

62 Gulāne V. Vardarbība ekrānos un agresija. — Rīga: RaKa, 2002. — 56. lpp.

Balstīdamies uz žurnālā «Popcorn» publicēto iepazīšanās sludinājumu un padomu prasīto vēstulju rakstītāju norādītā vecuma, noteicu vidējo auditorijas vecumu. Šim žurnālam vidēji 14,41 gads. Mazākais konstatētais vecums 10 gadu, lielākais — 18 gadu.

Iepazīšanās sludinājumu un vēstulju rakstītāju vidējais vecums «Puff» — 13,32 gadi. Jaunākais — 11, vecākais — 21 gads.

Vidēji «Popcorn» ievietotas 7 reklāmas, kas nav daudz un ļauj uzskatīt, ka žurnālam nopietnu peļņas daļu nodrošina tieši žurnāla pircēji. Tas savukārt nozīmē, ka mediji īpašu uzmanību veltī auditoriju interesējošo jautājumu apskatam.

«Puff» vidēji ievietotas 8 reklāmas, kas ļauj uzskatīt, ka žurnālam, tāpat kā «Popcorn», nopietnu peļņas daļu nodrošina tieši žurnāla pircēji.

Žurnālu saturs

Vidējais rakstu skaits vienā «Popcorn» numurā ir 50. Vidējais attēlu skaits — 160.

Vidējais rakstu skaits «Puff» numurā — 46. Vidējais attēlu skaits — 171, kas tātad ir nedaudz vairāk nekā otrā aplūkotajā izdevumā.

Abos žurnālos ievietotie raksti ir īsi, vairumā gadījumu — dažu teikumu veidā kā īsas ziņas vai paraksti zem fotogrāfijām. Katrā žurnāla numurā ievietoti 3 — 4 plakāti atvēruma lielumā.

Žurnāla «Popcorn» saturam ir četras rubrikas: 1) Ziņas, 2) Zvaigznes, 3) Kino, 4) Sekss un stils.

Līdz 2005. gada vidum pastāvēja mazliet izvērstāks dalījums: 1) Lielā intervija, 2) Latvijas ziņas, 3) Nedēļas reportāža, 4) Ārzemju ziņas, 5) Sex, 6) Intervija, 7) Lielā filma, 8) Kinoziņas, 9) Stils, 10) Kino zvaigznes. Kā redzams, tēmu dažādība ir palikusi nemainīga, kaut arī iedalījums cits.

Žurnālā «Puff» ir šādas rubrikas: 1) Puff jautā, 2) Ziņas, 3) Reportāža, 4) Paparaci, 5) Runājot atklāti, 6) Numura zvaigzne, 7) Skapis, 8) Afiša, 9) Stils, 10) Mega zvaigznes, 11) Viedokļi, 12) Dziedi līdzī, 13) Izdzīvošanas kurss, 14) Trakā pasaule, 15) Joki, 16) Horoskops, 17) Ciemos pie..., 18) Tests. Salīdzinot ar otru žurnālu, šajā vērojama mazliet lielāka rubriku dažādība un dažos numuros atrodama pat lasītāju iesūtītas dzejas lapa.

No «Popcorn» 152 rakstiem fiziskai sfērai veltīti 48 (32%), sociālai sfērai 94 (62%), garīgai sfērai — 10 rakstu (6%).

Rakstu galvenie varoņi: muzikanti — 58 (38%), aktieri — 49 (32%), žurnāla lasītāji — 39 (26%), bagātnieki — 5 (3,3%), māte — 1 (0,7%).

No 139 «Puff» rakstiem fiziskai sfērai veltīti 30 (22%), sociālai sfērai 96 (69%), garīgai sfērai — 10 (9%).

Rakstu galvenie varoņi: muzikanti — 50 (36%), aktieri — 21 (15%), žurnāla lasītāji — 19 (14%), bagātnieki — 1 (1%), modeles — 3 (2%), sportists — 3 (2%), anonīmi — 15 (11%), dzīvnieki — 2 (1,4%). 25 raksti (18%) bez nosakāma galvenā varoņa.

Ja izvērtē žurnālu no vizuālā viedokļa, uzkrītoša ir izteiktā krāsainība, lielais attēlu daudzums (vidēji 6 — 7 attēli atvērumā) un attēlu laukums. Pieņemu, ka šāds vizuālais noformējums ir saistīts ar žurnālu izdevēju vēlmi noturēt auditoriju, līdzināties vizuāli spilgtākiem medijem — TV, datorspēlēm.

Teksts bieži vien ir tikai piedeva attēlam, paraksts zem fotogrāfijas. Tekstā tiek izmantoti žargona vārdi, jauniešiem raksturīgi vārdu saīsinājumi, angļu valodas vārdi bez tulkojuma, primitīva valoda.

Saturiskā ziņā jauniešu žurnāli ir ievērojami atrauti no realitātes. Milzīgs skaits ziņu attiecas uz slavenību dzīvi. Galvenie personāži rakstos ir mūziķi (gandrīz 40% publikāciju!) un aktieri. Trešā nozīmīgākā grupa ir paši lasītāji, kuru viedokļiem, jautājumiem, kā arī testiem veltīts vidēji 20% rakstu.

Temati, kas žurnālos skarti, bieži drīzāk varētu būt paredzēti pieaugušiem. Turklāt, definējot sevi kā jauniešu žurnālus, kaut auditoriju pamatā veido pusaudži, tiek uzskatāmi parādīts, ka žurnālu veidotāji apzinās, ka tiek pārbīdītas vecumposmu robežas.

Žurnālos aplūkoto jautājumu sadalījums pa sfērām norāda, ka nospiedošs uzsvars likts uz sociālo sfēru, vidēji 2/3 rakstu. Gandrīz trešā daļa publikāciju ir veltītas fiziskajai sfērai. Vidēji 7% rakstu skar garīgo jautājumu sfēru. Šāds sadalījums norāda uz sakritību ar pusaudžiem raksturīgajām vajadzībām — pusaudža vajadzību hierarhija vairumā gadījumu sastāv no fizioloģiskajām, drošības un piederības vajadzībām. Vērtības pusaudžu izpratnē tātad ir tās, kas visefektīvāk, tas ir, visintensīvāk, viskvantitatīvāk, nodrošina attiecīgo vajadzību piepildīšanu.

Tomēr būtiski piebilst, ka žurnālos jautājumu loks katrā no sfērām ir ļoti sašaurināts. Tā, piemēram, sociālajā sfērā no visām iespējamām attiecību formām (vecāki — bērni; es — vienaudži; attiecības ar pretējo dzimumu; attiecības ar klasesbiedriem; attiecības ar skolotājiem) tiek rakstīts vienīgi par attiecībām ar pretējo dzimumu, dažreiz par attiecībām ar draugiem, un visā apskatīto žurnālu klāstā (24 numuri gadu ilgā laika intervālā) tikai viens raksts bija veltīts attiecībām ar ģimeni, konkrētāk, ar māti.

Uzkrītošs ir žurnālu pozitīvais tonis. Turklāt interesanti, ka pozitīvisms ir pozīcija, no kuras tiek rakstīts par gandrīz visiem jautājumiem. Pozitīvs vērtējums nereti attiecināts arī uz negatīvām parādībām (piem., skandāli,

cilvēku medības, publiska atkailināšanās, krāpšana, dzērums, laupīšana utt.). Bieži vien izteikti negatīvās lietas un parādības ir atspoguļotas neitrāli, bez vērtējuma (krāpšana, paralēlas attiecības, antisabiedriska uzvedība, cietums, zādzība). Savukārt starp negatīvām, nevērtīgām lietām bieži ierindotas objektīvi pozitīvas lietas (laulība, mācības, skolas uzdevumi). Žurnāli uzskatāmi izvairās no negatīviem vērtējumiem, no negatīvu parādību kritikas. To varētu skaidrot 1) ar izpatikšanu pusaudžu auditorijai, 2) ar vērtību izpratnes trūkumu redakcijas darbiniekiem, 3) ar sensacionālas, saistošas informācijas nepieciešamību auditorijas piesaistīšanai un apzināti manipulējošu redakcijas politiku. Tomēr, lai arī kurš no iemesliem (vai arī vairāki kopā) izrādītos patiess, sekas — iedarbība uz pusaudžu vērtīborientāciju — nemainās.

Vēl. Ja raugāmiēs uz vērtību līmeņiem, redzams, ka, piemēram, sociālā sfērā, aktualizējot sociālās vajadzības, bieži tiek piedāvātas fizioloģiskajam līmenim atbilstošas vērtības. Piemēram, runājot par attiecībām ar pretējo dzimumu, uzsvērtas tādas vērtības kā apgērbs, augstpapēžu kurpes, arī pica, plastiskā operācija un citas.

Tendence vērojama arī otrā virzienā: atsevišķas lietas, vērtības parādās zemākā līmenī, kurš neizsmēļ lietas kā vērtības būtību. Piemēram, filmas, mūzika, koncerti parādīti tikai kā izklaides veids, faktiski netiek rakstīts par nosauktajām lietām kā mākslu, pašizpaušmi, garīgu vērtību. Kā neliels izņēmums jāmin, ka žurnāls «Puff» publicē informāciju par atsevišķām teātra izrādēm. Māksla, precīzāk, glezniecība, kā raksta galvenais temats parādās tikai vienreiz — tā ir ziņa par gleznu, kas izgatavota no šokolādes [Puff Nr. 5, 2006, 5. lpp.]. Šis piemērs, manuprāt, krāšņi ilustrē augstāko vērtību degradēšanu līdz fizioloģiskam līmenim un padara mākslu par patēriņa preci.

«Puff» 2006. gada 10. numurā atrodam šādu kādas slavenas mūziķes paziņojumu: «Mūzikas vārdu sacerēšana ir kā biksišu mazgāšana!»...

Līdzīgi arī «Popcorn» 2005. gada 32. numurā pie testa ar nosaukumu «Vai tu esi atklāts mīlestībā?» publicēts attēls ar kailu sievieti un vīrieti, sievietei cūkas un vīrietim velna maska. Lūk, kāda mīlestības izpratne! Un vēl cits piemērs: «Popcorn» 2006. gada 12. numurā publicēts raksts ar nosaukumu «Bārtone atklāj ideālo attiecību noslēpumu». Raksta galvenais ziņojums ir šāds: «Man šķiet, ka mums ir tik laimīgas attiecības tāpēc, ka mēs esam galīgi idioti!»

Kā galvenā un cienījamākā sabiedrības grupa attēloti mūziķi un aktieri. Viņu paraugs tiek pasniegts kā atdarināšanas cienīgs. Izskan, piemēram, aicinājums: «Veidojiet savu stilu, skatoties uz slavenībām!» [Popcorn Nr. 6, 2006, 25. lpp.]

Raksti par slavenībām un raksti kopumā ir ļoti nevērtīgi no informatīvā viedokļa.

Lūk, daži virsraksti:

- «Hiltone pieslapina taksometru»
- «Madonna vairs nedodas medībās»
- «Nikola Ričija atsauc saderināšanos»
- «Bekhema atklāj stila noslēpumus»
- «*Take That* sola neizģērbties»
- «Kā iepatīkties puisim»
- «Berimoras nerātnie noslēpumi»
- «Stouna svin suniša dzimšanas dienu»
- «Andželīnai pārmet egoismu»
- «Mūziķi slido»
- «Džīlenhāls iecisā ūdenstvertnē»

Ko no šādas ievirzes rakstiem var gūt pusaudži? Turklāt, rakstot par slavenībām, netiek uzsvērts, ka popularitātes pamatā ir darbs ar sevi, atteikšanās no daudz kā u. tml. Rodas iespaids, ka recepte, kā kļūt slavenam, ir ģērbties un izturēties atbilstoši publicētajiem paraugiem.

Atsevišķi raksti ir šokējoši. Īpaši šādā nozīmē izceļas «Popcorn». Sākot ar psihoterapeitu padomjiem pusaudžiem, ka «masturbācijas biežumā jābūt optimālā robežā» [Popcorn Nr. 12, 2006, 31. lpp.], un **vienpadsmit** gadu vecam zēnam, kurš raksta, ka «ir nogribējies», sakot: «tev jāizvēlas alternatīvi sevis apmierināšanas veidi» [Popcorn Nr. 13, 2006, 29. lpp.].

Atrodamas arī šādas «vērtību» stundas: raksts «Vācijas nekrietnie reperi». Daži populāro reperu intervijas fragmenti: «Gangsteri, vardarbība, sekss — tā ir *Six* pasaule!» «Esmu nenormāls, agresīvi ielaužos tavā teritorijā un izšauju visu arsenālu!» «Es esmu slepkava, ikviens kruķis mani sauc par Džeku lielisko!» «Es izjūtu agresivitāti pret sievietēm! Cūka, esmu izsalcis, paņem savu pavārnīcu un pagatavo man beidzot omāru!» «Es uzlieku masku un šokēju pasauli, man pie dirsas, vai jums tas patīk. Nauda, sekss, vardarbība un narkotikas, esmu dzimis dzīvei pašā augšā!» [Popcorn Nr. 27, 2005, 44. lpp.]

Popcorn 32. numurā vesels atvērumš velīts filmai «Miroņu zeme». Atvērumu aizpilda 12 attēlu no filmas. Piemēram, attēloti pieci nerādījumi, kas, saliekušies pār cilvēka ķermeņi, ēd zarnas. Lapas apakšmalā — mironis, kas tur rokā norautu galvu.

Žurnālu vizuālais materiāls bieži vien šķiet vairāk piederīgs erotikas žurnāliem. Vidēji 15 — 25% publicēto attēlu redzami atkailināti ķermeņi.

Žurnālos novērojama noteikta rakstura informācijas, noteikta veida tēlu regulāra atkārtošana. Tā, piemēram, gan «Popcorn» 2006. gada 6., gan 12. numurā precīzi tajā pašā lapaspusē un lapaspuses daļā atrodama informācija par aktrises Johansonē krūtīm. Līdzīgi vērojama arī dažādu mūzikas grupu, dziedātāju un citu slavenību tēlu sistemātiska popularizēšana.

Noslēdzot šo ieskatu mediju saturā, jāpiebilst, ka tikpat svarīgi un pat vēl svarīgāk ir norādīt būtiskos jautājumus, par kuriem šie žurnāli neraksta vai raksta ļoti ļoti reti. Šādi jautājumi ir: attiecības ar vecākiem, profesijas izvēle, veselīgs dzīvesveids, sports, mācības, skola, attiecības ar skolotājiem, draudzība, māksla, kultūra, vēsture, zinātne, tehnika, hobiji, notikumi Latvijā (neskaitot slavenību dzīvi), reliģija, folklorā, garīgas un apcerīgas tēmas. Tāpat nav vērojama noraidoša attieksme pret negācijām sabiedrībā.

Mediju pētniece Marita Zitmane raksta: «Iepazīstot [pusaudžu] žurnālu saturu, nākas secināt, ka tas kopumā ir visnotaļ atrauts no Latvijas jauniešu reālās dzīves — 80% satura aizņem materiāli par ārzemju slavenībām, pārsvarā jaunākās tenkas par viņu dzīvi. Netiek aizmirstas arī vietējās estrādes zvaigznes — nelielas intervijas ar populārākajām mūziķu grupām un izpildītājiem, daudz materiālu par kārtējo *Talantu fabriku* un tās dalībniekiem. No šiem materiāliem jaunieši nevar iegūt nekādu vērtīgu dzīves modeli, izņemto vēstījumu, ka ir labi būt slavenam un bagātam. Galvenais saturs šajos izdevumos ir izklaides ziņas — mūzika, filmas, slavenības, kā arī *stils* un *attiecības*. Žurnālos gandrīz nemaz netiek publicēti raksti par profesijas izvēli, izglītību vai karjeras izvēli nākotnē. Galvenais rakstu vēstījums ir vienāds gan zēniem, gan meitenēm — tev jābūt seksuāli pievilcīgam, aktīvam, lai tu būtu *stilīgs, kruts*, populārs.»⁶³

Kopumā izdarītie secinājumi diezgan precīzi atbilst arī vēl citu pētnieku izdarījumiem, kas ļauj uzskatīt, ka tie nav tikai subjektīvs šķitums.

Kā tas iespaido pusaudžus?

Lai to noskaidrotu, tika veikta 100 pusaudžu aptauja kādā Rīgas vidusskolā un lauku pamatskolā. Tika aptaujātas 49 meitenes un 51 zēns vecumā no 13 līdz 16 gadiem.

Aptauja parādīja, ka 86% pusaudžu biežāk vai retāk lasa pusaudžu presi, aktīvākas lasītājas ir meitenes.

No apspriežamās tēmas viedokļa būtiskākais, ka aptauja uzskatāmi parādīja sakarību starp mediju propagandēto attieksmi pret dažādiem jautājumiem un pusaudžu attieksmi pret šiem pašiem jautājumiem.

Pusaudžiem anketā tika lūgts atzīmēt ar (+) lietas, ko vērtē pozitīvi, ar (—) lietas, kuras vērtē negatīvi, ar (0) lietas, kuras grūti novērtēt vai kuras vērtē neitrāli. Anketā piedāvātie varianti bija ņemti no žurnālu saturs, izraugoties izteikti negatīvus jautājumus, par kuriem žurnālā pausta pozitīva vai neitrāla nostāja.

⁶³ Zitmane M. Esi seksīgs jeb dzimtes konstrukcijas jauniešu žurnālos // por. www.politika.lv, 13. 12. 2004.

Piemēram norādišu uz trim *kliedzošām* tendencēm. Lūk, atbildes:

Zēni

	Rīga (37)			Rajons (14) *		
	+	0	—	+	0	—
Paralēlas attiecības	5 (14%)	9 (24%)	18 (77%)	2 (14%)	4 (29%)	7 (50%)
Homo-seksuālisms	2 (5%)	2 (5%)	33 (89%)	0	2 (14%)	11 (78%)
Prostitūta	3 (8%)	2 (5%)	29 (78%)	3 (21%)	2 (14%)	8 (57%)

*Viens no aptaujātajiem uz šo jautājumu nebija atbildējis

Meitenes

	Rīga (40)			Rajons (9)		
	+	0	—	+	0	—
Paralēlas attiecības	16 (40%)	5 (13%)	19 (46%)	0	2 (22%)	6 (66%)
Homo-seksuālisms	10 (25%)	16 (40%)	15 (38%)	1 (11%)	6 (66%)	2 (22%)
Prostitūta	2 (5%)	7 (18%)	31 (78%)	0	2 (22%)	7 (78%)

Procenti doti no attiecīgā kopskaita, piemēram, % no pilsētas zēniem. Procentu summa ir lielāka vai mazāka par 100%, jo respondenti varēja izvēlēties vairākus atbilžu variantus.

Uzkrītoši daudz jauniešu pozitīvi un neitrāli (tātad ne noraidoši) vērtē homoseksuālismu, prostitūciju un vienlaicīgas attiecības ar vairākiem pretējā dzimuma pārstāvjiem. Un tas ir vistīrākais mediju nopelns! Visdrošāk to var apgalvot par homoseksuālismu, jo maz ticams, ka šādu attieksmi bērni ir guvuši personīgās saskarsmes pieredzes vai vecāku iespaidā.

Ko darīt vecākiem un skolotājiem?

Pusaudžu izdevumi neraksta par vairākām pusaudžiem svarīgām dzīves jomām — par karjeras, profesijas izvēli, par savu talantu attīstīšanu. No pedagoģiskā viedokļa pusaudžu preses izdevumu saturs vienpusība vērtējama kritiski. Saturs veido stereotipisku skatījumu uz sabiedrību un dzīvi tajā.

Pusaudžu preses vienpusīgā, stereotipizētā, pozitīvi ietonētā informācijas sniegšanas maniere, regulāra vienveidīgu tēlu popularizēšana, regulāra uz seksuālajiem instinktiem vērsta informācijas publicēšana ļauj saskatīt atbilstību teorētiskajā literatūrā minētajai propagandas un manipulācijas koncepcijai (galvenie propagandas noteikumi: 1) prāta vienkāršošana, 2) informācijas materiāla ierobežošana, 3) iekaloša atkārtošana, 4) emociju izraisīšana).

Domājot par skolotāju un vecāku uzdevumiem vērtībizglītības un audzināšanas procesā, vēlos sniegt dažas ar darba problemātiku saistītas rekomendācijas.

1) Audzināšanas un vērtībizglītības darbā būtu nepieciešams likt uzsvāru uz tiem jautājumiem, kurus preses izdevumi un arī mediji kopumā neapskata, bet kas ir pusaudžiem aktuāli.

2) Iespēju robežās veikt skaidrošanas darbu par mediju darbības principiem, mācīt pusaudžus saprast un interpretēt mediju informāciju. Šādi skaidrojumi būtu iespējami gan mājās, gan sociālo zinību, gan audzināšanas stundās. Nebūtu jāizvairās no konkrētu preses izdevumu kopīgas caurlūkošanas un izvērtēšanas.

3) Vecākiem ir būtiski pievērst uzmanību izdevumiem, kurus lasa viņu bērni, kā arī kopā ar bērniem šos izdevumus apspriest.

4) Izmantot pusaudžu vecumam raksturīgos autoritāšu meklējumus un interesi par slavenībām, audzināšanas, vēstures un literatūras stundās iepazīstināt ar ievēribu guvušām personībām, kas sasniegušas savus mērķus, pateicoties neatlaidīgam darbam ar sevi, ar centīgu izglītošanos. Īpaši šeit noderētu populāru cilvēku viesošanās skolā un lekcijas par viņu sasniegumu pamatu. Tādējādi varētu tikt mazināta iespēja pusaudžu meklējumiem antisabiedriskas rīcības virzienā un veicināta humānu ideālu un vērtību orientācija.

5) Sekmēt pusaudžu iesaistīšanos interešu izglītībā vai nodarbošanos ar sportu. Tas sekmētu vērtību strukturēšanu, prioritāšu skaidrāku apzināšanu, virzību uz sevis īstenošanu.

6) Galu galā — demonstrēt personīgo piemēru: ja vecāki lasa «Privāto Dzīvi» un «Kas jauns?», tad bērni nešaubīgi sekos šim piemēram gan ar saviem žurnāliem, gan pārlapojot vecāku iecienītos...

Vienlaikus jāatzīst, ka bez vispārējas problēmas apzināšanās sabiedrībā un valstī kopumā sekmes mediju negatīvo efektu novēršanā var būt minimālas. Gluži tāpat kā ar likumu ir aizliegta naida kurināšana, goda un cieņas aizskaršana, būtu nepieciešams izvirzīt kritērijus pusaudžiem un jauniešiem paredzēto izdevumu un raidījumu saturam. Pasargāšana no kaitējoša efekta nav uzskatāma par tiesību ierobežošanu.

7. nodaļa

Plašsaziņas līdzekļu biežāk izmantotās manipulācijas metodes

Tā nu varam teikt, ka tēmas pamati vairāk vai mazāk ir izklāstīti. Jā, pamati. Un tikai!

Jo par šo jautājumu varētu sarakstīt neskaitāmas ļoti aptverošas monogrāfijas un pētījumus. Tomēr uzdrīkstos apgalvot, ka, zinot šeit izklāstītos principus, lasītājs varēs daudz sekmīgāk izvairīties no tišas maldināšanas.

Un tā tad — īsi un konspektīvi aplūkosim mediju iecienītākās metodes «realitātes» radīšanai. Liela daļa no tām plašāk iztirzāta grāmatas ietvaros.

Valodas konstrukcijas

1) Jēdzieni, to sagrozīšana, sapludināšana. Piemēram, jēdziens «ģimene» — tā saturā izmisīgi cenšas ietilpināt jebkāda veida kopdzīvi (divi vīrieši, divas sievietes utt.). Tāpat vārda «Eiropa» lietošana «Eiropas Savienība» vietā. «Miera uzturēšanas spēki» vārda «karaspēks» vietā, «mazturīgie» vārda «nabadzīgie» vietā.

2) Birku piekāršana. Ļoti iecienīta ir apzīmējumu un palamu došana. Piemēram, «teroristi» ir jebkuri pret Rietumu struktūrām karojošie, savulaik Latvijā nacionālos partizānus dēvēja par «bandītiem». Tāpat aizvien vairāk nevietā tiek lietoti jēdzieni «radikāls», «ekstrēms», «neiecietība». Šādas iesaukas ievērojami atvieglina politisko oponentu informatīvu sagraušanu, nomelnošanu, pietiek veiksmīgi sasaistīt kādu tēlu ar šo apzīmējumu, lai tēls kļūtu nepieņemams. Līdzīgi ir arī ar pozitīvām birkām «demokrāts», «atbrīvotājs».

3) Loģikas ķēdes. Metodes būtība ir loģisku spriedumu imitēšana, piemēram, Vācijā vidējā alga ir Ls 1000. Vācija ir ES. Latvijai jāiestājas ES, lai Latvijā vidējā alga būtu Ls 1000. Šīs ķēdes ir grūti atpazīstamas, ja tajās neiedziļinās, tādēļ šādi apgalvojumi parasti tiek izteikti kopā ar citiem, lai tie cits citu «piesegtu», neļaujot veikt analīzi.

4) Emocionāli vērtējumi, apzīmējumi. Daļēji šī metode līdzīga

«birku piekāršanai», bet ir arī atšķirības. Galvenais tātad ir ziņojumā ietvert nepārprotami pozitīvu vai negatīvu vērtējumu saturošus vārdus.

5) Ļoti līdzīga ir **savietošana ar vērtējumu izsakošiem vārdiem citos tekstos vai izmantojot teikuma uzbūves īpatnības**. Tas var izskatīties apmēram šādi: «Latvijā iepriekšējā gada laikā notikusi ļoti strauja makroekonomiskā izaugsme. Ministru prezidents Aigars Kalvītis uzsvēra, ka attīstība iespējama, pateicoties sekmīgai struktūrfondu apguvei, kā arī valdības aktīvajai rīcībai korupcijas apkarošanas jomā.» Tekstā netiek tieši norādīts uz A. Kalvīti kā pozitīvi vērtējamu cilvēku, taču šāda ziņojuma tekstam ir tieši tāds mērķis un iedarbība. Piemēram, rakstā par vardarbību pret bērniem pēkšņi parādās šāds teksts: «Savulaik par kukuļdošanu apsūdzētās firmas «X» lietā figurējošais A. K. paziņojis, ka...» liekot lasītājam vai klausītājam nojaust, ka šā A. K. izteikumiem ticēt nav nozīmes. Ziņojums pat vienkārši var tikt nodots «komplektā» ar attiecīgi pozitīvām vai negatīvām ziņām (vienā lapā ar rakstu par cunami postījumiem vai ziņās starp sižetiem par Dziesmu svētkiem un iepriekšējā dienā piedzimušajiem trīnīšiem).

6) Bieži dzirdama **svešvārdu un nesaprotamu jēdzienu lietošana**. Tas jo spilgti redzams dažādu speciālistu vai ierēdņu diskusijās televīzijā, kur tiek lietoti specifiski nozarei raksturīgi termini, nereti svešvārdi, kuru nozīme vairumam skatītāju ir tikai aptuveni zināma vai pat ir pilnīgi nezināma. Ironiskākais, ka arī pašiem runātājiem bieži vārdu nozīme ir neskaidra. Šo metodi izmanto, kad jāstāsta par kaut ko, ko nezini, vai arī kad klausītājs nedrīkst neko uzzināt. Tad nu rodas «konceptuālas tendences māsterplāna izstrādes darba grupas organizēšanā» un citi brīnumi.

7) **Runas ātrums**. Sevišķi izplatīta metode ziņu lasīšanā. Ar ātrumu tiek panākts, ka ziņojumi cits ar citu pārklājas.

8) **Balss intonācija un pauzes**. TV un radio diktoriem balss ir ļoti spēcīgs ierocis. Ne velti jaunie žurnālisti bieži saņem norādījumus, kādai jābūt intonācijai, ziņojot, piemēram, par prezidentes aktivitātēm. Tāpat arī istajā vietā ieturēta zīmīga pauze var nodot papildu ziņojumu vai vērtējumu.

9) **Runāšana «ap», nevis par**. Ja nu kāds to prot, tad tie ir politiķi un jo īpaši diplomāti. Rezultātā klausītājam var rasties priekšstats, ka viņš ir saņēmis informāciju par notikumu, kaut patiesībā viņš zina tikai notikumu kā faktu. Piemēram, par lielvalstu vadītāju tikšanos mums pastāstīs, cik policistu apsargājuši notikuma vietu, cik naudas iztērtēts svētku mielastam, cik tūkstoši piedalījušies protesta akcijās. Taču par pašām sarunām uzzinām vien to, ka «līderi vienojušies tikties arī turpmāk, lai padziļinātu sadarbību».

10) **Atkārtošana** ir ne tikai zināšanu, bet arī manipulācijas māte.

Neviena no minētajām metodēm nevar sasniegt ilglaicīgu efektu, ja viena un tā pati ziņa netiek atkārtota, atkārtota, atkārtota... Visbiežāk ar nenozīmīgām modifikācijām tekstā, piemēram, «kā «Diena» jau rakstīja...».

Manipulācijas ar faktiem un datu avotiem

Kurš kontrolē informācijas avotu, kontrolē arī viedokli par šo informāciju.

Tā kā lielākā daļa faktu un avotu auditorijai nav pārbaudāma tiešā pieredzē, te paveras ļoti plašas manipulācijas iespējas. Apskatīsim biežāk izmantotos paņēmienus:

1) **Noteiktu faktu izcelšana vai noklusēšana, faktu izlase un nomāksana ar skandāliem.** Par šo metodi zina vairums cilvēku, tomēr neatpazīst to. Būtībā jebkurš ziņu izlaidums vai avīzes numurs ir izlase no milzīgi plašās faktu jūras. Citādi arī nav iespējams. Jautājums ir, cik mērķtiecīgi labuma gūšanai šo iespēju izmanto medija īpašnieks. Tā ir visbiežāk izmantotā metode, jo medijam nav nepieciešams melot — vienkāršāk ir par kaut ko nerunāt. Tāpat pazīstama ir svarīgu ziņu «aizmiglošana» ar skaļiem skandāliem. To izmanto, ja nerunāt par kādu lietu nav iespējams.

2) **Faktu, rakstu, fotoattēlu savietošana.** Ziņojums var tikt vienkārši nodots «komplektā» ar attiecīgi pozitīvām vai negatīvām ziņām — vienā lapā ar rakstu par cunami postījumiem vai ziņās starp sižetiem par Dziesmu svētkiem un iepriekšējā dienā piedzimušajiem trīnišiem. Tās var būt fotokolāžas, virsrakstu noformējums vai tematiska radniecība u. tml.

3) **Pseidonotikumi.** Ir parādības, kas radītas ar mērķi gūt popularitāti, pievērst mediju uzmanību. Tās ir preses konferences, paziņojumi preseī, piketi, gājieni, degustācijas, svinīgās atklāšanas. Nereti ir grūti atšķirt, kuri no šāda rakstura pasākumiem ir populisms un kuriem publicitāte ir tikai blakusparādība (piemēram, represiju upuru piemiņas dienā). To var izvērtēt vienīgi pēc tā, cik aktīvi pseidonotikuma rīkotāji tiecas pēc preses uzmanības.

4) **Pasūtījuma raksti un slēptā reklāma.** Slēptā reklāma tiek izmantota, kad, piemēram, pirms vēlēšanām politiķi pēkšņi sāk parādīties kulinārijas raidījumos, sniedz padomus puķu audzēšanā dārzkopju žurnālā, izrāda savas mājas iekārtojumu vai stāsta par ģimenes attiecībām. Tas pats vērojams komercijā. Holivudas filmas ir lielisks slēptās reklāmas paraugs: parasti gan automašīna, ar kuru pārvietoja filmas varonis, gan viņa apģērbs, gan veikalu izkārtnes ielu malās, gan cigaretes, gan dzērieni filmā ir saskaņoti ar noteiktu firmu pasūtījumu. Kino rada dzīvesveidu. Tā ir ļoti spēcīga reklāmas industrija.

5) **Aptaujas un statistika.** Ja atceramies grāmatā iztirzāto «klusēšanas spirāli», parādību, kad cilvēks cenšas «neizlēkt» uz vairākuma nostājas fona, aptauju un statistikas izmantojums kā manipulācijas ierocis kļūst saprotams. So metodi praktizē pirms vēlēšanām, kad aptaujas uzrāda balsu sadalījumu starp partijām. Aptauju rezultāti ir atkarīgi no pētnieku godaprāta: cik atbilstoši tiek uzdoti jautājumi, izvēlēti aptaujājāmie, apkopoti rezultāti — tam visam ir liela nozīme. Rezultātu pārbīde 1 — 2% robežās ir viegli izdarāma un nemanāma — nepierādāma, bet, tā kā rezultātu var panākt jau ar pašu aptauju, tas diez vai tiek darīts īpaši bieži. Arī vecais izteiciens, ka ir meli, lieli meli un statistika, vēl joprojām ir spēkā. Atkarībā no tā, kādas metodes lieto datu apkopošanai un rādītāju aprēķināšanai, ir iespējams panākt rezultāta noslieci par labu noteiktam viedoklim. Tā, piemēram, inflācija Latvijā tiek rēķināta, katru mēnesi attiecinot pret to pašu iepriekšējā gada mēnesi un gada beigās izrēķinot vidējo. Tas, lai arī ne ļoti lielos apmēros, tomēr samazina patiesos inflācijas rādītājus. Mediji bieži izmanto arī statistiku, kuras izcelsmi ir neiespējami pārbaudīt (piemēram: «Kāds pētniecības institūts ASV noskaidrojis, ka...»). Mediji izmanto arī miniaptaujas — piecu sešu cilvēku iztaujāšanu uz ielas (patiesībā piecu sešu atbilžu parādīšanu auditorijai). Interesanti, ka tieši šo atbilžu sadalījumā iespējams saskatīt medija viedokli. Piemēram, pirms ES referenduma «Diena» publicēja ekspertu viedokļus: divi par, viens vēl šaubās. Un tā tālāk.

6) **Minējumu un baumu pasniegšana faktu formā.** «Laikraksta rīcībā ir nonākusi informācija, ka...» Pasniedzot kādu medijam patīkamu notikuma versiju bez norādes, ka tas ir tikai viens no iespējamiem variantiem, baumas tiek padarītas par faktu. Tās vēlāk var arī neapstiprināties, tomēr jau pēc 5 — 10 dienām auditorijai būs palicis tikai neskaidrs priekšstats par iepriekšējo ziņu.

7) **Spekulācija ar zinātnes autoritāti un «kompetentiem avotiem».** Cilvēkiem ir tendence paļauties uz zinātnieku teikto. Līdz ar to zinātniskais grāds bieži kļūst par melu piesegu. Šādus lietpratējus bieži redzam un dzirdam medijos, klāstot vienu vai otru varas elitei tīkamu patiesību. Vēl nekaunīgāk tiek spekulēts ar «kompetentiem avotiem», kuri, lūk, vēlas palikt anonīmi, bet ļoti alkst pateikt patiesību. Nereti nekādu avotu nav, pareizāk sakot, «avoti» atrodas redakcijas kabinetos. Līdzīgi notiek arī atsaukšanās uz izdomātu avotu.

8) **«Pievilksana aiz matiem».** Gadījumos, kad par kādu personību vai uzņēmumu nepieciešams atrast sensāciju vai kompromātu, tomēr tādu faktu realitātē nav, tos var piemeklēt, «pievilkt aiz matiem». Piemēram, nepieciešams sakompromitēt kādas firmas vadītāju nodokļu nemaksāšanas jautājumā. To var izdarīt, sameklējot ziņu, ka, piemēram,

otrs šā uzņēmuma līdzīpašnieks savulaik ir darbojies citā firmā, kuras nozīmīgākais darījumu partneris ir ticis apsūdzēts nodokļu nemaksāšanā. Šādi noformētai ziņai tiek dots jautājošs virsraksts, piemēram, «Vai firma «X» izvairās no nodokļu nomaksas?», un lieta ir darīta, aizdomas sētas. Vai arī paziņojums, ka deputāta izteikumi «robežojas ar antisemītismu».

9) **Meli kā sensācija.** Tā ir īpaši brutāla un samērā reti izmantota metode. Tās būtība ir atziņā, ka negatīvā informācija izplatās daudz ātrāk, savukārt mazais un nemanāmais ziņas atsaukums nespēj sacensties ar melīgi izveidoto priekšstatu. (Varam atsaukt atmiņā dažādas anonīmas un sensacionālas intervijas, piemēram, ar latviešu puīšiem, kas it kā gatavi doties uz Čečeniju, paziņojumi pedofilijas skandāla lietā. Protams, iespējams, ka gan vienā, gan otrā gadījumā runa bija par patiesiem faktiem, diemžēl, tā kā turpmāka informācija neizskanēja, iespēja, ka tie ir meli, ir 50:50.) Vienkārši sakot, tevi aplej melnu, un tad mēģini nu nomazgāties!

10) **Puspatiesības** ir tāda informācijas pasniegšanas metode, kad uz plaši zināmu faktu bāzes auditorijai tiek piespēlēta dezinformācija. Citiem vārdiem sakot, ziņa satur gan patiesību, gan izdomājumus. Izplatītākais ir dažādu analītiķu sniegums, kad visiem redzamas pozitīvas vai negatīvas parādības izskaidro neatbilstošā veidā. Propagandā šo metodi izmantojušas visas lielvaras, piemēram, sliktajā ražā vainojami «kulaki», Vācijā ir slikti, jo tajā mitinās daudz žīdu, pasaulē nepieciešams «policists», lai neizplatītos terorisms, utt.

11) **Nejauši uzietie dokumenti.** Reizēs, kad notiek dažādu politekonomisku grupējumu cīņa, medijos parādās sensacionāli dokumenti. Tos parasti apzīmē kā «nejauši atrastus», «piesūtītus». Protams, pastāv arī tāda iespēja, taču visbiežāk to publicētājiem ir pilnīgi skaidrs mērķis un ne mazāk skaidra ir šo dokumentu vai materiālu izcelsme.

12) **Sevis cildināšanas** jeb pašreklāmas mērķis ir vairot auditorijas uzticību, vairot paļaušanos uz medija teikto. Īpaši krāšņi paraugi ir LNT un TV 5 raidītie saukļi «Izbaudi realitāti!», «Uzzini patiesību!», «Dienas» izmantotie plakāti «LabDiena!», «Dienaju, tātad esmu!».

13) **Ekspertu atlase.** Domāju, ikviens būs pamanījis, ka Latvijas plašsaziņas līdzekļi kā ekspertus pieaicina ļoti nelielu skaitu cilvēku. Parasti politologa godu nes Žaneta Ozoliņa, ekonomists ir Uldis Osis, Ojārs Kehris, ir vēl daži citi. Ekspertu atlase ir ļoti būtisks manipulācijas ierocis, tā ir faktu atlase apvienojumā ar zinātnes autoritāti. Šiem «universālajiem ekspertiem» parasti ir zināms, ko no viņiem gaida, un medijiem ir zināms, ko no viņiem var sagaidīt. Tā ir ērta un vienkārša, un, protams, elitei izdevīga shēma.

14) **Avotu atlase** ir līdzīga metode ekspertu atlasei. Tā ietver at-

sauču izvēli rakstos, ziņu aģentūru izvēli utt. Arī interneta meklētājos ietvertā izlase ir nepilnīga: slavenais internetmeklētājs *Google* pilnīgi oficiāli ir atzinis, ka neievieto saites uz Ķīnas valdībai netikamām lapām, jo milzīgais Ķīnas tirgus šai kompānijai ir pārāk svarīgs.

Manipulācija TV diskusijās

Tā kā aizvien plašāku ievēribu gūst dažādi sarunu raidījumi, sākot ar slaveno «Domburšovu» un beidzot ar tādiem, kur sarunu temati reti kad paceļas augstāk par jostasvietu, manuprāt, būtu vērts apskatīt arī tās īpašās metodes, kuras tiek izmantotas tieši šajā žanrā.

Īpaši daudz skatītāju ir programmām, kurās pirms vēlēšanām valodas veiklībā sacenšas topošie deputāti.

Šajās tā dēvētajās diskusijās tiek izcīnītas vārdu kaujas, kuru mērķis ir vēlēšanu noskaņošana par labu savam viedoklim. Bieži vien arī laikā, kad vēlēšanas ir patālu, diskusiju mērķis nav patiesības noskaidrošana vai pareizākās alternatīvas izvēle, bet gan parasta izrādīšanās. Šiem bezložu duelīem arī ir savas likumsakarības, kuras zinot, tajos var it viegli uzvarēt.

Tātad, lai pārspētu diskusijas pretinieku, parasti izmanto šādas metodes: 1) emocionālā pārsvara gūšana, 2) informatīvā pārsvara gūšana, 3) vizuālā pārsvara gūšana.

Emocionālo pārsvaru cenšas iegūt, atņemot emocionālo līdzsvaru pretiniekam. Izplatītākie līdzekļi ir apvainojumi, smieklīgi otra runāšanas laikā, zīmīgi un aizskaroši žesti vai mīmika, kaunināšana un apelēšana pie sirdsapziņas, pretinieka statusa (izglītības, nodarbošanās) apšaubīšana vai izsmiešana. Vai arī gluži pretēji — glaimi, uzslavas. Galvenais ir panākt pretinieka nelīdzsvarotību, kuras iespaidā būtu traucēta gan viņa runas spēja, gan atmiņa, gan pašapziņa.

Informatīvo pārsvaru var panākt kā ar reālām zināšanām, tā zināšanas notēlojot. Parasti demagogi izmanto informācijas tendenciozitāti, absolūti ignorējot jebkuru faktu, kas varētu liecināt par pretējā viedokļa pareizību. Ne mazāk veiksmīga ir jautājumu gūzma, kuru vienā mirkli izgāž pār oponenta galvu, nedodot laiku atbildēt, lai beigās paziņotu: «Nu, redziet, viņam nav ko teikt! Viss ir skaidrs!»

Ja ar zināšanām ir trūcīgi, runātāji var ķerties pie nepārbaudāmu avotu citēšanas. Tie var būt gan reāli esoši dokumenti un izdevumi, gan izdomāti. Īpaši to izmanto izšķirīgos brīžos, kad vairs nav daudz ko zaudēt, kā arī tad, ja ir pārliecība, ka oponentam attiecīgā avota pārbaude aizņems daudz laika. Nereti izmanto atsauci uz kādu mazpazīstamu rīkojumu vai noteikumiem, atsauci uz kādu retu grāmatu (var pat nekaunīgi norādīt konkrētu lappusi vai dokumenta numuru). Iedarbīga ir otra uzskatu pasludināšana par «teorētisku ideju» vai «utopiju», kam

nav nekāda sakara ar realitāti. Ja oponents sāk izmisīgi atspēkot šos izteikumus, viņš ir zaudējis. Īpaši talantīgi oratori var pamazām apspriežamo tēmu aizstāt ar citu, līdz beidzot tiek runāts par pilnīgi atšķirīgu tēmu, kurā šīs novirzīšanās vaininieks jūtas spēcīgāks. Līdzīga metode ir jautājuma sadalīšana līdz tādām niansēm un sīkumiem, ka beigās vairs nav iespējams saskatīt kopsakarības un galvenos principus. Par istu spēka paņēmieni var saukt dienaskārtības uzspiešanu, tas ir, kad viens no oponentiem ar savas personības nospiedošu ietekmi vai arī stūrgalvīgi turoties pie sava scenārija uzspiež savu sarunas norises kārtību un apspriežamo tēmu loku. Savu šķietamo pārākumu var nodemonstrēt, arī izsakot trāpīgus papildinājumus oponenta teiktajam, kā arī uzdodot ļoti specifiskus jautājumus, uz kuriem atbildi zina tikai reāls (to gan vēlams arī pašam iepriekš apgūt). Galējais variants ir meli un blefs, kad oponentu cenšas vai iedzīt izmisumā ar vienkāršiem un brutāliem meliem.

Vizuālais pārsvars ir visvieglāk pamanāms. Tā iegūšanai izmanto žestus, pozu, apģērbu. TV ir svarīgi, kuru, kā un cik daudz parāda. Skatītājiem būs viegli pamanīt, ka nereti, runājot vienam, ekrānā rāda viņa oponentu.

Un visbeidzot. Ļoti svarīga ir **diskusijas vadītāja loma**. Pavērojiet, cik talantīgi raidījumu vadītāji izmanto iejaukšanos sarunā, diskusijas ierobežošanu, pārtraucot tad, kad, viņuprāt, netiek runāts par tēmu, kā viena no pusēm bauda īpašu vadītāja labvēlību laika limita, brīvas tēmu izvēles ziņā u. tml.! Būtisku pavērsieni var radīt pēkšņa temata maiņa, par kuru zināms tikai vienai pusei. Turklāt katra raidījuma, diskusijas beigās vadītājs parasti izdara noslēguma secinājumus. Nereti tiem nav nekā kopīga ar diskusijā izdarītajiem, tie pavēstī, ko īsti medijs mums vēlēties likt izsecināt.

Šīs metodes tiek izmantotas arī radio un diskusijās, kas notiek klātienē. Zinot šos pamatprincipus, būs vieglāk atpazīt blefotāju un meli.

Intervija ar žurnālistu par mediju aizkulisēm

Lai kaut nedaudz ļautu ielūkoties mediju aizkulisēs, piedāvāju interviju ar žurnālistu, kuram ir ievēribas cienīgs darba stāžs dažādos medijos. Vārdu neminēsim, lai lieki nesarežģītu viņa turpmākās darba gaitas.

Vai redakcijas jaukšanās žurnālista darbā ir mīts vai īstenība?

Viss atkarīgs no tā, par kādu tēmu žurnālists raksta. Ja temats ir nozīmīgs, politiski jūtīgs — redakcija dod norādījumus, vadlīnijas vēlamajam saturam. Par kaķu sterilizāciju un laika apstākļiem, protams, var rakstīt brīvi.

Kas ir šīs Jūsu minētās «jūtīgās tēmas»?

Kā nu kurā medijā. Ir lietas, kuras ir padarītas par pašsaprotamām, dogmām. Nu, pavērojiet, piemēram, «Neatkarīgo»: viss, ko dara Vent-spils, ir labi, viss, kas saistīts ar «Tautas partiju», — slikti. «Dienai» slikti ir jebkas, ko dara LSDSP. Reizēm ir arī saskatāmas dažādas eko-nomiskās intereses. Tā pati «Diena» cēla trauksmi par hokeja halli un to, kapēc Rīgai jācieš zaudējumi, pirms vēl kaut kas reāli bija noticis.

Cik redakcijas izvēle ir atkarīga no konkrētām īpašnieku interesēm un cik no pašu redaktoru uzskatiem?

Domāju, ka abējādi. Kaut gan nopietnākās un svarīgākās nostādnes pilnīgi droši ir atkarīgas no īpašnieka interesēm. Kā gan citādi?! Šajā sa-karā interesanta ir sabiedriskā televīzija un sabiedriskais radio. Tajā savijušās visdažādākās intereses. Daudzus Latvijas Radio 1 klausītājus droši vien pārsteidza uzkrītošā homoseksuāļu reklamēšana 2005. gada jūlijā pirms šo īpatņu gājiena. Varētu likties neizprotami, kādēļ gan valsts radio sludina sabiedrības absolūtajam vairākumam nepieņemamas lietas. Skaidrojums ir vienkāršs: LR1 ziņu dienesta vadītājs Jānis Rozen-bergs ir karojošs homoseksuālis. Ar viņa gādību tas viss.

Nereti mediju ziņas ietekmē arī žurnālista vai redaktora sadzīve — pēc asas vārdu apmaiņas trolejbusā top raksts par neaudzinātiem kon-duktooriem, pēc ķibelēm ar auto apdrošināšanu tiek uzrakstīta pub-likācija par apdrošināšanas tirgu Latvijā.

Valdusmēra priekšstats par medijiem ir, ka tiem ticēt nedrīkst, ka tie bieži melo. Lai gan, ja jautājums nonāk līdz tam, kur ir samelots, cilvēki tā arī nespēj paskaidrot sīkāk. Kā tad īsti ir?

Uz klajiem meliem parasti cenšas neiziet. Biežāk izmanto puspa-tiesības. Atrod kādu vājo vietu, un tad šo sikumu tirazē tik ilgi, kamēr tas sāk likties ļoti nozīmīgs. Nu, piemēram, kāds ierēdnis saņēmis lielu prēmiju. Tad, neskatoties uz viņa labajiem darbiem un pārējo kolēģu prēmijām, viņu «norok, šo faktu nemitīgi atkārtu.

Daudz labāk par meliem iedarbojas noklusēšana. Reizēm būtiskāk ir nevis teikt kaut ko sliktu, bet gan neteikt neko vai vismaz neteikt neko labu. Ja mērķis ir nomelnot Lembergu, bet, rakstot par lielo pilsētu mēru komandējumu izmaksām, izrādās, ka Lembergs nekur nav braucis, tātad tērējis, tad šādu faktu rakstīt nedrīkst.

Valoda ir ļoti spēcīgs ierocis — tekstu var strukturēt tā, lai nepateik-tu neko konkrēti sliktu, bet vēlmais priekšstats tiktu radīts. Tieši šādā veidā parasti veido auditorijas attieksmi. Rakstus, par kuriem var iznākt kašķis, nereti raksta ar pseidonīmiem. Dažās avīzēs ir šāda tradīcija, citās to neizmanto.

Varbūt varat nosaukt kādu pseidonīmu?

Pseidonīmus ļoti regulāri izmanto krievu valodā rakstošie mediji. Arī «Preses nama izdevumi». Ja neklūdos, «Latvijas Avīzē» par «jūtīgo»

tēmu — par homoseksuālistu gājienu — rakstīja kāds ar pseidonīmu. Vismaz man tāds žurnālists nav zināms.

Vienmēr ir interesantāk pētīt, par ko neraksta, nevis par ko raksta. Bet kā tiek nodalīti tie fakti cilvēki, par kuriem runāt un kuriem ļaut runāt? Vai ir kādi īpaši saraksti?

Nu, pie sienas goda dēļis gluži nav izkārts, tomēr ir zināmi redakcijas mīļūļi, kurus intervē, tiražē. Ir tā sauktie eksperti, piemēram, ekonomikā mums ir Kehris, Karnīte, Osis, kuru viedokļi visbiežāk tiek tiražēti. Ir «eksperti», kurus rada paši mediji. Tie ir tā sauktie «komentētāji», kuru viedoklis kļūst svarīgs tikai tāpēc, ka ir izteikts un tiražēts. Žurnālisti bieži vien laika ekonomēšanas nolūkā zvana jau zināmiem ekspertiem, tā vienkārši ir ērtāk.

Saistība starp mediju vadību un popularizētajā personāžā reizēm ir interesanta. Piemēram, «Dienas» galvenā redaktore ir Sarmīte Ēlerte, kura ir arī pie «Sorosa fonda» vadības. Tālāk paskatāmies, kas ir organizācijas «Delna» galvenais finansētājs, — tas izrādās SF. Un tādēļ ir ļoti interesanti vērot, cik uzcītīgi «Delnas» tēlu tiražē «Diena».

Vai pasūtījuma raksti ir ierasta parādība?

Patiesībā, nē. Vismaz no žurnālistu līmeņa raugoties. Tā kā žurnālisti maz ko nosaka, jo pat virsrakstus parasti izvēlas redakcija, tad ir maza jēga dot kukuli žurnālistam. Ja tas tomēr notiek, tad parasti materiāls ir saistīts ar kādu neliela mēroga sadzīvīsku konfliktu starp uzņēmumiem vai privātpersonām.

Tātad runas par to, ka politiķi maksā žurnālistiem, ir izdomājums, vai tā?

Šķiet, ka tā. Vismaz man par to nekas nav zināms. Politiku paziņojumus, runas un rakstus parasti gatavo viņu preses sekretāri. Reizēm pat mēnešiem ilgi. Cilvēki Latvijā būtu pārsteigti, uzzinot, cik daudz mums ir netalantīgu politiķu, kas nespēj pat dažas savas tēzes ietēpt sakarīgos vārdos.

Paldies par sarunu!

Lūdzu! Nedomāju, ka manis pieminētie mediji par šo interviju būs sajūsmā.

Par morālo cenzūru!

Līdzko tiek ieteikts aizliegt vardarbības un perversiju popularizēšanu, atrodas «vārda brīvības» aizstāvji, kas piesauc cilvēktiesības un demokrātiju to aizstāvēbai.

Ironiski, bet pati liberālā ideoloģija faktiski kvēli aizstāv morālo cenzūru. Liberāļi uzsver, ka informācija ir prece, un preču kustībai, kā zināms, jābūt brīvai. Tajā pašā laikā tiek aizstāvētas patērētāju tiesības iegādāties kvalitatīvu preci. Tad nu, turpinot šo domu, jāteic, ka, ja mēs

atzīstam sanitārās normas pārtikai, kontrolējot tirgotājus, tad mums jāatzīst, ka tikpat svarīgi ir kontrolēt mūsu «garīgās barības» tirgoņus. Galu galā — šī «smadzeņu degviela» nosaka gan mūsu domāšanu, gan rīcību un dzīves kvalitāti kopumā.

Ar vārda brīvību medijiem nav gandrīz nekāda sakara — firmas nav privātpersonas, uz kurām attiekos cilvēktiesības. Savukārt aiz ikviena raidījuma vai publikācijas tomēr ir pavisam reāls indivīds, kuram prasīt atbildību par viņa rīcību.

Teikt, ka ikvienam pašam ir tiesības izvēlēties, ko skatīties, lasīt un klausīties un ko ne, ir bezatbildīgi, jo nozīmīga sabiedrības daļa nekad nespēs izdarīt adekvātus secinājumus, jo īpaši bērni. Tas ir tikpat bezatbildīgi, kā ļaut mazam bērnam rotaļāties ar krāsainām kodolreaktora pogām. Protams, nav gan grūti iedomāties, cik aplaupīti justos simti tūkstošu, ja viņiem atņemtu iespēju patērēt Holivudas grāvēju tēlus vai tīksmināties par «Parazītu dzīves» intīmajām aizkulisēm.

Mēs dzīvojam atbilstoši izvīzītajiem ideāliem. Kamēr sev pienākošos vietu neieņems tradicionālas un pārbaudītas vērtības, izplatīsies noziedzība, narkomānija un citas nepieņemamas parādības.

Kurš būs vērtētājs un cenzors? Patiesībā tāds var būt gandrīz ikviens: princips ir ļoti vienkāršs — nepropagandēt (atspoguļojot neitrāli vai pozitīvi) tās parādības, kuras nevēlamies piedzīvot savā dzīvē. Tātad nedrīkstētu kā pozitīvos tēlus pasniegt laupītājus, slepkavas, vardarbīgu un agresīvu rīcību, izlaidīgu dzīvesveidu, atkarības. Ir nepieciešams likums vai vismaz attiecīga sabiedriska padome, kas sniegtu savus atzinumus.

Morālā cenzūra ir vārda brīvības un veselā saprāta saglabāšanas līdzeklis.

Un noslēgumā, lai parādītu, ka problēma, kas iztirzāta šajā darbā, nebūt nav jauna, kāda mūsdienīga Platona atziņa no darba «Valsts»: «Bet vai dzejnieki vien mums jāuzrauga un vai vienīgi viņus jāpiespiež savos darbos tēlot krietnus raksturus vai vispār mūsu valstī neko netēlot? Vai nav jāuzrauga arī citi meistari un jāpanāk, lai viņi netēlotu nekrietno, izlaidīgo, zemisko un neglīto, netēlotu to ne dzīvniekos, ne celtnēs, ne citos kādos savos darbos? Ja kāds to nevar, tad pie mums tam nav ļauts ar savu amatu nodarboties, lai mūsu sargi netiktu baroti ar netikumu tēlojumiem kā ar indīgām nezālēm, lai viņi katru dienu, kaut niecīgā daudzumā, tās neplūktu, pašiem to nemaz nemanot, ar laiku neievāktu lielu ļaunuma ražu. Mums jāmeklē tādi krietni meistari, kas var atklāt skaistā un daiļā dabu, lai mūsu jaunatne, dzīvodama veselīgā vidē, no visām pusēm saņemtu labus iespaidus, lai visapkārt būtu daiļi darbi, kas iedarbotos uz redzi un dzirdi.»

8. nodaļa

Izlūkdienestu darbības metodes

Priekšstatus par speciālo un slepeno dienestu darbu cilvēki tiecas veidot, balstoties uz grāvējfilmu radītajiem tēliem. Šiem priekšstatiem ir visai maz kopīga ar īstenību. Pakaļdzīšanās, apšaudes, slepena iekļūšana telpās veido ļoti nelielu daļu no speciālo dienestu darba. Slepeno dienestu ikdiena ir drīzāk vienmuļa nekā aizraujoša.

Kā norāda šo dienestu darbinieki, vairumu informācijas — ap 95% — dienesti iegūst no atklātiem avotiem. Šādi avoti ierindas pilsonim parasti liekas maznozīmīgi vai nesvarīgi. Tie ir preses izdevumu, dokumentu un pat atkritumu tvertnē izmestu lietu analīze. Par šiem avotiem pēcāk parunāsim izvērstāk. Pie šādiem atklātiem avotiem pieskaitāms arī plaši pazīstamais interneta portāls «draugiem.lv» — jebkuram interesentam ir iespēja diezgan smalki izpētīt interesējošās personas paziņu un draugu loku. Ironiskā kārtā šo plašo datu bāzi cilvēki ir ne vien gatavi paši veidot, bet arī vēl maksāt par to.

Tikai 5% informācijas tiek iegūti speciālu operāciju ceļā. Turklāt šāda veida informācija parasti tiek iegūta tikai pēc tam, kad atklāto avotu analīze ir devusi apjausmu par pētījamo objektu. Protams, šādi gūtajai informācijai ir lielāka vērtība un ticamība, tādēļ to izmanto, lai precizētu atklāto avotu sniegtās ziņas.

Dzīvodams cilvēks dienu no dienas un it īpaši mūsdienu tehnoloģiju vidē nemitīgi atstāj «informatīvas pēdas» par savu dzīvesveidu, interesēm, noskaņojumu, nākotnes plāniem un draugu loku. Šīs pēdas mēs atstājam nejauši, neapzināti un bez īpašas domas par to nozīmību. Tāpat «pēdu nospiedumi» paliek arī no politiķu, organizāciju, uzņēmumu, valstu darbības. Specdienestu uzdevums ir vienkāršs un reizē sarežģīts: salikt atrodamos fragmentus kopā tā, lai tie atspoguļotu veselumu iespējami patiesāk.

Iepriekšējās nodaļās īsumā aprakstīju, cik daudz personīgās informācijas iespējams gūt no dažādiem tīri sadzīviskiem avotiem. Mēģināšu tos sistematizēt un īsi raksturot gan atklātos, gan slēgtos ziņu nesējus — avotus —, gan iespējamās to izmantošanas metodes.

Atklātie un slēgtie ziņu nesēji

Par jebkuru lietu vai parādību liecina vairāki atklātie un slēgtie avoti. Izmantojot tos, var iegūt diezgan pilnīgu priekšstatu par pētījamo objektu.

1) **Cilvēki** ir visietilpīgākais un vērtīgākais ziņu nesējs. Nosacīti tos var dalīt «noderīgajos» un «savervētajos». *Noderīgie* visbiežāk ir parasti plāpas, kuru acīs kādai informācijai nav nekādas vērtības vai arī gluži otrādi — gribas draugu priekšā padīžoties ar savu svarīgumu un paziņām. Noderīgie ir pateicīgs materiāls specdienestiem, tie ievērojami taupa dienestu pūles. Praksē tas var izskatīties ļoti dažādi: firmas darbinieki pusdienās skaļi apspriež uzņēmuma nākotnes plānus, politiķa sieva daļās pārdomās par vīra darbību ar savu šuvēju, kāds cits, gribēdams palielīties ar saviem ietekmīgajiem radniekiem, smalki raksturo viņu īpašumus un to vērtību...

Savervētie ir cita personu kategorija. Šie cilvēki visbiežāk skaidri zina, ko un kādēļ viņi dara. Protams, pastāv īpaša «starpforma» — dažreiz savervētais pat neapzinās, ka sniedz ziņojumus par kādu sev zināmu personu, organizāciju vai nodomu. Šāda tipa vervēšana parasti izskatās kā parasta pazišanās vai draudzība.

Bet, ja runājam par vervēšanu klasiskā izpratnē, tai ir cita specifika. Sadarbībai ar dienestiem cilvēki piekrīt vai nu personīgu, vai arī rosinātu motīvu dēļ. Abos gadījumos motīvi var balstīties uz tām pašām jūtām. Tās var būt kā pozitīvas (patriotisms, vēlme pēc likumības, morāls pienākums, vēlme palīdzēt upurim, līdzjūtība), tā arī negatīvas (varaskāre, mantkārība, seksuālas noslieces, tieksme pēc alkohola vai narkotikām, karjerisms, bailes par sevi vai tuviniekiem, atriebība).

Vervētāji vispirms izpētī cilvēka vājības un īpašības, lai iespējami precīzi izvēlētos motīvu, uz kura balstoties, varētu notikt sadarbība. Šo motīvu pētīšanai lieti noder iepriekš raksturotie sadzīviskie personīgās informācijas noplūdes kanāli. Savervētais ne vienmēr zina, kam tieši viņš ziņo, jo bieži tiek izmantotas citu personu vai organizāciju izkārtnes. Var gadīties, ka cilvēks, piemēram, uzskata, ka ziņo policijai par kontrabandistu darbību, kamēr patiesībā ziņo konkurējošam grupējumam... Pati vervēšana, atkarībā no motivējošām jūtām, var izpausties gan civilizēti un mierīgi, pat draudzīgi, gan mazāk patīkami.

Patiesības labad gan jāpiezīmē, ka specdienestu īpatnība ir šīs «melnās» vervēšanas metodes, kuras pamatā ir veidojušas ikdienišķo izpratni par izlūkdienestu darbību. Pie šīm metodēm būtu jāpieskaita iebaidīšana, šantāža, uzpirkšana, zombēšana, hipnotizēšana, spīdzināšana un nogalināšana. Pirmās divas ir biežāk izmantotas par pārējām. Un ne jau tādēļ, ka specdienestu darbinieki īpaši mocītos ar morālas dabas jautājumiem. Gluži vienkārši gadījumu, kuros būtu jāķe-

ras pie tik galējām metodēm kā pēdējās minētās, nav nemaz tik daudz. Protams, pastāv atšķirības metožu izvēlē starp dažādu valstu un grupējumu dienestiem. Ar īpašu nežēlību izceļas Izraēlas dienesti, kuri ne tikai bez pietiekamiem pierādījumiem nogalina tos, ko tur aizdomās par holokausta noziegumiem, bet vēl deviņdesmitajos gados kā reglamentētu pratināšanas metodi izmantoja aizrūto spīdzināšanu. No pieejamās informācijas var secināt, ka brutāli strādā arī Krievijas un ASV specdienesti.

Šantāžai var izmantot gan reālus, gan safabricētus vai iepriekš īpaši radītus faktus.

Smagākajos gadījumos cilvēku līdzīgi datoram ieprogrammē noteiktai rīcībai (zombē), cilvēka psihe nereti tiek neatgriezeniski bojāta.

Katram cilvēkam ir savas vājās vietas, tomēr mazāks risks ir tiem, kas dzīvo normālu, morālām normām atbilstošu dzīvesveidu. Protams, ir arī otra puse: gādīgs ģimenes cilvēks savu tuvinieku labā būs gatavs uz visu...

Vervēšanas mērķi var būt ļoti dažādi — sākot ar vajadzību pēc ziņu pienesēja un beidzot ar nepieciešamību iegūt savu ietekmes agentu. Tieši tā bieži rīkojas konkurējoši uzņēmumi, kas ar dažādiem līdzekļiem cenšas uzņemt sakarus ar otras firmas darbiniekiem, pārvilināt darbā pie sevis u. t. jpr.

2) **Novērojamās parādības.** Tiešā veidā ar cilvēku saistīta ir viņa uzvedība un rīcība noteiktās situācijās. Kāda cilvēka ilglaicīga un sistemātiska novērošana sniedz ļoti daudz ziņu par viņa dzīvi. Parasti mēs pat neiedomājamies, ka mūsu ikdienas uzvedība ir diezgan stereotipiska: noteiktā laikā dodamies uz darbu, noteiktā (+/—) laikā ejam gulēt un ceļamies, biežāk izvēlamies to vai citu pārtikas veikalu, apmeklējam to vai citu sporta zāli vai kafejnīcu, ar noteiktu regularitāti sazināmies ar saviem paziņām, izejot no mājas, tālruni liekam vienā, bet atslēgas otrā kabatā, pastaigām bieži izvēlamies vienu un to pašu maršrutu, somu biežāk liekam uz viena, nevis otra pleca. Katra mūsu uzvedības un rīcības detaļa liecina par mums. Sistemātiski klausoties un vērojot cilvēku, ar diezgan lielu precizitāti iespējams prognozēt viņa darbību nākotnē kādā konkrētā situācijā. Novērotāji nereti veic arī operatīvos eksperimentus, inscenējot kādu situāciju, lai atklātu cilvēka uzvedības modeļa nianšes.

Saistībā ar novērošanu, izsekošanu un noklausīšanos ir izplatīts visvairāk mītu. Izsekotājus parasti iedomājas kā melnos uzvalkos vai mēteļos tērptus vīrus ar saulesbrillēm. Biežāk gan tie ir pavisam neuzkrītoša izskata cilvēki vienkāršās drēbēs, pusmūža sieviete vai vīrietis ar iepirkumu maisiņu rokā, privātās sarunās nogrimis milnieku pāris, pilnīgi vienaldzīgs avīzes lasītājs vai pusdienotājs pie blakus galdiņa. Tāpat arī

automašīnas drīzāk ir vienkāršas nekā limuzīnu tipa. Turklāt izsekošanā nekad nepiedalās viens — tie ir vismaz četri cilvēki vai transporta līdzekļi, kas periodiski maina cits citu.

Kā pārliecināties, ka tiek izsekots? Izmainiet kustības ātrumu pēc nogriešanās ap stūri, izejiet cauri caurstaigājamai kāpņu telpai, pārbrauciet krustojumu brīdi pirms sarkanās gaismas iedegšanās un pavērojiet iespējamā sekotāja reakciju.

Lasītājs, iespējams, iebildīs, ka augstāko valsts amatpersonu apmeklētajos pasākumos var redzēt šos «vīrus melnā», kas aktīvi pa brīdīm sakārto «austiņu», kura uzkrītoši vīd kopā ar vadu. Taisnība. Tie ir drošības dienesta vīri. Tomēr viņu galvenais uzdevums ir būt redzamiem, kamēr ir arī otra drošībnieku daļa, kuras uzdevums ir neizcelties pūlī, kā arī atrasties novērošanas posteņos uz namu jumtiem utt.

Noklausīšanās un novērošanas tehniskie līdzekļi ir dažādi. Sarunu noklausīšanai var izmantot paraboliskos (šķīvja) vai «ērģeļu» tipa mikrofonus, kas pastiprina skaņu. Telpā notiekošu sarunu var noklausīt gan ar slēptiem mikrofoniem, gan lāzerierīci, kura ar staru uztver telpas stikla vibrācijas, kas rodas sarunas izraisīto skaņas viļņu iespaidā, nemaz jau nerunājot par īpašiem telpā novietotiem radiomikrofoniem.

Optikas iespējas mūsdienās ir ļoti iespaidīgas. Tās novērošanu padara ļoti vienkārši veicamu pat no liela attāluma.

3) **Ierīces** kā ziņu nesēji. Par dažādām ierīcēm jau esam diezgan daudz runājuši. Ziņu nesēji ir visi sakaru līdzekļi, informācijas apstrādes iekārtas un to savienojuma tīkli. Datori, faksi, telefoni (gan stacionārie, gan mobilie) ir visbiežāk izmantotie un arī bagātīgākie informācijas avoti.

Šajā sakarā der atcerēties tikai vienu principu: ikvienu elektronizēta un sakaru līdzekļos pārraidīta informācija ir daļēji publiskota informācija. Jebkuru elektroniski kodētu informāciju ir iespējams pārtvert un izmantot. Zināmu drošību, protams, sniedz šifrēšana, tomēr nekas nav pilnīgi drošs. Tāpat kā, neskatoties uz globālās pozicionēšanas ierīcēm, joprojām tiek zagtas automašīnas. Tāpat kā ir entuziasti, kas izgudro jaunas un jaunas drošības tehnoloģijas, ir arī entuziasti, kas lauza galvu par iespējam tās apiet. Šeit vietā ir atgādinājums, ka pat ASV militāros datorus ik pa laikam uzlauž kāds pusaudzis.

Laī parādītu, ka visas sakaru un informācijas tehnoloģijas ir viegli izmantojamas pret to īpašnieku, norādīšu vien dažus veidus, kā var veikt informācijas pārtveršanu, piemēram, stacionārajā telefona aparātā. Un šādi neskaitāmi veidi ir praktiski visām ierīcēm. Tātad telefona sarunu noklausīšanos var veikt, pieslēdzot raidītāju telefona līnijas vadam, tieši pieslēdzoties līnijai sadales skapī vai centrālē, ievietojot telefonā releju, kas ļauj izmantot klausules mikrofonu sarunu noklausīšanai, kā arī ie-

vietojot aparātā mikrofonu, kurš ieslēdzas pēc vadības koda saņemšanas. Par mobilajiem tālruņiem minēts jau iepriekš.

Ne vienmēr nepieciešami sakaru tīkli. Pietiekami veiksmīgi datorā esošajai informācijai var piekļūt arī pa elektrības padeves vadiem. Elektrotīklu var lietot arī noklausīšanās ierīču pieslēgšanai.

Praksē gan vairākas no nosauktajām metodēm izmanto reti, jo tās bieži ir neērtas vai neuzticamas. Tomēr, ja runājam par iespējām, — to ir ļoti daudz.

4) **Dokumenti un periodika** visos laikos ir bijis viens no galvenajiem specdienestu analīzes materiāliem, no šiem avotiem parasti tiek gūta nozīmīga daļa informācijas.

Dokumentāla vērtība ir ne tikai iestāžu izdotiem aktiem, bet arī piezīmēm, dokumentu sagatavēm un melnrakstiem, dienasgrāmatām, piezīmju bločiņiem, vēstulēm. Lai piekļūtu šiem materiāliem nereti nevajag īpaši izsmalcinātu ielaušanos seifā, pietiek... parakāties pa atkritumu tvertni. Vairums nopietnu firmu un organizāciju tādēļ savus dokumentus un citus par uzņēmuma darbību liecinošus papīrus pirms izmešanas sasmalcina īpaši šim nolūkam izgatavotās ierīcēs.

Periodikas analīze var sniegt vērtīgas ziņas, ja vien ir skaidra to pētišanas metodika. Zinot izdevuma patiesos īpašniekus, kā arī sistematiski novērojot, apzinot attiecīgā īpašnieka (grupējuma) aizstāvētās intereses un politiskās nostādnēs, izprotot mediju darbības principus, iespējams izdarīt secinājumus par nodomiem un noskaņojumu grupējuma iekšienē un tā nākotnes iecerēm. Un otrādi. Pēc to pārstāvētajām interesēm politiskos un saimnieciskos jautājumos var noteikt izdevuma patiesos īpašniekus.

Aukstā kara gados lielvalstis, skaidri apzinoties šo preses un citu mediju īpašību, stingri cenzēja to saturu no militāri stratēģiskām pozīcijām. Padomju Savienībā tika koriģētas ne tikai brīvā apgrozībā pieejamās topogrāfiskās kartes (ieviešot tajās apzināti kļūdainu informāciju), bet tika cenzēti arī preses fotoattēli, kas, pēc militārīstu uzskatiem, varētu tikt izmantoti kā izlūkinformācija kādas pilsētas, ģeogrāfiska apgabala vai atsevišķa objekta izpētei. Attīstoties kosmiskajām tehnoloģijām, šāda preses izmantošana kļuva mazāk izplatīta, tomēr mediju kā informācijas avota vērtība nav mazinājusies.

Izlūkdienešti — valdīšanas un manipulācijas ierocis atomizētā sabiedrībā

Specdienesti tādā vai citādā formā ir pastāvējuši vienmēr. «Valdnieka acis un ausis» senajā Persijā, jezuītu ordenis katoļu baznīcā, čeka Krievijā, Gestapo Hitlera Vācijā — tie ir tikai daži spilgti piemēri no vēstu-

res. Kamēr vien ir pastāvējušas varas attiecības starp cilvēkiem, ir pastāvējuši arī speciālie dienesti, kuru uzdevums ir savlaicīgi izziņāt pretnieku nodomus, nepieļaujot kaitniecisku darbību, kā arī rūpēties par sava saimnieka (vai saimnieku) drošību, nepieļaut nākotnes plānu atklāšanos.

Vai izlūkdienesti ir labi vai slikti? Spilgtākie piemēri, kas iespiedušies cilvēku apziņā, nešaubīgi ir negatīvi. Tie raisa asociācijas ar nogalinātu cilvēku tūkstošiem, vispārēju izspiegošanu. Te nu būtu nepieciešams uzsvērt, ka specdienesti ir ierocis, kuru gluži labi var izmantot gan uzbrukumam un apspiešanai, gan aizsardzībai un atbrīvošanai. Pretstatā impērisko spēku specdienestiem, to varam saskatīt mazo valstu izlūkošanas iestādes. Šo mazo valstu izlūkdienestu galvenais uzdevums ir valstiskuma un neatkarības nosargāšana. Tieši tādi bija pirmskara Latvijas izlūkdienesti. To darbība galvenokārt sastāvēja no Vācijas un Krievijas izlūkdienestu darbības atklāšanas un neutralizēšanas. Latvijas izlūki ne vien sekmīgi atmaskoja naidīgās aģentūras, bet arī iesūtīja savus cilvēkus Krievijas drošības dienestos. Sekmīgas darbības dēļ Latvijas izlūkdienesti zināja un brīdināja valdību gan par Krievijas agresīvajiem plāniem, gan par Molotova — Ribentropa paktu.

Masu mediju manipulēta un savrupībā iegrimusi sabiedrība ir ideāls fons, uz kura var notikt netraucēta impērisko izlūkdienestu darbība.

Mazinoties vispārējai izpratnei par tādiem jēdzieniem kā «kopīgās intereses», «valstiska un tautiska domāšana», «taisnīgums» un izplatoties principam «katrs par sevi», veidojas pirmšķirīgs izejmateriāls gan aģentu vervēšanai, gan «nepaklausīgo pilsoņu» ierobežošanai. Visu karā pret visiem katrs cenšas iegūt spēcīgāku aizmuguri. Un, ja vēl nav problēmu ar tādu «veclaicīgu parādību» kā tradicionālā morāle, nekādu traucēkļu nav. Haosa apstākļos visietekmīgākais spēks ir stingra koordinācija, kopdarbība, kas nodrošina šādi darbojošās kopas pārkumu pār tiem, kuri darbojas individuāli. Zināt vairāk un ātrāk, darboties pēc plāna — lūk, varas tehnoloģijas pamats! Globalizācija, kas veicina robežu nojaukšanu starp kultūrām, valodām un informācijas telpām, ievērojami atvieglo izlūkdarbības organizēšanu.

Tātad mūsdienās izlūkdienesti kļūst par aizvien nozīmīgāku valdīšanas un varas nostiprināšanas līdzekli. Tas nozīmē, ka aizvien smalkāki un dažādāki kļūst izlūkdienestu darbības veidi. Mazliet par daži, kas sastopami arī Latvijā.

Ārvalstu dienesti Latvijā

Latvijas sabiedriskā realitāte ir divas kopienas, kuras šķir vēstures izpratne un tautība. Izteikts ir arī dalījums pēc bagātības pakāpes. Piedevām pārprastā multikulturālisma apstākļos cilvēki tiek šķelti pēc

dažādu nekultūru un svešu kultūru pazīmēm (visuzskatāmāk to redzam kā dažādu «mūzikas» stilu piekritēju identitāti, kuras ārējās pazīmes ir noteikts ģērbsšanās veids, runas veids, izturēšanās pret apkārtējiem). Uzskaitījums nebūtu pilnīgs bez reliģisko un politisko grupējumu pieminēšanas. «Interesu» grupas var tikt mākslīgi veidotas, balstoties uz vienkārša karjerisma un mantkārības. Ārzemju dienesti veiksmīgi izmanto dažādus dalījumus un problēmas Latvijā.

1) Identitātes un vēsturiskās apziņas, kultūras izmantošana.

Jau Otrā pasaules kara laikā, tā beigu fāzē un ilgi pēc tam rietumvalstu dienesti vervēja latviešus, lai izmantotu tos cīņai pret komunistu varu. Bija viegli atrast tos, kas piekrita sadarboties — sarkanā Krievija bija iznīcinājusi tūkstošiem ģimeņu. Stihiski bija radusies pretošanās kustība, kuras cīnītāji cerēja uz Rietumu atbalstu, emigrācijā mitinājās daudzi, kas cerēja atgriezties Latvijā.

Pašlaik mēs redzam citu gadījumu, kurā arī tiek izmantots nacionālais jautājums. Izmantojot PSRS kolonistu un viņu pēcnācēju slimīgo identitāti un vēstures izpratni, Krievijas izlūkdienesti var veiksmīgi darboties Latvijā. Latviešiem naidīgas akcijas un «štābi» tam ir labs apliecinājums.

Tātad sabiedrībā, kurā pastāv nacionāla rakstura nesaskaņas un dalīšanās, slepenie dienesti veido organizācijas, kas par mērķi publiski izvirza nacionālo problēmu risināšanu, kaut patiesībā bieži problēmas vairo vai vismaz neļauj tām atrisināties. Izkārtne šādām organizācijām var būt visdažādākā: kultūras biedrības, mācību kursi, partijas, sporta organizācijas, tiesību aizsardzības centri utt.

Īpašu lomu Latvijā spēlē mediji, kas raksta un raida krievu valodā. Raugoties uz Latvijā reģistrēto krievisko mediju darbību, nepaliek ne mazāko šaubu par šo mediju mērķtiecīgu izmantošanu Krievijā bāzētu grupējumu interesēs. To darbība jau kopš formālās neatkarības iegūšanas ir mērķtiecīgi virzīta uz nelatviešu publikas noskaņošanu pret latviešiem, Latviju un tās valstiskumu. Pie medijiem būtu jāpakavējas vēl no kāda aspekta: tie paši par sevi, pēc savas uzbūves ir paredzēti informācijas vākšanai un izplatīšanai, sabiedrisko procesu izpētei un ietekmēšanai. Tātad laikraksts vai televīzija var vistiešākajā mērā darboties izlūkdienesta interesēs un pārraudzībā. Arī latviešu valodā ziņojošie informācijas līdzekļi bieži atrodas ārvalstīs reģistrēti vai bāzētu uzņēmumu īpašumā (piemēram, A/S «Diena» izdevumi) vai arī tādu vietējo uzņēmumu rokās, kuru labklājība tieši atkarīga no ārvalstu grupējumiem (piemēram, Ventspils aprindu kontrolētā «Preses nama» izdevumi). Līdzīga situācija ir ar praktiski visiem ietekmīgākajiem medijiem.

Pirmskara Latvijā Krievijas izlūkdienesti, lai izvērstu savu naidīgo

darbību, izmantoja gan pareizticīgo baznīcu, gan kultūras tuvināšanās biedrību, gan Rēriha biedrību un citas legālas un nelegālas organizācijas. Gribot negribot nākas vilkt paralēles ar mūsdienām, kad salīdzinājumā ar pirmskara laiku Latvijā ir vēl vairāk iespēju Krievijas izlūkdienestiem. Derīgi ir no šāda viedokļa paraudzīties uz dažādajām kultūras apmaiņas programmām, studentu apmaiņu, lektoru viesošanas gan augstskolās, gan dažādos privātosursos. Īpaši vietā pieminēt dažādu ezotērikas un mistikas mācību pasniedzēju biežo ierašanos Latvijā no Rietumiem un Austrumiem. Reliģiskais fanātisms, izredzētības apziņa arvien tikusi izmantota aģentūras vervēšanai.

2) Ekonomiskās ietekmes un interešu izmantošana.

Ļoti pateicīga vide izlūkdienestiem ir uzņēmumu filiāles, tirdzniecības pārstāvniecības (palātas). Tāpat var tikt izmantoti biznesa sakari — tiek nodibināta starptautiska sadarbība starp uzņēmumiem, no kuriem viens panāk otra lielāku vai mazāku atkarību un pēcāk šo atkarību izmanto noteiktas darbības veikšanai. Likumsakarīgi, ka uzņēmumi, kuru labklājība ir tieši atkarīga, piemēram, no tranzīta piegādes, vienmēr lojāli izturēsies pret savu maizes devēju interesēm.

Īpaša vieta ierādāma investīcijām un fondu darbībai. Investīcijas uzņēmējdarbībā, it sevišķi, ja to apjoms ir nozīmīgs, maina saimniecisko un tātad arī politisko spēku izkārtojumu valstī. To ir skaidri izpratuši poļi, kuru valdība gatavojas nacionalizēt stratēģiskus uzņēmumus. Vēl tiešāka ietekme uz politisko realitāti ir dažādu fondu apmaksātajām programmām un pasākumiem. Tādēļ sabiedriskie fondi nereti iet roku rokā ar izlūkdienestiem. Lai parādītu to, cik liela ir šādu fondu finansējuma ietekme uz politisko vidi, sīkāk aplūkosim finanšu magnāta Džordža Sorosa fonda darbību Latvijā.

Sorosa fonda darbība

«Sorosa fonds — Latvija» (SFL) ir viena no tām iestādēm, kura atklāti deklarē savu nodomu ietekmēt valsti un sabiedrību, pārveidot to. Par savu mērķi SFL nospraudis «atvērtas sabiedrības» izveidošanu. Ar to tiek saprasta tāda sabiedrība, kas nedomājot pieņem visu jauno (ir atvērta), kurā visi viedokļi ir vienlīdz pareizi. Par to, cik haotisku (tātad sašķeltu, beztautisku un pretoties nespējīgu) sabiedrību savās vīzijās ir iecerējuši radīt SFL aktīvistu, liecina viņu skaidrojums «atvērtās sabiedrības» jēdzienam: «Atvērtas sabiedrības pamatā ir atziņa, ka cilvēka rīcība ir balstīta uz nepilnīgām zināšanām un nevienam nav monopola uz patiesību.»

Grāmatas iepriekšējās nodaļās jau tiku minējis, cik milzīga nozīme kā sabiedrību un valsti pārveidojošam spēkam ir izglītībai. SFL darbība tam ir labs apliecinājums.

Izglītība ir galvenais SFL darbības lauks. Lai izvērstu savu darbību, SFL ir nodibinājis veselu virkni ar izglītību saistītu organizāciju: Skolu atbalsta centrs, Nevalstisko organizāciju centrs, Latvijas Tiesnešu apmācības centrs, Rīgas Juridiskā augstskola, Valodu mācību centrs, Izglītības iniciatīvu centrs. Tās visas faktiski ir uzskatāmas par SFL filiālēm.

Svarīgi piebilst, ka pēc līdzīgas shēmas Sorosa Atvērtās sabiedrības institūts, kas ir arī SFL jumta organizācija, izvērš darbību arī citās Austrumeiropas valstīs. Tātad faktiski varam runāt par labi finansētu, teritoriāli izvērstu un strukturētu organizatorisku tīklu.

Lai gan SFL visai maz pievēršas kultūrai, tā paspārnē atrodas arī Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs, kurš nodarbojas ar dažādu kosmopolitisku parādību veicināšanu.

Interesanta ir SFL darbošanās politiskajā arēnā. Šajā nozarē darbība tiek veikta caur SFL dibināto sabiedriskās politikas centru «PROVIDUS» (arī portāls), kā arī plašāk pazīstamo SFL finansēto organizāciju «Delna», kas diezgan aktīvi «apkaro korupciju». Tikai 2003. gadā «Delna» no SFL saņēmusi vairāk nekā 77 000 dolāru. Šī organizācija nešaubīgi tiek izmantota noteiktu interešu lobēšanai. Īpaši labi to varēja redzēt laikā, kad «Delna» kopā ar citām SFL sponsorētajām organizācijām — Eiropas Kustību Latvijā, PROVIDUS u. c. — skaji protestēja pret Ingridas Ūdres iecelšanu par komisāri Eiropas Komisijā. (Ja zinām, ka Ūdre ir saistīta ar Sorosam netīkamo Krievijas miljardieri Berezovski, šīs darbības iegūst vēl plašāku jēgu.)

SFL priekšsēdētāja ir Sarmīte Ēlerte, laikraksta «Diena» galvenā redaktore. Šā laikraksta attieksme pret dažādiem jautājumiem cieši saskan ar SFL nostādņēm, vēl vairāk, «Diena» ir galvenais «Delnas» un citu SFL apakšstruktūru reklamētājs.

Viena no fonda darbības metodēm ir arī nelielu pasākumu atbalstīšana gan tiešā veidā, gan caur citu savu apakšorganizāciju «Baltijas — Amerikas Partnerattiecību fonds». Starp šādu atbalstu guvušajiem rodama arī Latvijas Krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācija. Tā par vienu no saviem mērķiem norādījusi «panākt Izglītības likuma pantu grozīšanu, kas ir saistīti ar pāreju uz izglītību latviešu valodā, kā arī tādu pantu ierakstīšanu likumā, kas nodrošinātu izglītības krievu valodā saglabāšanu un attīstību Latvijā».

Daiļrunīgs SFL vērtību apliecinājums ir arī atbalsts kāda vietējā noviržu propagandētāja Kaspara Zāliša dalībai konferencē «Aktīvistis Praidā — veido cilvēktiesības saskatāmas» Lisabonā, Portugālē. Taču tas ir tikai nieks, salīdzinot ar to, cik liels atbalsts šai perversijai tika sniegts SFL priekšsēdētājas vadītā laikraksta «Diena» slejās 2005. gadā zināmā gājiena laikā. Protams, tas nav vienīgais, fonds atbalsta arī citas tikpat graužošanas un latviešiem nepieņemamas programmas.

Patiesības labad jāpiezīmē, ka SFL propagandas nolūkos ir atbalstījis dažus augstvērtīgus latviešu kultūras darbus, tomēr lietas būtību tas nemaina.

Kā labā? Paliek jautājums: kā labā darbojas SFL un Soross? Diemžēl precīzi uz to atbildēt ir neiespējami. Tie var būt gan vienas, gan vairāku personu izlūkdienesti, gan noteikts ekonomiskais grupējums, gan varaskāra un bagāta cilvēka ambiciozais prāts. Un patiesībā tas arī nav būtiski — svarīgākais, ka SFL struktūra pilnībā atbilst izlūkdienesta pazīmēm, ka tā darbības sekas ir Latvijai nevēlamas, ka skaidri redzama šīs struktūras tiekšanās pēc varas. Viss pārējais jau ir otršķirīgs.

Kas un kā tevi izseko? Privātās dzīves apdraudējums un aizsardzības principi

Visbiežāk nākas sastapt cilvēkus, kas pat neapzinās un nespēj saprast, cik patiesībā nozīmīga un vērtīga ir informācija, kas raksturo katru no mums. Personas dati ir adrese, tālruņa numurs, dzimšanas dati, ģimenes stāvokļa un ieņēmumu raksturojums, medicīniskā informācija, tautība, reliģiskā piederība — īsi sakot, viss, kas kaut kādā veidā raksturo cilvēku kā personu.

Uzreiz jāteic, ka vairumā gadījumu šo informāciju vieglprātīgi izpauž cilvēki paši, bet, protams, aizvien biežāk parādās izveicīgi šīs informācijas izvilinātāji.

Un tā tad — kāpēc šie dati ir vērtība? Tam ir divi iemesli. Pirmkārt, šie dati raksturo personu, citiem vārdiem sakot, pēc šīs informācijas pārējie cilvēki un iestādes atpazīst personu. Tātad, ja dati nonāk krāpnieku rokās, pastāv iespēja noziedzīgos nolūkos nozagt un izmantot svešu identitāti. Otrkārt, šo datu publiskošana iznīcina personas tiesības uz privātumu.

Tomēr, lai nerastos pārpratumi, vēlos norādīt, ka šīs pārdomas nav rakstītas, lai

- aizstāvētu kāda tiesības anonīmi aplūkot pornogrāfiskus materiālus datortīklā, bet gan lai aizstāvētu tiesības sūtīt elektroniskās vēstules pārliecībā, ka to vienīgais lasītājs būs adresāts;
- popularizētu iespēju dzīvot jebkurā vietā, neizpaužot savas dzīvesvietas adresi nevienam, bet gan lai aicinātu likvidēt iespēju kādai nezināmai firmai atsūtīt tieši Jums adresētu preču katalogu, kas piemērots Jūsu ģimenes stāvoklim un ieņēmumu līmenim;
- atvieglotu iespēju laupītājiem nemanītiem «aptīt» juvelierizstrādājumu veikalu, bet lai aicinātu nepieļaut absurdu, ka ikviens solis pilsētas centrā tiek fiksēts neskaitāmās novērošanas kamerās;
- veicinātu neierobežotu un anonīmu indivīda nostāšanos pret tautas interesēm, bet gan lai nepieļautu totālu valsts un kriminālo struktūru kontroli pār ikviena privāto dzīvi.

Informācija par mums uzkrājas visneiedomājamākos veidos un vietās. Lielāko daļu šo jaušo un nejaušo datu bāzu to turētājs var izmantot pēc sirds patikas. Dati var tikt pārdoti, «aizdoti» vai vienkārši nozagti.

Jebkura tirdzniecības iestāde, kas pārdod preces ar nomaksu, uzkrāj ievērojamus informācijas apjomus. Jebkura izglītības iestāde, darba devējs, valsts iestāde ir apjomīgas un būtiskas personu datu bāzes turētājs. Tāpat arī dažādu preses izdevumu abonētu reģistrs ir gards kumosā tiešā mārketinga aktīvistiem, jo tā ir pēc noteiktām interesēm, profesionālās piederības vai izglītības sagrupēta auditorija — tirgus noteiktai precei.

Reiz uz TV studiju zvanīja kāds sašutis ārsts, kurš nav ielaists medikamentu izstādē, jo atteicies aizpildīt anketu, kurā jānorāda personīga informācija. Lūk! Izstādes rīkotāji ar brīvbiļetes piešķiršanu mēģina «nopirkt» apmeklētāju personalizēto informāciju. Nav grūti saprast, ka pēcāk visi brīvbiļešu ieguvēji saņems piedāvājumus sadarboties, izplatīt tikai noteiktas firmas medikamentus.

Minētā problēma ar katru gadu kļūst nozīmīgāka, jo aizvien skaidrāk iezīmējas parādība, ko sauc par «sadalīto tirgu», tātad ikviena personīga piekļuve iespējamam klientam tiks vērtēta aizvien augstāk.

Vispirms aplūkosim to, kādu informāciju par mums glabā valsts iestādes.

Ko par Tevi zina valsts iestādēs?

Īsi sakot — gandrīz visu.

Praktiski ikviena valsts iestāde, ar kuru ir bijusi kaut niecīga saskarsme, zina Tavus dzīvesvietas un dzimšanas datus. Un, atkarībā no specifikas, arī citu Tevi raksturojošu informāciju. Mēģināšu īsi uzskaitīt, ko par vidusmēra iedzīvotāju zina valsts iestādēs.

Vispirms tā ir vietējā dzimtsarakstu nodaļa vai iedzīvotāju reģistrs, kurā reģistrēta personas dzimšanas vieta, laiks, vecāki. Šīs iestādes reģistrē arī informāciju par personas ģimenes stāvokli. Izglītības iestādes gluži tāpat ilgu laiku glabā un pēc tam nodod arhīvā savu audzēkņu personas lietas. Medicīnas iestādes papildus reģistrē arī visas pārceļotās slimības. Valsts ieņēmumu dienests, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra ir pilnībā lietas kursā par personas legālajiem ieņēmumiem un darba vietām.

Ja personas rīcībā ir automašīna, tas ir zināms CSDD; ja personai ir zemes īpašumi, tas ir zināms Valsts zemes dienestā; ja persona izbrauc no valsts, tas tiek reģistrēts IeM Robežsardzes datubāzē, kā arī Pilsonības un migrācijas dienestā. Tiem, kas stājušies tiesas priekšā par nopietniem pārkāpumiem, jāērķinās, ka attiecīgā lieta tiek glabāta IeM Informācijas centrā. Vēl arī Uzņēmumu reģistrs, kurā pieejamas ziņas par personu dalību uzņēmumos un organizācijās.

Latvijas Pastā un Valsts adrešu reģistrā reģistrētas visas Latvijas adreses.

Piedevām jāatceras par pašvaldību iestādēm, kurās nereti uzkrājas dažāda rakstura sadzīviska informācija.

Var secināt, ka valsts iestādēm visbiežāk ir zināms par personas radniecību, dzīvesvietu, ģimenes stāvokli, veselības stāvokli, ienākumu līmeni, īpašumiem, ceļojumiem, izglītību.

Nolūkā apvienot visu minēto iestāžu informāciju, radīta Vienotā informācijas tīkla aģentūra (VITA).

Kamēr Latvijā tikai esam ceļā uz vispārēju informācijas krātuvī, Rietumos tā jau ir gandrīz realitāte. Aicinu atcerēties kādu no daudzajām Holivudas filmām, kurās izmeklētājam parasti pietiek datorā ieklikšķināt personas identifikācijas numuru, lai zinātu par viņu gandrīz visu.

Vēl. Valsts iestādēm pieskaitāmas arī speciālās izziņas (policija, prokuratūra) un izlūkošanas organizācijas (Drošības policija, Satversmes Aizsardzības birojs, Militārā pretizlūkošana), kuru uzdevums sīkāk izpētīt to personu loku, kas saistīts ar krimināliem nodarījumiem, ārvalstu dienestiem vai valsts varai netikamu uzskatu paudžiem. Minēto iestāžu rīcībā esošā informācija jau ir specifiskāka, taču par to runāsim turpmākajās nodaļās.

No visa minētā gan nevajadzētu secināt, ka valsts iestādēs to vien dara, kā «urķējas» katra privātajā dzīvē, protams, ne. Tomēr svarīgs ir secinājums, ka valsts iestāžu datu bāzēs ir uzkrāta gandrīz visa būtiskākā un raksturīgākā informācija par katru individu. Turklāt ir skaidri izteikta ievirze uz vispārējas identifikācijas un visaptverošas datu bāzes radīšanu. Pagaidām tam vienīgais šķērslis ir nepilnīgā datorizācija un naudas trūkums datu elektroniskai apstrādei. Bet tā, domājams, ir tikai īslaicīga situācija.

Piemēram, 2004. gada 4. augustā LTV «Panorāmā» izskanēja ziņas, ka «Liepājas siltums» sadarbosies ar Unibanku, lai siltuma maksas parādniekiem liegtu iespējas saņemt kredītu un līzingu pakalpojumus Unibankā.

Kā to visu vērtēt? Būtu savādi, ja valstī nebūtu ziņu krātuvju par tās pilsoņu vecumu, dzimumu, dzīvesvietu utt. Par tādu stāvokli varētu sajūsmināties vien anarhisti un galējie liberāļi.

Tomēr problēma pastāv: kā nodrošināties pret ļaunprātīgu uzkrātās informācijas izmantošanu? Šīs informācijas «monopols» ir viena no valsts varas un pārākuma pazīmēm. Tas ir spēcīgs ierocis pret nepaklausīgajiem. Un vēl — galu galā ar šo informāciju strādā parasti cilvēki, kuriem arī mēdz būt savas vājības. Un nereti iekrātās ziņas nonāk «trešās puses» rokās. Tie ir uzņēmumi, kas informāciju izmanto

savām reklāmas akcijām, tās ir politiskās partijas, kas «makšķerē» vēlētājus, tās ir kriminālas grupas, kas meklē nākamās izspiešanas, šantāžas vai laupīšanas upurus.

Rietumvalstīs bieži risinās tiesvedība lietās par nesankcionētu personas medicīniskās informācijas izpaušanu. Minētajā informācijā parasti ieinteresētas ir apdrošināšanas un medikamentu ražotājas vai tirgotājas firmas. Apdrošinātāju intereses iemesli ir saprotami — apdrošinot cilvēka dzīvību, ir nozīmīgi zināt, cik liels ir risks, ka viņš drīzāk vai vēlāk aizies Viņšaulē, tāpat saslimšanas risks.

Visbeidzot — gandrīz katram būs gadījies atrast pasta kastītē kādas nezināmas firmas reklāmas izdevumu, uz kura uzdrukāta jūsu adrese un vārds. Vai neliekas interesanti, kā šī firma var zināt, ka Jūs dzīvojat tieši šeit, un kāpēc tieši jums piedāvā noteikto preci? Par to der painteresēties tuvāk!

Nozagtā identitāte

Personas dati ir mūsu seja informācijas pasaulē. Gluži kā apkārtējie mūs pazīst pēc sejas, informācijas tehnoloģiju laikmetā pastāv informatīvā jeb datveidīgā «seja», pēc kuras mūs atpazīst dažādās iestādēs, informatīvajās sistēmās, datu bāzēs.

Attīstoties dažādiem tirdzniecības un finanšu pakalpojumiem, aizvien lielākas datu bāzes veidojas arī privāto iestāžu pārziņā. Īpaši nozīmīgas datu bāzes veidojas kredītiestāžu (banku) un nomaksas (līzinga) preču tirgotāju rīcībā. Tās veidojas gan pašu privātiestāžu darbības rezultātā, gan arī pārbaudot klientu sniegtos datus valsts datu bāzēs. Piemēru šeit daudz: Iedzīvotāju reģistrā datus mēdz pārbaudīt līzinga firmas, IeM Informācijas centrā savu nākamo darbinieku datus mēdz pārbaudīt apšardzes firmas. Tas šķiet pašsaprotami un vajadzīgi — tāda ir šo jomu specifika.

Tomēr viss nav tik vienkārši.

Iedomāsimies situāciju: Jūs dodaties uz veikalu, lai uz nomaksu nopirktu, piemēram, mobilo telefonu, bet, Jums par lielu pārsteigumu, pārdevējs norāda, ka šoreiz palīdzēt nespēs sakarā ar Jūsu nepatīkšanām iepriekšējā līzinga sakarā. Pārsteigums ir liels, it īpaši ņemot vērā, ka nekad agrāk uz nomaksu neko neesat pircis. Kā tas iespējams? Izrādās, Jums pirms gada gadījies pazaudēt pasi... Tālākais jau viegli saprotams. To izmantojis kāds krāpnieks, kas uzdevies par Jums, izdomājis kādu darba vietu, viltojis izziņu par ienākumiem un iegādājies sev tīkamo lietu, uz visiem laikiem apzīmogojot Jūsu personu, kuras dati krāpnieka dēļ nonākuši līzinga firmu «melnajā sarakstā». Paradokss ir tas, ka firmas var pārbaudīt tikai uzrādītās pases īstumu, nevis īpašnieka autentiskumu!

Jūsu identitāte ir nozagta un, lai to atgūtu, jāiet ilgs un netīkams ceļš (ej nu pierādi, ka tu nebiji tu)! Turklāt nereti ir gadījumi, kad arī pēc krāpniecības fakta pierādīšanas personas dati no «melnā saraksta» dzēsti netiek, jo, kas lai zina, varbūt šo pasi izmantos vēl kāds...

Šādu gadījumu nav maz. Identitātes zagšana ir izplatīts noziegums. Pastāv iespēja pēkšņi uzzināt, ka uz Jūsu vārda ir reģistrēti īpašumi, veikti darījumi vai ņemti kredīti.

Tā, piemēram, 2004. gada 16. augustā uz TV raidījumu «Bez tabu» zvanīja kāds vīrs, kurš Rīgas Zemgales priekšpilsētā vēlējies saņemt izziņu, lai nokārtotu trūcīgajiem paredzēto pabalstu, bet tas nav bijis iespējams, jo datorizētā datu bāze uzrādījusi, ka ar viņa vārdu reģistrētas divas ēkas un 2000 m² zemes... Dažreiz, mēģinot iegūt bezdarbnieka pabalstu, cilvēki atklāj, ka, pašiem to nezinot, ir kādas firmas īpašnieki vai darbinieki, kas saņem algu.

Arī banku lietās nozagtā identitāte ir izplatīts noziegums. Protams, runa ir par kredītkartēm. Karšu viltošana — dublikātu izgatavošana — jau sen nevienu nepārsteidz, tomēr gadās arī interesantāki atgadījumi. Piemēram, kāds vīrs pa roku galam izsviedis papīrgrozā no bankas atsūtīto piedāvājumu par jauna tipa kredītkaršu izgatavošanu. Vēstule, kura bija izdrukāta automātiski, saturēja ne tikai adresi, bet arī personas kodu un kontu numurus, kā arī anketu, kas aizpildāma un nosūtāma bankai. Minēto vēstuli uzgājis sētnieks un, daudz nedomādams, nosūtījis anketu bankai un saņēmis kredītkartes, ar kuru palīdzību varējis izmantot neuzmanīgā vīra kontā esošo naudu.

Īpaši satraucoša ir aizvien lielāku datu kopumu pieslēgšana starptautiskajam datortīklam, jo, lai cik drošas būtu datu aizsardzības sistēmas, tādējādi daudzkārt palielinās to nesankcionētas un ļaunprātīgas izmantošanas iespējas.

Gribot negribot nākas pierast pie domas, ka līdztekus rūpēm par savas morālās un fiziskās personas neaizskaramību, mums jādomā arī par savi raksturojošās informācijas drošību. Protams, var diskutēt, cik lielā mērā mēs esam mūs raksturojošās informācijas īpašnieki un cik tālu tā ir visu apkārtējo īpašums. Ir dzirdēts arī par tiesas procesiem, kuros pieprasa atlīdzību (līdzīgi autoratlīdzībai) no līdzcilvēkiem par personas vārda izrunāšanu, ierakstīšanu tālruņu grāmatā u. tml., tomēr tā jau ir galējība.

1. *ieteikums.* Pirms sniegt datus par sevi, jāpārlicinās, vai tas neizbēgami nepieciešams. Nevajadzētu norādīt adresi, ja var iztikt ar tālruņa numuru norādīšanu, nevajadzētu lieki norādīt personas kodu, pases numuru.

2. *ieteikums.* Atcerieties, ka dažādas loterijas, aptaujas un konkursi, kurus bieži rīko uzņēmumi, ir tikai ar vienu mērķi — iegūt personu datus, lai veiktu tirgus pētījumus vai iegūtu tiešu pieeju klientam.

Piemēram, lai ieietu medicīnas piederumu izstādē, apmeklētājam jāreģistrējas, norādot savu amatu, darba vietu un saziņas iespējas. Šādā gadījumā izstādes organizatoru nodomi ir pilnīgi skaidri.

3. *ieteikums*. Gadījumos, kad kāds nepamatoti darbojas ar jūsu personas datiem, der būt uzstājīgam vai pat vērsties Datu valsts inspekcijā vai tiesībsargājošās iestādēs. Fizisko personu datu aizsardzības likums paredz personai dažādas tiesības uz savu datu aizsardzību un tiesības uz atlīdzību par nodarītiem zaudējumiem, kas radušies, pārkāpjot šo likumu.

Lieks troksnis šajā jautājumā neskādēs.

Izsekošanas ierīce Tavā kabatā

Varbūt izklausās neticami, bet visefektīvāko izsekošanas ierīci mēs ik dienas nēsājam sev līdzi. Tas ir pārnēsājamais tālrunis, kura darbības principu parasti uztver vienpusēji kā ierīci saziņai. Reti kurš aizdomājas, ka, lai savienojums būtu iespējams, retranslācijas ierīcēm — torņiem — ir nepārtraukti jāseko jūsu atrašanās vietai. Mūsdienās tehnoloģija ļauj noteikt tālruņa atrašanās vietu ar precizitāti līdz dažiem desmitiem metru. Turklāt šī sekošana ir visaptveroša. Par to, ka tālrunis, uz kuru zvanām, ir izslēgts, ziņu saņemam pāris sekunžu laikā. Tikpat ātri notiek arī savienojums.

Pārnēsājamam tālrunim ir arī otra nelāga īpašība — tas ne tikai ļauj sekot atrašanās vietai, bet arī ļauj noklausīties sarunas. Sarunu noklausīšanās var notikt, jo tālrunim ir trīs tam nepieciešamās lietas: 1) mikrofons, 2) raidītājs, 3) baterija — strāvas avots. Radiosakaru tiltiņš ir pārējams no abām pusēm, turklāt arī bez mūsu ziņas. Teorētiski pat ir iespējams pieslēgties tālrunim, kuru esam izslēguši. Noklausīšanos veic, pateicoties īpašajam IMEI kodam — katram tālrunim piešķirtajam identifikācijas numuram (nejaukt ar tālruņa numuru!).

Es zinu, ko Tu ēdi pagājušajā vasarā!

Problēma, par kuru būs runa šajā apakšnodaļā, mūs pagaidām vēl skar ierobežotos apjomos, tomēr jo dienas, jo aktuālāka tā kļūst.

Daudzi būs ievērojuši laipni uzmācīgo kampaņu «Pērc ar karti!», «Maksā ar karti!», tāpat arī lielveikalu tīkla MAXIMA kampaņu par klienta kartes izmantošanu.

Praksē šāda kartes izmantošana nozīmē vien to, ka nozīmīga daļa Jūsu saimnieciskās dzīves kļūst uzskatāma un aprēķināma iestādēm, kuras ir šo karšu piedāvātāji, kā arī valsts iestādēm, ja tām pēkšņi rastos interese par Jūsu tēriņiem.

Piemēram, MAXIMA mūs aicina, norēķinoties par pirkumu, uzrādīt klienta karti, kuras izmantošana tiek reģistrēta kā «pluspunkti», par ku-

riem vēlāk iespējams saņemt atlaidi pirkumiem. Līdzīga prakse pastāv arī STATOIL un citās tirdzniecības firmās.

Klienta kartes iegūšanai parasti ir jāreģistrējas, sniedzot savus personas datus. Šie dati tad arī dod iespēju personas ieradumu pētīšanai. Cita lieta, ja atlaižu kartes tiek izsniegtas bez piesaistes konkrētai personai.

«Pluspunkti», protams, ir laba lieta, tikai jāatceras, ka katru reizi, kad sniežat pārdevējam kādu klienta karti, Jūs parakstāties zem nopirktā maizes klaipa, apģērba gabala utt. Tas dod iespēju izveidot lielisku statistiku par Jūsu patēriņa struktūru, tātad ienākumu līmeni, gaumi, iepirkšanās paradumiem. Tā ir informācija, kura ir nenovērtējami svarīga tirgotāja darbā. No šādas informācijas var izsecināt gan nepieciešamos preču krājumus, gan iespējas piedāvāt tieši Jums konkrētu preci. Var jau teikt, ka tajā nav nekā slihta. Tā, protams, ir gaumes lieta — ļaut vai neļaut kaimiņiem rakāties savā ledusskapī un naudas makā.

Kreditkaršu izmantošana nozīmē praktiski to pašu, tomēr ir savas nianses.

Izmantojot kredītkarti, tiek ne tikai iezīmēti pirkumi, bet arī reģistrēts laiks un vieta, kurā tas darīts. Tas attiecas gan uz tirdzniecības vietām, gan bankas automātiem. Tātad, ja vakara gaitā būsit pāris vietās norēķinājies ar karti un izņēmis naudu kādā bankomātā, banka (un ne tikai) var palūkoties gan uz Jūsu tā vakara maršrutu, gan tēriņiem.

Internets pret indivīdu. Kurš kuru?

Līdz ar tīmekļa ienākšanu mājās tā izmantotājs ir ne tikai ieguvis dažādas iespējas informācijas meklēšanā, bet arī publiskai apskatei izstādījis savu gaumi un intereses. Katru reizi, tīmeklī pieslēdzoties kādai adresei, dators savā ziņā «parakstās» zem šīs darbības. Katram datoram tīklā tiek iedalīta unikāla IP adrese (kods), kura dod iespēju noteikt lapas, kuras apskatītas no attiecīgā datora.

Īpaši sērijas numuri ir arī datorprogrammām. Dažas no tām mēdz pat sazināties ar izgatavotājfirmu, lai ziņotu tai par datora parametriem: procesora tipu, cietā diska apjomu utt. Šāda veida informācija ir nenovērtējama, plānojot ražošanas apjomus. Turklāt «sazināšanās» notiek automātiski un lietotājam nezinot, tiklīdz dators tiek pieslēgts tīmeklim.

Datorprogrammu iezīmēšanu ar elektroniskām ūdenszīmēm parasti pamato ar nepieciešamību cīnīties pret pirātismu, tomēr pirātismam tas nav īpaši kaitējis. Ir gan cits būtisks blakusprodukts: ir radīta vēl viena personīgās informācijas uzkrāšanas un izpētes iespēja.

Tīmeklim pieslēgts dators ir nedrošs arī tādēļ, ka tam bez īpašnieka atļaujas var piekļūt dažādi okšķeri, tādēļ glabāt svarīgus datus šādā datorā ir riskanti.

Bieži aizmirstam, ka pa tiem pašiem vadiem varam gan piekļūt informācijai, gan arī citi var piekļūt mūsējai.

Būtiski ir arī atcerēties, ka lielākoties elektroniskās vēstules pārsūtīšanas laikā nav īpaši aizsargātas, tās ir iespējams pārtvert, tās var arī vienkārši «noklist». Šis grāmatas autoram ir nācies redzēt savas sarakstes gabalus, kas mistiskā veidā kļuvuši brīvi pieejami tīmeklī.

Pārtvertā informācija

Jau kopš laika, kad galvenais saziņas līdzeklis bija ziņneši, kas vajadzīgo ziņu rakstītā veidā vai atceroties nogādāja adresātam, vienmēr notikuši mēģinājumi ziņu pārtvert, lai iepriekš uzzinātu par sāncenšu vai ienaidnieku nodomiem. Mūsdienās, kad milzīga daļa saziņas notiek ar dažādu elektronisko sakaru līdzekļu starpniecību, informācijas pārtveršana ir vienkārši veicams uzdevums.

Pārtveršanas ierīces var būt dažādas, tomēr pārsvarā tās ir pieslēgtas attiecīgajam sakaru tīklam. Vienkāršākās ierīces, kas paredzētas vienas līnijas kontrolei mājas apstākļos, var izgatavot jebkurš elektronikas vai radiotehnikas amatieris, sarežģītākās maksā dārgi. Tās var atļauties tikai bagātākās organizācijas un valsts.

Der atcerēties, ka valsts izmanto pārtveršanas ierīces, kuras ir stacionāras, pieslēgtas sakaru tīklam pavisam oficiāli. Tādi uzņēmumi kā LMT, TELE 2 un LATTELEKOM jau sen ir nodrošinājuši iespēju izlūkdienestiem pieslēgties attiecīgo uzņēmumu kontrolētajam sakaru tīklam.

2005. gada 12. maijā Saeimā tika pieņemtas izmaiņas Elektronisko sakaru likumā. Izmaiņās noteikts, ka arī interneta pakalpojumu sniedzējiem ir jānodrošina tehniskie priekšnosacījumi, lai pēc Satversmes Aizsardzības biroja pieprasījuma varētu pārtvert informāciju attiecīgajā tīklā. Tā kā tehniskā puse uzņēmējiem būtu jānodrošina no savas kabatas, sākās protesti. Pēc izmaiņu pieņemšanas vairākos laikraksta «Dienas Bizness» numuros tika iztirzāta šī tēma. Protams, galvenais diskusiju objekts bija uzņēmēju intereses, nevis pati ideja par sakaru kontroli.

«Publiska vieta» — jēdziena otra nozīme

Sabiedriska vieta — iela, laukums, parks, uzgaidāmā telpa, sabiedriskais transports. Kas gan tur nezināms? Un tomēr ir. Rietumu valstīs aizvien straujāk piešķir šim jēdzienam citu nozīmi. Sabiedriska vieta nu jau ir vieta, kurā nekas no teiktā vai darītā nepaliek nepamanīts.

Latvijā vēl varam justies samērā privāti. Mūsu dienas gaitās novērošanas kameru acis noraugās tikai pilsētās. Savukārt Rietumvalstu iedzīvotājiem novērošanas kameras ir ikdiens. Prātā nāk reiz lasīti

pētījuma dati, kas liecināja, ka Londonā stundas laikā cilvēku fiksē vidēji 300 kameru, t. i., reizi 10 — 12 sekundēs. Latvijā liela kameru koncentrācija ir Vecrīgā kur līdzās valsts iestāžu apsardzes un banku drošības kamerām ir izvietotas arī neskaitāmas privātfirmu kameras, kā arī Videonovērošanas centra kameras. Lasītājs, iespējams, atceras, ka 2005. gada 16. martā TV tika pārraidīts sižets, kurā bija redzams, kā deputāts Pliners sniedz naudu kādam no leģionāru atceres gājiena bloķētājiem. Šis materiāls arī tika fiksēts ar vienu no minētā centra kamerām.

Aizvien biežāk uz veikalu durvīm varam redzēt uzlīmes, kas brīdina, ka tiek veikta videonovērošana. Īpaši uztraukties nevajadzētu. Tomēr diezgan netīkami ir apzināties, ka ikvienu tavu soli fiksē un ieraksta, ka kaut kur kādam ir iespēja salikt tavas dienas gaitas pa kadram vien.

Pēc tā saucamās kampaņas «pret terorismu» sākuma ir ne tikai jādomā, kā izskatīties, bet arī ko teikt, jo dažādās sabiedriskās vietās aizvien biežāk sāk izmantot mikrofonus. Tādi tiek izvietoti laukumos, lidostās, stacijās. Vispārējā baiļu atmosfērā Rietumvalstu stacijās un lidostās tiek ieviestas kameras, kuras atpazīst bez uzraudzības atstātus saiņus, somas un signalizē par to apsardzei. Tiek strādāts arī pie tehnoloģijām, kas ļautu ar videokamerām pūli atrast un identificēt policijas meklētās personas.

Pilna debess vēriņu acu!

Mūsdienu tehnoloģijas ļauj izdarīt gluži neticamas lietas. Kosmiskās tehnoloģijas izmanto pat lauksaimniecībā. Un ne jau tikai augsnes izpētei! Reizēm mērķi ir daudz konkrētāki. Tā kā esam iekļauti ES ietekmes sfērā, der zināt, ka Eiropas Komisija vēlas paplašināt mākslīgo pavadoņu izmantošanu lauksaimnieku kontrolei. 2004. gada 26. jūlijā mediji ziņoja par EK nodomu izmantot pavadoņus lauksaimniecības zemju platības noteikšanai, lai ietaupītu uz neprecīzi aprēķināto kompensāciju rēķina. Līdzīgi nodomi savulaik tika izteikti arī par ganāmpulku lieluma kontroli. Lai gan precīza informācija ir laba lieta, tomēr šādi plāni, smejies vai raudi, modina nepatīkamas asociācijas ar visu redzošu Lielo brāli...

Interesenti Lielāko daļu pasaules var aplūkot, izmantojot internetā atrodamu programmu *Google Earth*.

Vispārējā identifikācija. No auguma parametriem...

Pašlaik Latvijā tiek ieviestas jaunā parauga pasēs. Tajās elektroniski tiks iestrādāti ne vien jau ierastie personas dati, bet arī dažādi auguma raksturlielumi. Un pat ikšķa nospiedums! Pamatoti rodas jautājums, kam tas viss ir vajadzīgs. Šāda kārtība tiek pamatota ar jau zināmo

«preterrorisma» kampaņu, taču praksē tas nozīmēs pilnīgu identifikāciju.

Aizskarošākais šajos identifikācijas pasākumos ir tas, ka kārtējo reizi varas elites izvēlas likumiem paklausīgo iedzīvotāju papildu noslogošanu, nevis aktīvāku darbu reālu noziedznieku meklēšanā. Vispārējā identifikācija, izmantojot biometriskos datus, ir pazemojoša kaut vai tādēļ, ka šādas informācijas pieprasīšana netieši norāda, ka arī tu tiec turēts aizdomās.

Aizskārums izjūtu pastiprina fakts, ka pirmās šādas identificēšanas metodes tika izmantotas tieši kriminālnoziedznieku atpazīšanai. 19. gs. beigās franču antropologs **Alfonss Bertiljons** (*Alphonse Bertillon*) izstrādāja sistēmu kriminālnoziedznieku atpazīšanai pēc to auguma parametriem: galvaskausa apkārtmēra, pirkstu garuma, ausu izmēra utt. Tas pirmo reizi ļāva policistiem atpazīt noziedzniekus, kuri tika aizturēti atkārtoti un slēpa savu vārdu.

...un pirkstu nospiedumiem...

Līdzīgs ir stāsts arī par pirkstu nospiedumiem. Un, lai gan to unikalitāte cilvēkiem bija zināma sen, identificēšanai tos sāka izmantot tikai 19. gs. beigās. Šķiet, ka tieši pirkstu nospiedumi ir kļuvuši par tādu kā kriminālistikas simbolu, un tādēļ kāda politiķa vēlme, piesedzoties skatītiem saukļiem, tikt pie citu zemju naftas krājumiem vismaz man nešķiet nopietns arguments savu pirkstu nospiedumu nodošanai. Drīzāk otrādi.

Pirkstu nospiedumi ļauj ļoti īsā laikā pārbaudīt milzīga apjoma datu bāzes. Automātiskā pirkstu nospiedumu atpazīšanas sistēma nesalīdzina visu nospieduma attēlu ar visiem datu bāzē esošajiem, tā salīdzina īpašu kodu. To iegūst, nospieduma attēlā atzīmējot līniju sākuma, beigu un dalīšanās punktus, katram no šiem punktiem koordinātu plaknē ir īpašas koordinātas. Parasti nospiedumu raksturo ar aptuveni 90 šādiem punktiem. Datorsistēmām tādēļ ir iespējams pārbaudīt vairākus miljonu ierakstu lielu datu bāzi 1 — 2 stundu laikā.

Sākotnēji var likties, ka vispārēja datu bāze ir lieliska ideja, tomēr tā nav. Jāatceras, ka ar šīm datu bāzēm strādās cilvēki, kam piemīt visas cilvēcīgās vērtības. Var notikt kļūdīšanās, ievadot datus, var notikt tišas mahinācijas ar mērķi slēpt īsto vainīgo vai mērķtiecīgi apvainot kādu noziegumā, galu galā pirkstu nospiedumi kāda nozieguma vietā var nokļūt gluži likumīgi un nesaistīti ar noziegumu, bet to klātesamība padarīs cilvēku par aizdomās turamo. Nu, piemēram, Jūs veikalā būsit apskatījuši un aptaustījuši preci, kuru pēc tam nopirks kāds cits, kura mājas, kā par nelaimi, tiks aplaupītas. Pēc vietas apskates policija konstatēs nospiedumus, no kuriem viens izrādīsies Jūsu (datu bāze tā liecinās!). Kā lai pēc tam to paskaidro tiesībsargiem?

Šādas datu bāzes nekad nebūs pilnībā pasargātas no kļūdām, tās tikai izveidos saiti starp konkrētu nospiedumu un ierakstu datu bāzē. Izmainiet datni, un būs mainīta arī identitāte!

...līdz DNS un acu zīlītes skeneriem

Nereti arī Latvijā tiek apspriesta nepieciešamība izveidot visu iedzīvotāju DNS (dezoksiribonukleārā skābe) datu bāzi, kas palīdzētu mediķiem gūt priekšstatu par iedzimtām slimībām un citām īpašām pazīmēm. DNS analīze pazīstama arī saistībā ar paternitātes noteikšanu bērniem.

Genoms, unikālais ģenētiskais kods, kuru satur ikviens mūsu ķermeņa šūna, ļauj gan identificēt konkrētu cilvēku, gan izpētīt viņa radniecību ar citiem. DNS identifikācijas tehnoloģijas trūkums ir tas, ka tomēr nekad nav iespējams būt simtprocentīgi pārliecinātam, ka attiecīgais DNS paraugs pieder tieši konkrētajam cilvēkam, jo genoma identiskā daļa diviem dažādiem cilvēkiem ir 99%, identifikāciju parasti veic, izmantojot dažus šīs molekulas sektoros, apgabalus. Protams, DNS tehnoloģija ir ar mazu kļūdas varbūtību, tomēr pilnībā izslēgt šādu iespēju nevar. Galvenā bīstamība DNS datu bāzes veidošanā ir tieši pats datu apkopošanas fakts, datu bāzes pastāvēšana, kuru iespējams izmantot dažādiem nepieņemamiem mērķiem.

Cilvēku identificēšanas problēmai tiek meklēti aizvien jauni risinājumi, izmantotas aizvien jaunas tehnoloģijas. Dažas no tām ir vērts iepazīt tuvāk.

Visvienkāršākā un izplatītākā no identificēšanas tehnoloģijām ir elektroniskā datu bāze, kurā atrodamas autovadītāja apliecības ar visām fotogrāfijām. Šādu datu bāzi iespējams izmantot, piemēram, policijas darbā, tomēr tā ir samērā neprecīza un nevar tikt izmantota gadījumos, kad ir augstas drošības prasības.

Jau 90. gados popularitāti guva tehnoloģijas, kas atļāva identificēt cilvēku, skenējot acu tīklojumu, varavīksneni vai tiklīni, kuras veidols ir tikpat unikāls kā pirkstu nospiedumi. Mūsdienās šie skeneri spēj fiksēt un identificēt cilvēku, kurš sēž automašīnā, kas pārvietojas ar ātrumu 90 km/h.

Jābūt vēriņiem, lai kārtējo reizi cilvēks nekļūtu par paša ērtības dēļ radīto tehnoloģiju gūstekni.

Noslēgums

Mūsu laikmets pieprasa tādas izdzīvošanas prasmes kā spēja analizēt lielu informācijas daudzumu, spēja nekļūt par ērtību vergu, spēja turēties pie gadsimtos pārbaudītām atziņām. Ja vismaz dažas šajā grāmatā paustās domas ir vairojušas Tavas modernā cilvēka izdzīvošanas prasmes, savu mērķi esmu sasniedzis.

Lai Tev nepietrūkst pacietības, šķirot graudus no pelavām!

Izmantotā literatūra

- 1) Ādlers A., Individuālpsiholoģija skolā. Lekcijas skolotājiem un audzinātājiem, Rīga, Zvaigzne ABC, 2001
- 2) Anspaks J. (red.), Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam, Rīga, Zvaigzne, 1991
- 3) Ašmanis M., Politikas terminu vārdnīca, «Zvaigzne ABC», 1999
- 4) Auziņa I., Cinis A., Antīkā un viduslaiku filozofija, Rīga, Zvaigzne ABC, 1997
- 5) Baltušiņa R., Neirolingvistiskā programmēšana pedagoģijā, Rīga, RaKa, 2000
- 6) Beļickis I., Izglītības alternatīvās teorijas, Rīga, RaKa, 2001
- 7) Beļickis I., Vērtīborientēta mācību stunda, Rīga, RaKa, 2001
- 8) Eriksons E. H., Identitāte: jaunība un krīze, Rīga, Jumava, 1998.
- 9) Feldhūns A. (red.), Svešvārdu vārdnīca, «Liesma», Rīga 1969
- 10) Geske A., Grīnfelds A., Kangro A., Kiseļova R., Mācīšanās nākotnei, Rīga, LU, 2004
- 11) Gudjons H., Pedagoģijas pamatatziņas, Rīga, Zvaigzne ABC, 1998
- 12) Gulāne V., Vardarbība ekrānos un agresija, Rīga, RaKa, 2002
- 13) Mīze M., Plotnieks I., Studente A., Vilciņa A., (red.) Ja ģimenē ir pusaudzis, Rīga, Zvaigzne, 1987
- 14) Karpova Ā., Personība. Teorijas un rādītāji, Rīga, Zvaigzne ABC, 1998
- 15) Kūle M., Kūlis R., Filosofija, Rīga, Zvaigzne ABC, 1998
- 16) Lasmane S., Ētika. Jautājumi, risinājumi, atzinumi, Rīga, Zvaigzne ABC, 1995
- 17) Maslow A.H., Motivation and personality, New York, Harper & Brothers, 1954
- 18) McQuail D., Mass Communication Theory, SAGE Publications, 1994
- 19) McQuail D., Audience Analysis, SAGE Publications, 1997
- 20) McQuail D., Windahl S., Communication Models for the study of mass communications, second ed., Longman, London and New York, 1993
- 21) Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, V.Skuiņņas red., Rīga, Zvaigzne ABC, 2000
- 22) Pestalocijs J.H., Darbu izlase. Veltīta pedagoga 250 gadu atcerei. — Rīga, 1996.

- 23) Platons, Valsts, Rīga, Zvaigzne ABC, 2001
- 24) Raževa A., Sociālpedagoģiskās inovācijas: Teorija un prakse, 1. rakstu krājums, Rīga, 1999
- 25) Reņģe V., Psiholoģija. Personības psiholoģiskās teorijas, Rīga, Zvaigzne ABC, 1999
- 26) Rozentāls M., P. Judins (red.), Filozofijas vārdnīca, Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964.
- 27) Rupmeja E., Koķe T., K. G. Jungs mūsdienu skolai, Rīga, RaKa, 2001
- 28) Shoemaker P. J., Reese D. S., Mediating the message, second ed., Longman Publishers USA, 1996
- 29) Skujiņa V. (aut. kol. vad.), Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, Rīga, Zvaigzne ABC, 2000
- 30) Stabiņš J., Skolotāja misija, Rīga, RaKa, 2001
- 31) Students J. A., Bērna, pusaudža un jauniešu psiholoģija: cilvēka psihiskā attīstība no dzimšanas līdz garīga nobrieduma posmam, Rīga, aut.izd., 1935
- 32) Students J. A., Vispārīgā paidagōģija I, Rīga: RAKA, 1998
- 33) Students J. A., Vispārīgā paidagōģija II, Rīga: RAKA, 1998
- 34) Svence G., Attīstības psiholoģija, Rīga, Zvaigzne ABC, 1999
- 35) Šuvajevs I., Dzīļu psiholoģija, Rīga, Zvaigzne ABC, 2002
- 36) Tunne I., Šteinberga A., Jauniešu pašizjūta un vērtības, Rīga, RaKa, 1999
- 37) Vilks A. (red.), Enciklopēdiskā vārdnīca, Latvijas Enciklopēdiju redakcija, Rīga
- 38) Wood D. N., Mass Media and the individual, Westpublishing Co., USA, 1983
- 39) Žogla I., Didaktikas teorētiskie pamati, Rīga, RaKa, 2001
- 40) Аронсон Э., Введение в социальную психологию, 1998
- 41) Кара — Мурза С., Манипуляция сознанием, Москва, 2001
- 42) Коломинский Л. Я., Панько А.Е., Психическое развитие детей в норме и патологии, Питер, 2004
- 43) Мангейм Д. Б., Ричард К. Р., Политология. Методы исследования, «Весь Мир», Москва, 1997
- 44) Мелник С.Т., Масс — Медиа; психологические процессы и эффекты, Санкт — Петербургский университет, 1996

Interneta saites

- 45) http://mentalhelp.net/poc/view_doc.php?type=news&id=92747&cn=28 — Psihiskajai veselībai veltīts tematisks vortāls
- 46) <http://www.politika.lv> — Sabiedriskās politikas tematisks portāls
  - a) Marita Zitmane, Esi seksīgs jeb dzimtes konstrukcijas jauniešu žurnālos. Publicēts portālā: 13.12.2004
  - b) Klāvs Sedlenieks, Dziesma ir par nesatikšanos: *FHM* un *Cosmo* dzīvesstili. Publicēts portālā: 21.09.2004
- 47) <http://www.psihologijas pasaule.lv/raksti.php?id=69&show=203&act=read&ct=sub> — žurnāla «Psihologijas pasaule» mājas lapa
- 48) <http://www.psihoterapeiti.lv/article/articleprint/28/-1/1> — Psihiatrijai veltīts portāls
- 49) http://www.ced.appstate.edu/departments/ci/programs/edmedia/medialit/ml_adolescents3.html — *Reich College of Education* mājas lapa
- 50) <http://www.sirups.lv/document/59/> — žurnāla «Sīrups» mājas lapa
- 51) http://www.bocyf.org/brown_presentation.pdf — *The National Academies* mājas lapa

Periodika

- 52) Žurnāls «Popcorn»
  2005. gada 10., 11., 17., 22., 27., 32., 37., 42., 46. numurs
  2006. gada 1., 6., 12., 13. numurs
- 53) Žurnāls «Puff»
  2005. gada 18., 22., 27., 32., 34., 37., 42., 49. numurs
  2006. gada 2., 5., 10., 13. numurs
- 54) Žurnāls «Sīrups»
  2006. gada 13. numurs
- 55) *Diena*, 2001. gada aprīlis — jūnijs.
- 56) *Lauku Avīze*, 2001. gada jūlijs — septembris.
- 57) *Latvijas Vēstnesis*, 2001. gada 3.-6. aprīlis, 8.-11. maijs, 26.-29. jūnijs, 10.-16. jūlijs, 1.-10. augusts, 25.-28. septembris.
- 58) *Latvija un Eiropas Savienība*, EIB, 2001, Nr 20. — 21.
- 59) *Virziens — Eiropa*, EKL, 2001, Nr 2. — 4.
- 60) *Eiropas Kustība Latvijā*, EKL, 1999
- 61) *Īsi par Eiropas Savienību*, EIB, 1995
- 62) *EIB tematiskās lapas*, 2001 — 2002, Nr. 1. — 21.
- 63) *Es un ES*, EIB, 1999.,
  - a) Pārmaiņas Latvijā
  - b) Kopējā ārējā un drošības politika
  - c) Monetārā politika
  - d) Ieņēmumi un izdevumi
  - e) Pilsoņu tiesības

- 64) Ko Latvijai nozīmē sarunas par iestāšanos ES?, EIB, 2001
- 65) Latvijas Pensionārs, LPF, 2002., Nr. 1
- 66) EKL, 10 argumenti, kāpēc Latvijai ir vērts iestāties ES, izd. gads — nez.
- 67) Viedokļu kopsavilkums «pret» Eiropas Savienību, EIC, 2002.
- 68) Viedokļu kopsavilkums «par» Eiropas Savienību, EIC, 2002
- 69) «Par» — «pret», EIC, 2002.
- 70) Euro nāk!, EIC, 2001.
- 71) Purēns V. (red.), Eiropas Savienība kopā, bet atšķirīgi. Dalībvalstis, EIC, 2001
- 72) Purēns V. (red.), Eiropas Savienība kopā, bet atšķirīgi. Kandidātvalstis, EIC, 2001
- 73) Fontēns P., Ābols V., (red.), 10 tēmas par Eiropas Savienību, European Communities, Alberts XII, 2000
- 74) Broks A., Sistēmika; cilvēka paraugvērtību jeb ideālu sistēma, 2004 — lekciju kursa informatīvais materiāls
- 75) Rubenis A., Cilvēks mītiskajā pasaules ainā, Zvaigzne, 1994
- 76) Holsti J. K., International Politics. A Framework for Analysis. pp. 190 — 212., The instruments of policy: propaganda, fifth ed., Prentice — Hall, USA, 1988
- 77) Deksnis B.E., Eiropas apvienšanās... Integrācija un suverenitāte, «Junda», 1998
- 78) Kornvels R.D., Pasaules vēsture divdesmitajā gadsimtā, «Zvaigzne ABC», 1996
- 79) Latvija ceļā uz Eiropas Savienību, Latvijas intelīgences 34. konferences materiāli, Rīga, 2000
- 80) LR Tieslietu ministrijas Darba grupas Satversmes grozījumu izstrādei projekts
- 81) Latvijas Republikas 2. ziņojums par Stratēģijas integrācijai ES izpildi, 2001
- 82) Roņins R., Izlūkdiensests tavās rokās, Redisons un partneri, 2000.
- 83) Землянов М. В., Своя контразведка, Харвест, Минск 2002
- 84) Гарфинкель С., Все под контролем, У-Фактория, Екатеринбург 2004

Par izdevēju. Kas ir un ko dara Klubs 415?

Mūsu misijas izpratne izriet no atziņas, ka ikvienai tautai ir pienākums būt saimniekam savā zemē.

Kluba mērķis ir latviska Latvija — valsts, kurā garīgi, saimnieciski un fiziski spēcīga latviešu tauta brīvi lemj sev likumus un netraucēti kopj savu kultūru.

Mūsu ceļš un darbības piepildījums ir balstīts pārliecībā, ka par savas zemes un valsts saimniekiem latvieši varēs kļūt tikai tad, ja būs fiziski un garīgi spēcīgi.

Latvieši — tauta — nav kāda abstrakta masa, bet gan pavisam konkrēti, ikdienā sastopami līdzcilvēki.

Tieši tādēļ mūsu galvenais uzdevums ir visiem iespējamiem līdzekļiem veicināt ikviena latvieša, īpaši jaunatnes, izglītošanos, garīgo dzīves standartu izpratni, tradicionālo vērtību un vēsturiskās pieredzes atzišanu un vadīšanos no tās. Tikpat svarīga ir latviešu fiziskā sagatavotība un veselība. Klubs cenšas veicināt arī latviešu kļūšanu par uzņēmējiem.

Mēs domājam, ka labākais ieguldījums tautas nākotnē ir reāli darbi, nevis teoretizēšana par to, kas jādara. Tādēļ Klubs 415:

1) veic izglītojošu darbu lekciju, konkursu, semināru un konferenču veidā;

2) nodarbojas ar tradicionālu uzskatu un nacionālas pārliecības popularizēšanu internetā, kā arī izdodot grāmatas, iespieddarbus;

3) aizstāv latviešu godu starptautiski, tulkojot materiālus, kas skaidro Latvijas vēsturi, — Rietumu un Austrumu medijiem;

4) rīko tuvcīņas nodarbības, nometnes un pārgājienus;

5) organizē demonstrācijas;

6) ievēro latviešu tradīcijas, atzīmējot gadskārtas;

7) sadarbojas ar līdzīga darba veicējiem — skolām, biedrībām, sporta un militārām organizācijām.

Saprotam, ka ikviens darbs tautas labā ir darbs mūsu nākotnes veidošanā — tāpat pašu labā.

Kluba biedri ir ļoti atšķirīgi gan pēc interesēm, gan nodarbošanās. Mūs vieno pienākuma un kopīga mērķa apziņa.

Politiskā vara latviešu rokās būs tikai tad, kad latviešiem piederēs resursi — garīgi informatīvie, ekonomiskie vai fiziskā spēka resursi. Pirms šo priekšnoteikumu izpildes runas par varas nonākšanu latviešu rokās ir tikai lētas plāpas. Iekļūt Saeimā vēl nenozīmē būt pie varas. Balstīties uz svešiem resursiem nozīmē pārdoties. Tāpēc Kluba dalībnieki līdz šo priekšnoteikumu izpildei, tāpat kā līdz šim, atturēsies no jebkādas kandidēšanas vēlēšanās.

Ls. 2, 58

Mūsu misija ir būt par tautiskās ideoloģijas formēšanās un izplatības centru.

Mūsu misija ir vienot svešo varu sarautās tautas saites gan garīgajā, gan fiziskajā plānā.

Mums sveša ir lēta popularitāte un runāšana runāšanas pēc. Mūsu nostādnes ir bijušas nemainīgas desmit gadu un paliks tādas arī turpmāk!

Ja Tu redzi sevi starp darītājiem, mēs redzam Tevi kopā ar mums!

Visur un vienmēr — Latvijū Latviešiem!

Klubs 415

Tālr. 29295760

www.klubs415.lv

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307022268

2007-3

272

Šī grāmata ir tapusi, balstoties uz divu zinātnisko darbu atziņām, izmantojot bakalaura darba „Masu apziņas manipulācija Latvijas iesaistīšanās ES procesā” un maģistra darba „Pusaudžu preses izdevumu saturs un vērtību prioritātes” teorētisko bāzi.

Noklausīšanās skandāli jau kļuvuši par ikdienišķu parādību, tādēļ grāmatā viena nodaļa veltīta izlūkdienestiem un to metodēm.

Vērojot un mēģinot ietekmēt politisko procesu Latvijā, man ir radušies secinājumi, kas varētu būt nozīmīgi arī citiem, tiem, kam nav vienalga, kas un kāpēc notiek Latvijā.

Ceru, ka grāmata kļūs par izdzīvošanas padomdevēju modernās varas tehnoloģijas un mediju džungļos.

Autors

Klubs 415